

Les il·lusions perdudes

Una relectura del treball de Cebrià Montoliu sobre la Ciència Cívica

Autor: Guim Muñoz Fibla

Tutors: Jaume Rosell Colomina

Ramón Graus Rovira

Per a la Maria, que no perd la il·lusió.

Treball Final de Carrera dels estudis d'Arquitectura Tècnica a l'EPSEB

Badalona, gener del 2009

Creo de la Ciudad Jardín

Creo en la nobleza de la vida.

Creo en la dignidad del trabajo honrado, llevado a cabo con alegría y debidamente remunerado.

Creo en la utilidad de los buenos descansos y de los sanos recreos.

Creo que cada familia debiera tener su casa y cada casa su jardín.

Creo en la necesidad de una buena alimentación.

Creo en la cultura del cuerpo tanto como en la cultura del alma, para la salud de una y otra.

Creo en el encanto de las flores y de las bellezas naturales.

Creo en la alta vocación de la mujer, en la santificación de la infancia.

Creo en la ciudad dichosa.

Creo en el soberano poder de la Belleza.

Creo en el Amor y en la Bondad.

Creo que la Verdad existe y cabe buscarla.

Creo que la Felicidad es de este mundo y cabe ganarla.

Anònim

1 – Introducció	11
1.1 - Aires del canvi de segle	12
1.11 - Ebenezer Howard i la seva Ciutat Jardí	13
1.2 - Cebrià Montoliu (1873-1923)	16
1.21 - Primers anys de vida de Montoliu	16
1.22 - Els objectius i instruments	17
1.23 - Àmbits d'estudi	18
1.24 - Les influències	
1.25 - Alguns personatge que van acompanyar el camí de Montoliu	20
1.26 - Els últims dies de Montoliu	21
1.3 - El Museu Social de Barcelona i la Societat Cívica la Ciutat Jardí	24
1.4 - La revista CIVITAS	28
1.41 - Temàtiques principals	28
1.42 - Principals redactors i les seves preocupacions	30
1.43 - Seccions fixes i seccions eventuais	31
1.44 - L'editorial	33
1.45 - Orígens de la revista CIVITAS. Inversors	33
1.46 – Publicitat	33

2 - La Ciència Cívica segons Montoliu i la revista CIVITAS	35
2.1 - Introducció a la Ciència Cívica	36
2.11 - Els 3 grans pilars de la Ciència Cívica	37
2.12 - Trets característics de la Ciència Cívica	38
2.13 - Difusió dels ideals cívics	39
a) Educació cívica	
b) Museus	
2.2 - Primer pilar: urbanització i reforma	44
2.21 - Evolució de les ciutats en el passat	44
2.22 - Urbanitzar i reformar mitjançant ideals cívics	49
a) Urbanització dels nuclis urbans	
b) Reforma dels nuclis urbans	
c) Urbanització de barris obrers	
d) Aspectes organitzatius de les ciutats	
2.23 - La influència d'Alemanya i Regne Unit	58
a) La influència alemanya	
b) La influència anglesa	
2.24 - El cas de Barcelona i voltants	69
a) Barcelona, una ciutat privilegiada i desaprofitada	

b) Informes i discursos relacionats amb la urbanització i reforma de Barcelona	
c) Exposicions i reformes a l'àrea de Barcelona i rodalies	
2.3 - Segon pilar: el problema de l'habitació popular	86
2.31 - La gestió de l'habitació popular	91
a) Solució anglesa sobre el problema de l'habitatge	
b) Solucions proposades per la SCCJ durant l'època de Montoliu sobre el problema de l'habitatge	
c) Solucions proposades per la SCCJ durant l'època de Rubió i Tudurí sobre el problema de l'habitatge	
d) La cooperació com a mitjà per a resoldre el problema de l'habitació popular	
2.32 - Casa aïllada versus bloc d'habitacions	101
2.33 - Exemples pràctics apareguts en la revista CIVITAS	104
a) Organitzacions i institucions	
b) Projectes i obres	
2.4 - Tercer pilar: la Ciutat Jardí	118
2.41 - La Ciutat Jardí, el Suburbi i la Colònia segons la revista CIVITAS	118
2.42 - Gènesis de la Ciutat Jardí	121
2.43 - Millores que aporta la Ciutat Jardí segons CIVITAS	123
2.44 - Política de compra de terrenys	124

2.45 - Alguns projectes de Suburbis Jardí	125
a) La Ciutat Jardí de Sivatte	
b) Projecte d'urbanització d'una barriada de Roses basada en principis de la Ciutat Jardí	
c) El Suburbi Jardí de Neguri	
d) Urbanització, en forma de Suburbi Jardí, de Ruislip Manor	
2.5 - Els espais lliures, una visió global del territori	134
2.51 - Iniciatives, reflexions i crítiques sobre els espais lliures durant l'època de Montoliu	134
a) Sobre la protecció dels monuments arqueològics i naturals	
b) Projecte de Llei de parcs nacionals del Marquès de Villaviciosa	
c) Balcó florit	
2.52 - Iniciatives, reflexions i crítiques sobre els espais lliures durant l'època de Rubió i Tudurí	141
a) Adquisicions públiques de terrenys per a parcs i boscos	
b) Els jardins escolars i els terrenys de joc per als infants (<i>playgrounds</i>)	
2.6 - La marxa de Montoliu	144
2.61 - Motius que van provocar la marxa de Montoliu de Catalunya	144
2.62 - Fairhope: l'última experiència de Montoliu als EUA	147

3 – Conclusions	151
Annexes	155
Annex 1: recull biogràfic	156
Annex 2: seguiment de la Societat Cívica la Ciutat Jardí	160
Annex 3: buidat de les revistes CIVITAS	168
Annex 4: portades de les revistes CIVITAS	196
Bibliografia	213

1.1 - Aires de canvi de segle

L'ésser humà, per naturalesa, té un objectiu bàsic en la seva existència: cercar les millors condicions possibles per sobreviure en ambients hostils, que massa sovint li calen conquerir. Aquest treball pretén estudiar la Ciència Cívica que va iniciar-se a Catalunya gràcies a un personatge, en Cebrià Montoliu. Per entendre els fets i les conseqüències d'aquesta concepció ens hem de situar en el període de finals de segle XIX i principis del segle XX. Aquest període històric va conformar una etapa on les ciutats modernes patien el greu problema del creixement desorbitat degut a les potents ofertes i atraccions que aquestes urbs possibilitaven vers la vida al camp. Aquest creixement, tant de població com d'infraestructura, va propiciar greus problemes per als seus ciutadans que es van veure obligats, com per exemple a Barcelona, a desenvolupar un estil de viure nefast sota condicions inhumanes.

Els governs municipals com que no estaven preparats per aquest canvi van trobar-se de cop i volta amb la problemàtica de l'organització de les ciutats. Feien falta plans d'urbanització racionals per a les ciutats existents, cases barates per als obrers amb sous baixos i sobretot revisar el model de ciutat més eficient per a tal d'acollir els nou vinguts. Convé recordar que la vida al camp era dura i els pagesos veient amb ulls esperançats les grans oportunitats que els oferia la vida industrialitzada de les

grans urbs. Tot i així, un cop arribaven a la ciutat es trobaven que la qualitat de vida allà era insalubre, cara i desesperançadora.

Dintre d'aquest context ens trobem amb la Ciutat Jardí i el seu creador: Ebenezer Howard.

Estudiarem l'obra realitzada per Cebrià Montoliu a Catalunya mitjançant la revista que ell va crear, anomenada CIVITAS, on defensava els trets que tot ciutadà mereix: una casa que fos salubre, estètica i barata, una ciutat que li permetés realitzar els seus somnis i la creació de les anomenades ciutats, suburbis i colònies Jardí per aquells que desitgessin les comoditats de les grans ciutats i l'aire fresc que aportava la vida del camp. Tot això era el que ell va anomenar la Ciència Cívica i calia que fos estudiada com qualsevol altre, inclús més, ja que en aquells temps era més necessària.

Per aquesta noble tasca va trobar recolzament en la Societat Cívica la Ciutat Jardí, de la qual ell formava part juntament amb altres grans personatges com Jeroni Martorell¹ o Frederic Rahola².

Aquest treball pretén explicar el que podríem anomenar la història de la Ciència Cívica a Catalunya i com tota història, té un inici però també un final. En aquest cas el final pot resultar trist per alguns i esperançador per uns altres. Nosaltres hem titulat el treball "Les il·lusions perdudes" ja que, tot i que, tota la feina que va desenvolupar Montoliu i els seus companys va servir als

¹ Més informació sobre el personatge en el recull biogràfic de l'annex 1

² Més informació sobre el personatge en el recull biogràfic de l'annex 1

seus predecessors per canviar certs aspectes de la societat, en el fons, es va perdre en l'oblit les grans iniciatives que aquests nobles ciutadans van desplegar. Només cal veure que la història de Catalunya mai a recordat el nom de Cebrià Montoliu així que, consideràvem que convenia explicar la seva gran feina desenvolupada en aquells temps.

Per començar explicarem breument en que consistia la Ciutat Jardí i qui era Ebenezer Howard, l'inspirador de tot científic cívic.

1.11 - Ebenezer Howard i la seva Ciutat Jardí

La nostre aportació no consisteix en estudiar les Ciutats Jardí, sinó la seva influència a Catalunya, tot i així, convé que el lector sàpiga en que consistia aquest model d'organització comunitari.

Howard va establir la seva filosofia de Ciutat Jardí en el llibre que va publicar per primer cop l'any 1898 titulat *"Tomorrow - A Peaceful Path towards Reform"* però més conegut per l'edició de 1902 com *"Garden Cities of Tomorrow"*.

Howard, de la mateixa manera que Cebrià Montoliu, no era pas arquitecte ni urbanista, era un simple pensador

que es va dedicar a reunir una sèrie de idees provinents d'altres personatges i experiències diverses per a crear el seu model de Ciutat Jardí.

Es tractava d'aconseguir una ciutat autosuficient que combinés la indústria i la agricultura. Els límits de la seva població i de la seva superfície estaven establerts per una cintura verda i agrícola que rodejava la ciutat de manera que cap progrés industrial i demogràfic provoqués l'expansió d'aquesta. D'aquesta manera la Ciutat Jardí sempre seria igual en dimensions i en població. Això té una explicació ja que Howard considerava que una ciutat no podia tenir un creixement infinit ja que la ordenació d'aquesta acabaria resultant un caos, tal i com estava passant, en aquells temps, amb les grans urbs.

Un altre aspecte de la Ciutat Jardí era que els terrenys, en la seva totalitat, eren propietat pública i tot ciutadà pagava una espècie de renda per a pagar la seva casa, l'amortització del terreny total de la ciutat i les despeses necessàries pel desenvolupament d'aquesta.

Howard va concretar la Ciutat Jardí al detall. La seva estratègia consistia en comprar un terreny de uns 24 km² a preu de terreny agrícola i en el centre d'aquest terreny reservar la sisena part, és a dir, uns 4 km² per a construir-hi la ciutat, la resta seria per als camps i les indústries.

El model de ciutat que pretenia era circular, encara que només fos l'esquema ja que en realitat qualsevol Ciutat Jardí havia de tenir la forma que millor s'adaptés al

1.2 - Cebrià Montoliu (1873 - 1923)

El personatge que estudiarem en aquest treball, Cebrià de Montoliu i de Tagores, resultarà desconegut per a la gran majoria de lectors. Excepte en comptades excepcions, la seva aparició en la història de Catalunya és inexistent. No obstant, això no és degut a la poca importància que va tenir en aquell moment sinó que no se'l pot registrar en cap camp concret d'estudi. No se'l pot definir com arquitecte ni urbanista, tampoc pedagog o sociòleg, però va ser de tot una mica. Nosaltres estudiarem la seva faceta urbanística i el seu pensament pel que fa a la Ciència Cívica a Catalunya.

Tot i que no va ser una persona gaire estudiada seria difícil trobar un personatge cultural del segle XX, a Catalunya, que despertés tants diversos interessos. En el seu camp d'estudi va aparèixer des de la pedagogia fins a la literatura, del urbanisme fins l'economia. Somiava amb una societat transformada, moderna, justa i creia que per aconseguir aquest canvi era necessari revisar tots els racons d'aquesta societat.

En aquest repàs sintetitzat sobre la vida de Montoliu i la seva activitat explicarem quines van ser les seves influències, les seves idees, els personatges més influents en

el seu recorregut, els medis que va usar per aconseguir les seves fites, etc. Començarem descrivint els seus inicis.

1.21 - Primers anys de vida de Montoliu

Cebrià Montoliu va néixer a Palma de Mallorca el 23 d'agost de 1873, a la casa que els seus avis materns tenien al carrer de Morey. Era el sisè de nou fills. Un dels seus germans, Manuel Montoliu va resultar ser un conegut historiador i crític literari.

Tot i néixer a Palma de Mallorca, la seva presència allà era esporàdica ja que la seva infantesa la va passar a la casa que tenien a Tarragona i, quan ja era més gran, estudiant la carrera de Dret, a Barcelona, concretament a la plaça de la Universitat de Barcelona.

El 1883, Montoliu va examinar-se per ingressar al batxillerat a l'escola que els jesuïtes tenien a Manresa. Allà va obtenir una qualificació d'excel·lent que va mantenir en el cicle superior. L'any 1897 va obtenir la llicenciatura en Dret a la Universitat de Barcelona. Paral·lelament a aquesta formació va anar adquirint coneixements lingüístics i artístics que l'anirien formant en la seva personalitat, sovint el seu pensament ratllava el romanticisme. Això va provocar que optés per traduir obres al castellà i al català d'autors com R. W. Emerson, J. Ruskin, W. Whitman i W.

Foto: Cebrià Montoliu

Shakespeare. Eugeni d'Ors el va definir, en un epitafi dedicat al advocat, com una flor delicada, tal vegada una mica fràgil, fill de llavors d'internacionalitat que van arribar a Catalunya amb l'empenta d'un ventijol alegre de renovació que es traduïa amb una amagada influència anglesa, sobretot del moviment preraphaelita de Dante Gabriel Rossetti però, molt més encara, del sociòleg i teòric de l'art John Ruskin.

1.22 - Els objectius i instruments

Els objectiu que Montoliu es va plantejar van ser la superació de la societat industrial-capitalista, la transformació dels vells valors conservadors i opressors i la creació de la nova ciutat.

Per aconseguir aquestes fites Montoliu necessitava certs instruments. Alguns d'aquests eren:

- Instruments d'anàlisi i recerca: observatoris per a estudiar fenòmens socials i espais per al treball científic com podien ser tallers socials.
- Instruments de difusió i comunicació de les observacions estudiades: escrits com butlletins, revistes, llibres i cursos, però també orals com cursos, conferències, debats, exposicions...
- Moviments socials: Com sindicalisme, cooperativisme, feminisme.
- Institucions públiques i privades que vetllessin per la causa com el Museu Social de Barcelona, del qual parlarem més endavant.

Montoliu, a més, va crear allà on estava viatges d'estudi a Anglaterra, Alemanya, Països Baixos, Bèlgica, França, Itàlia, etc. Aquests viatges no eren molt populars en

aquella època, però actualment són normals per a qualsevol estudiós.

A part de la revista CIVITAS, que serà la que utilitzarem bàsicament per a realitzar aquest treball, Montoliu va tenir un paper decisiu en dues revistes més: Universitat Catalana i Butlletí del Museu Social.

1.23 - Àmbits d'estudi

Com ja hem comentat anteriorment, Montoliu va destacar per l'amplia varietat d'espais d'estudi on va ser present.

Aquests eren:

- Treball: Montoliu va sentir una profunda preocupació per l'home del carrer, el que viu en plena societat industrial, el que treballa. D'aquí venia el seu interès cap a l'organització del treball a la fàbrica i les múltiples facetes del taylorisme. El museu social va participar en els moviments tayloristes de la mà de Tallada i Montoliu, els quals divergien d'opinió. Tallada defensava la racionalització del treball i la millora de les condicions de vida de la població per augmentar la productivitat, en canvi, Montoliu creia en l'organització científica del treball com a mètode eficient per a les classes obreres. Entre les obres

de Montoliu, trobem "*El sistema Taylor y su crítica*" on explicava com funcionava el sistema i feia una crítica. Creia que era normal que l'empresari estigués content amb aquest nou sistema i que en canvi els obrers no, ja que era perjudicial pels interessos d'aquests últims. Montoliu creia que a més de que l'obrer estigués sotmès a condicions de treball cruels, també en l'aspecte econòmic-social sortia perjudicat.

- Formació: Montoliu es va interessar per temes de formació permanent, el reciclatge formatiu, l'ensenyament postescolar o l'extensió universitària. Creia, a més, que en la formació no havia d'existir cap mena de discriminació per sexe, raça, classe social, nació, religió o partit. També buscava, degut a la mateixa preocupació per l'home real, l'educació dels obrers i les classes més humils seguint models francesos i anglesos. Una de les frases de Montoliu va ser: "*Intentem fer de cap a peu l'home nou, membre autònom de la futura societat, conreant totes les seves aptituds, facultats i ajudant-lo a prendre plena possessió de sa consciència, a fi de que, coneixent-se a sí mateix i a la posició que ocupa en el món, pugui cercar per sí sol i lliurament el seu camí*". Volia reformar la societat i havia de venir dels propis individus per mitjà de l'educació i la cultura.

- Ciutat: Per Montoliu era la part més important de la societat, ja que conformava l'espai físic on succeïa tot. El nostre treball va dirigit a aquest àmbit i a la ciència que l'estudia, la Ciència Cívica.
- La societat mundial: Pacifista d'ideologia, Montoliu lluità per els principis de cooperació, igualtat i llibertat per reconduir el món. La reconstrucció social era necessària i havia d'anar lligada a una reorganització industrial i paral·lela a la educació.
- Cultura: Com ja hem dit, va traduir a Shakespeare perquè creia que representava l'esperit de la època revolucionària. També va traduir a Whitman. A més, era un entusiasta de Wagner.

1.24 - Les influències

L'obra d'un autor sol ser el resultat d'una sèrie d'influències externes que s'han anat cultivant dintre de la ideologia de cada personatge. En el cas de Cebrià Montoliu, aquest fet és marcat de manera considerable. Com dèiem anteriorment, és força variada l'aplicació pràctica de Montoliu, per tant, era lògic que les seves influències

també ho fossin. En aquest apartat explicarem breument aquestes influències:

- John Ruskin i William Morris (ideòlegs i artistes): Una de les línies d'actuació de Ruskin va ser l'anàlisi de l'estructura social. Aquesta va ser la que va motivar a Montoliu. Ruskin defensava l'art i sobretot l'artesà enfront de la industrialització. Creia que el que naixia de la mà de l'artesà era infinitament superior al que apareixia d'una màquina. Tenia una visió de la redistribució de la riquesa en un ambient idealista semblant al de l'època medieval. Per altra banda, William Morris va lluitar contra els efectes deshumanitzadors de les societats industrials i el seu pensament polític va decantar-se cada cop més per el socialisme, fins al punt que cap al final de la seva vida totes les seves actituds, i per tant, les seves obres, mostraven el seu neguit de reformador social. Montoliu va inspirar-se sobretot en la faceta de Morris sobre la dissolució entre les diferències que existien entre la ciutat i el camp. Aquesta faceta també va influir en la mentalitat del advocat mallorquí.
- Patrick Geddes¹ i Ebenezer Howard (sociòlegs i pensadors): Geddes va servir de model per a Montoliu, sobretot, en les seves investigacions en el camp de la planificació local i regional. Considerava que el desenvolupament de les

¹ Més informació sobre el personatge en el recull biogràfic de l'annex 1

comunitats humanes es basava en la interacció de les persones, el seu entorn i les seves activitats. L'altre personatge, Howard, tal i com hem vist en l'anterior apartat, va ser el creador del moviment de les Ciutats Jardí i moltes de les idees civiques de Montoliu provenen d'ell.

- Dante Gabriel Rossetti (pintor, poeta i escriptor): Aquest autor preraphaelita defensava l'estudi de la natura en detall i la revolució cromàtica. Les obres dels preraphaelites buscaven el simbolisme i les imatges remotes i suggerents.
- Frederick Taylor (enginyer i racionalitzador): Com hem explicat abans Montoliu va tenir relació amb les idees de Taylor i en va fer un minuciós estudi i un dura crítica.
- Walt Withman i Ralph Waldo Emerson (escriptors i pensadors): Eren individus preocupats per la societat (americana concretament). Buscaven i defensaven l'home com un ésser lliure que pot donar fe constant de la bellesa de la natura des de l'interior. Tenien, una interpretació còsmica entre la relació individu-natura i natura-individu. Aquestes influències van provocar una sensibilitat i un tacte de Montoliu cap a la protecció especial de la natura.

1.25 - Alguns personatge que van acompanyar el camí de Montoliu

En aquest apartat ens agradaria analitzar algunes relacions professionals que va tenir Montoliu al llarg de la seva vida.

Nicolau Maria Rubió i Tudurí¹: Aquest arquitecte va ser el successor de Montoliu a la Societat Cívica la Ciutat Jardí (de la qual parlarem més endavant) i com a director a la revista CIVITAS. Rubió i Tudurí va introduir canvis quan Montoliu va deixar la revista no només a nivell lingüístic (es va passar del castellà al català) sinó a nivell de camp d'estudi (es va reduir a l'àmbit barceloní) i continguts (més dirigits a espais lliures, en compte de la ciutat en sí). Rubió i Tudurí era, com Montoliu, un admirador de la cultura anglosaxona. Rubió i Tudurí també partia de la idea de la Ciutat Jardí per a concretar solucions respecte les ciutats industrials. Una de les propostes més interessants que va fer aquest arquitecte va ser la solució de l'habitatge mitjançant la força obrera privada (la que construïa barraques) unida a l'ajut governamental. Altres propostes de Rubió i Tudurí van ser la zonificació i regionalització de l'espai i la preservació dels espais naturals. Per últim va proposar la ciutat *Ibèria* que consistia en una ciutat desmuntada on convivia la multiplicitat dels seus components. Montoliu va fer el mateix amb la seva *Fairhope*, una ciutat orgànica on predominava la

¹ Més informació sobre el personatge en el recull biogràfic de l'annex 1

Foto: inauguració de la primera exposició de temàtica urbanística, a la seu del Museu Social (1916). Membres de la SCCJ

funcionalitat i la racionalitat de cada element que la composava. Com podem veure hi ha moltes similituds entre l'activitat de Montoliu i la de Rubió i Tudurí.

Josep M. Tallada: Va ser el director del Museu Social de Barcelona quan Montoliu n'era el bibliotecari. Tallada i Montoliu van treballar conjuntament a l'hora de publicar articles, notes i ressenyes amb enfocaments força similars. Tallada era enginyer industrial i es considerat dels millors economistes del segle XX a Catalunya. Cal dir, però, que la influència de Montoliu cap a Tallada va ser un dels factors que va provocar que aquest últim aprengué tant. Aquests dos personatges van divergir en el tema de l'organització social, sobretot en la manera de pensar sobre el sistema de Taylor, com hem vist abans.

Altres personatges que van treballar amb Montoliu van ser Jeroni Martorell, Emili Mira o Frederic Rahola.

Per últim parlarem una mica sobre el que es podria considerar un exili voluntari de Montoliu als EUA per culpa d'una desesperança cap a la activitat realitzada a Catalunya. Són els últims dies de Montoliu.

1.26 - Els últims dies de Montoliu

Entre 1910 i 1920, Montoliu va realitzar una activitat realment abundant. Al final, totes aquestes tasques es van trencar i va decidir marxar cap als EUA. Les raons que el van motivar a prendre aquesta decisió no se saben del tot però, el més probable seria que llences la tovallola al veure el poc recolzament que rebia tan de la part pública com privada dels cercles més influents catalans. Per exemple, des de 1917, Josep M. Tallada, director del Museu Social, va orientar la filosofia social de l'organisme cap al conservadorisme, alhora que Montoliu escrivia dos anys abans "*El sistema de Taylor y su crítica*" que significava una denúncia cap al sistema capitalista i la seva degradació cap el treball manual de les fàbriques. A més, el 1919, el Museu Social de Barcelona va ser dissolt i Montoliu es va veure obligat a tornar a l'antiga plaça d'oficial segon lletrat que ocupava anys enrere. D'aquesta manera Montoliu va marxar i mai més va tornar a Catalunya. Dels, gairebé tres anys que va viure als EUA només se sap que va ser professor a la Washburn University

of Topeka (Kansas) i que va col·laborar fent un estudi urbanístic per a la colònia de Fairhope d'Alabama, ciutat organitzada sota l'ideal del impost únic.

El octubre de 1923 apareixeria a la revista CIVITAS, en la secció de *Notes trimestrals* la necrològica següent: "Aquest trimestre que acabem de passar ens ha dut una dolorosa nova: la mort d'en Cebrià Montoliu, primer secretari i fundador de la Societat Cívica La Ciutat Jardí i d'aquesta revista CIVITAS. A la intimitat de sentiments i comunicació que existeix dins la nostre Societat curta en nombre de socis, no li escauen les literàries lamentacions ni cap excés en els gestos de dol. Hem rebut amb profunda tristesa la nova mort del inoblidable Montoliu, i com que el nostre dol és viu i el record del seu treball no el podem esborrar de la memòria, no cal que cerquem les paraules que han de mostrar la pena de la Societat Cívica i de CIVITAS, per la desaparició d'aquell que va crear-les. El record serà constant, en nosaltres, de l'abnegada tasca de formació de la Ciutat Jardí portada a terme per en Cebrià de Montoliu. No podrem oblidar els esforços que ell va fer, per salvar-la durant els anys calamitosos de la gran Guerra i tampoc oblidarem que, quan ell va haver d'expatriar-se als EUA disgustat de la poca correspondència que creia trobar aquí, a la seva fe generosa, ens deixà a tots nosaltres l'encàrrec de vetllar per la vida de la Ciutat Jardí, i de mantenir-la sempre a punt, en espera del dia que la seva acció fos necessària pel bé de Barcelona. Des de Nord-Amèrica, on exercí el

professorat a les Universitats més importants ens excitava sovint a persistir en aquella vetlla, en aquesta guàrdia vigilant, que és la funció primordial de la Societat Cívica. Estem segurs que, a les hores de la seva mort, en Montoliu pensava encara en la seva Ciutat Jardí i amb aquesta CIVITAS que ell va fundar. Descansi en pau l'amic de tots nosaltres i rebí la seva distingida família el testimoni del nostre condol. Però no volem donar fi a aquesta nota necrològica, sense fer una proposició a la Junta de Senyores de la Ciutat Jardí que ara va a començar les obres del Jardí per esbarjo de nois davant de l'Hospital Clínic. Aquell Jardí que la Societat Cívica ofrena a la Ciutat, hauria de portar el nom del que, primer que tothom, portà a Barcelona aquestes idees que hauran fet néixer dit Jardí i que no deu perdre's ja mai més de la memòria dels bons barcelonins; el nom del nostre Secretari en Cebrià de Montoliu"¹.

¹ Sense autor. "La mort d'en Cebrià de Montoliu". Civitas, 2ª época, N° 14, página 3

1.3 - El Museu Social de Barcelona i la Societat Cívica la Ciutat Jardí

Aquest treball, com ja hem comentat, està basat en l'estudi de la Ciència Cívica a Catalunya. Aquesta ciència es pot analitzar gràcies a la revista CIVITAS dirigida per Montoliu. Però abans d'explicar en què consistia aquesta revista (continguts, redactors, objectius...) convé que parlem de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, la qual tenia CIVITAS com el seu òrgan d'expressió. A més, aquesta Societat formava part d'un conjunt més gran anomenat Museu Social de Barcelona. D'aquesta manera començarem explicant breument com era aquest organisme.

La idea de crear el Museu Social de Barcelona provenia de la necessitat de disposar de tècnics per al planejament municipal i regional i per resoldre els problemes existents en les grans ciutats com Barcelona. Gràcies a una proposta feta el 10 de juny de 1907 pel diputat provincial Ramón Albó i Martí, es va aconseguir l'acord de col·laboració mitjançant la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona per a fundar el Museu Social de Barcelona. La Diputació va aprovar el 9 de desembre de 1908 les bases que regirien el Museu Social, així com el pressupost inicial de 5.000 pessetes. Per altra banda, l'Ajuntament de Barcelona va establir, dos mesos després, una subvenció de 7.500 pessetes i els tres membres corresponents de la

comissió mixta, que quedaria constituïda el 26 de març de 1909, sota la presidència d'Enric Prat de la Riba i amb Albó com a secretari. Montoliu va ser nomenat, el mateix any, el bibliotecari del Museu Social i entre d'altres funcions hauria de recopilar informació per a la biblioteca del Museu Social. El director del Museu Social va ser Josep M. Tallada.

Aquest tipus d'organisme era una còpia dels museus creats a l'estranger com el *Musée Social* de París, l'*Institut Solvay* de Brussel·les o el *Museu Imperial Germànic* de Charlottenburg.

El museu es dividia en set seccions que són les següents:

- Secretaria
- Secció d'informacions
- Secció de publicacions
- Secció d'estadística
- Biblioteca
- Institut d'Orientació Professional
- Societat Cívica la Ciutat Jardí

Nosaltres no ens pararem a explicar en què consistien aquestes seccions, només les que ens interessin en el tema que tractem i aquestes són: la biblioteca i la Societat Cívica la Ciutat Jardí.

Foto: Cebrià Montoliu (en el fons de la imatge) en la Biblioteca del Museu Social

Montoliu, com a bibliotecari, s'encarregava de col·leccionar, catalogar i classificar els llibres, les revistes i els diaris que rebia el museu i, a més, portava la gestió de la biblioteca i la sala de treball. A part de la biblioteca també duia l'arxiu on hi havien documents sobre temes relacionats amb el treball: les organitzacions socials, les vagues, els habitatges per a obrers, etc.

La biblioteca es va inaugurar l'any 1911 i van assistir personatges importants de l'època com el president de l'Institut de Reformes Socials de Madrid, el senyor Gumersindo Azcárate. Amb paraules del propi Montoliu, aquesta secció del Museu Social: *"pot oferir al públic les més importants publicacions periòdiques relatives a múltiples matèries, tant les que es publiquen a Espanya com per tot el món, fins al punt que es pot assegurar que la nostra Biblioteca és un centre gairebé únic d'informació a tot Espanya"*¹.

Per analitzar les múltiples matèries disponibles en la Biblioteca podem veure com, per exemple, en l'any 1914 les revistes dedicades a Instituts i museus socials representava el 15%, les relacionades amb el cooperativisme i la prevenció social el 13%, sobre política i sindicalisme hi havia un 12%, sobre ciències un 10%, tan els accidents laborals com sectors econòmics era el 8%, i en menor mesura trobàvem l'educació i la cultura amb un 5%. En relació amb el país d'origen d'aquestes revistes es trobava, lògicament, Espanya en primer lloc amb un 42%,

¹ Memòria del Museu Social. 1914

després venia França amb el 15%, i per últim es trobaven països com el Regne Unit, Alemanya o Itàlia.

Per altre banda, trobem la secció que més ens interessa per aquest treball que era la Societat Cívica la Ciutat Jardí (SCCJ). En una de les visites de Montoliu, el maig de 1910, a l'exposició universal de construcció cívica de Berlín, va decidir que, a part d'escriure una de les seves obres més importants anomenada *"Las modernas ciudades y sus problemas"*, crear aquesta Societat. El 15 de juliol de 1912 es va inaugurar i la va presidir Juan A. Güell, un dels principals inversors. Montoliu va ser el secretari general.

La seu d'aquesta societat estava en el mateix local del Museu Social, al carrer Urgell número 187. Com informava la pròpia revista CIVITAS: *"la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín es la genuina representación en los países*

hispanoamericanos de un gran movimiento de opinión en el sentido de la reforma de nuestras defectuosas ciudades y vecindarios según diversas orientaciones, cuyas líneas generales quedan expuestas en éstas páginas (de la revista CIVITAS) y cuya superior expresión halla un feliz punto de coincidencia en el hermoso ideal de la Ciudad Jardín”.

Els objectius d'aquesta organització eren varis. Alguns dels més importants van ser aquests:

- Promoure el desenvolupament i la reforma de les poblacions, segons plans racionals, que assegurin la higiene, l'estètica i l'eficàcia d'aquestes últimes.
- Estudiar, propagar i fomentar la creació de Ciutats Jardí, així com suburbis Jardí i colònies Jardí.
- Promoure la construcció i reforma de cases barates i barris per a obrers.
- Fomentar la creació i conservació d'espais lliures i naturals, tant en les ciutats com en els exteriors.

Els mitjans que utilitzava la Societat per a dur a terme aquestes tasques eren plans, projectes i informes dirigits a organitzacions públiques i privades, totes elles, relacionades amb els temes anteriorment citats. Un altre medi usat era el de les exposicions, conferències i publicacions.

Per acabar, podem veure un requadre amb l'evolució que va patir la SCCJ, relacionada amb els comunicats i consultes realitzades durant el primer període de la revista CIVITAS.

	1915	1916	1917	1918
Comunicats	1.500	1.750	1.731	1.570
Consultes	180	670	807	910

Mentre que les consultes van evolucionar sempre positivament, es pot veure un lleuger decreixement en quantitat de comunicats, creat per la situació desfavorable de la 1a. Guerra Mundial. Tot i així es pot veure que la tasca realitzada sempre va ser favorable.

Malauradament, el 24 de Novembre de 1919, es va dissoldre el Museu Social i va passar a ser la Institució Catalana de la Política Social, creada per la Mancomunitat de Catalunya. Tot i això, la revista CIVITAS es va mantenir fins l'any 1924.

1.4 - La revista CIVITAS

La revista CIVITAS era l'òrgan d'expressió dels ideals de la Societat Cívica la Ciutat Jardí (SCCJ). Es podia considerar que era el medi propagandístic dels ideals que defensava aquesta societat, de la que hem parlat en l'anterior apartat. Mitjançant aquesta revista es va fomentar una nova idea de construir ciutats per tal de resoldre els problemes que aquesta tenia.

La revista va ser fundada l'any 1914 i estava tutelada per el Museu Social de Barcelona que era en aquell temps, la responsable de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, com ja hem vist.

Cebrià Montoliu va ser el precursor de la revista i màxim responsable d'aquesta en la primera època de la revista, mentre que Rubió i Tudurí ho va ser de la segona.

A continuació, explicarem el desenvolupament de la revista CIVITAS. La primera època estava formada per dos volums, el primer anava de l'any 1914 al 1915 i era format per 7 exemplars amb un total de 224 pàgines, mentre que el segon volum el formaven 10 exemplars i anava de l'any 1916 al 1919, amb un total de 330 pàgines. Aquesta primera època estava publicada en castellà i el seu àmbit d'aplicació era nacional i estranger. La segona època, publicada en català, va reduir l'àmbit a nivell barceloní i

anava de l'any 1920 al 1924 amb un total de 15 exemplars. Cada exemplar recollia 15 pàgines.

L'estudi que es realitzarà serà sobre la 1a època de la revista, la protagonitzada per Montoliu, però continuarà fins a la segona època degut a la gran importància que va significar, tot i l'absència de Montoliu.

1.41 - Temàtiques principals

La revista estava constituïda per uns temes limitats i, excepte Montoliu, els redactors sempre seguien una mateixa línia temàtica, és a dir, estaven especialitzats en certs camps.

Els temes que apareixien en la revista eren:

- *La Ciutat Jardí*: CIVITAS va mantenir la idea que la Ciutat Jardí era la ciutat ideal i Montoliu va voler marcar la diferència entre la Ciutat Jardí definida per Howard i aquells projectes que eren interpretacions parcials que, tot i que eren elogiades per el moviment, no eren Ciutats Jardí concretament sinó suburbis o colònies Jardí. CIVITAS defensava els suburbis Jardí de baixa densitat i ben planificats, com era el cas del suburbi Jardí de Neguri (Bilbao) o Sivatte. El

moviment de les Ciutats Jardí apareixia com a resposta als problemes de la vida cívica, provocats per l'abandonament del interès general i sota la iniciativa lucrativa individual.

- *Urbanisme cívic*: La forma d'urbanitzar, la construcció de ciutats i la reforma d'aquestes, s'apreciava ja des d'un principi a la revista. Frederic Rahola (vicepresident de la SCCJ), ja feia el 1914 una comparació de la obra de Cerdà i la seva "ciutat ruralitzada" amb la teoria de la ciutat ideal, la Ciutat Jardí.

A més, la revista va recollir les conferències de Unwin donades a l'Ateneu Barceloní, titulades "L'art d'urbanitzar" i "El suburbi jardí de Hampstead", dues grans reflexions sobre com urbanitzar de forma que quedin satisfetes les necessitats de la comunitat. Aquestes necessitats eren: el benestar dels ciutadans, la intensificació de la vida social, fomentar el progrés i la cultura i utilitzar la ubicació dels llocs bells de la ciutat per a fer la vida agradable i amena.

Les teories urbanitzadores de Unwin van ser un model a seguir pels col·laboradors de la revista, ja que com a defensors de la Ciutat Jardí veien en Unwin, el personatge clau que desenvolupava millor a la pràctica, les teories de Howard.

- *Naturalesa i ciutat*: Apareixien en la revista un ampli número de temes tractats de forma variable i que tenien en comú la relació entre urbanització i naturalesa. S'analitzava tan des d'un punt de vista regional i conservacionista (parcs naturals) com des d'un enfocament més relacionat amb l'espai pròpiament urbà (polítiques i activitats de foment dels espais lliures). Dos dels temes més importants eren:

- *Parcs naturals*: Entre els anys 1915 i 1917, CIVITAS, prestava atenció al problema de la conservació dels boscos i informava del procés legislatiu que institucionalitzava els parcs naturals, des del projecte de 1915 fins a la llei de 1917. En l'època de N. R. Tudurí es va fer una extensa tasca d'informació sobre el projecte de parcs de Barcelona.

- *Balcó florit*: Montoliu, després de realitzar un article sobre el balcó florit, va proposar en una de les assemblees de la SCCJ, que es proposés a l'Ajuntament de Barcelona la realització d'un concurs de balcons florits. La SCCJ

s'encarregava a més d'aportar 250 pessetes per al premi. Al final es va acceptar la iniciativa i es va instaurar el concurs. La revista CIVITAS, va anar informant dels concursos i dels guanyadors amb fotos i articles dels balcons premiats.

- *El problema de la Habitació i les cases barates per a obrers:* CIVITAS informava sobre la constitució o els treballs realitzats per diferents entitats dedicades al foment i la construcció de cases barates, com la *Cooperativa nacional de la habitació popular o la Caja de pensiones para la vejez y de ahorros de Barcelona*.
- *Legalitat urbanística:* Sovint apareixien articles, inclús hi havia una secció fixa de legalitat on apareixia l'actualitat legislativa relacionada amb el moviment cívic.
- *Activitat del moviment (exposicions, congressos, llibres...):* Diversos autors informaven d'esdeveniments com, per exemple, l'Exposició de l'habitació i construcció de ciutat de Leipzig (1913), el Congrés de la reconstrucció cívica de Bèlgica a Londres (1915) o l'Exposició de la reconstrucció de Brusel·les (1919).

1.42 - Principals redactors i les seves preocupacions

Bàsicament qui escrivia per la revista era Montoliu, el qual firmava sempre sota el pseudònim de CIVIS. A més, sense firmar, també s'encarregava de dues seccions fixes en la revista titulades "Crònica" i "Bibliografia" de la qual parlarem en l'apartat de seccions fixes i eventuales. En molts casos no apareixia qui firmava i no es pot saber si es tractava d'un grup de redactors de la revista, de Montoliu o d'algun redactor eventual.

Montoliu, com hem comentat abans, escrivia sobre varies temàtiques en la revista però es podria dir que les que més es repetien eren les relacionades amb naturalesa i ciutat, urbanisme cívic i també exposava en molts casos les seves experiències en exposicions internacionals i nacionals. Montoliu sempre que podia acudia a les exposicions internacionals en representació de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, i en les conferències nacionals normalment anava a exposar les seves idees sobre la Ciència Cívica. És per aquest motiu que en la revista apareixien moltes descripcions de congressos, exposicions i conferències, i també apareixen discursos de gent important en el moviment de les Ciutats Jardí com era el cas de R. Unwin o W. Thompson.

Foto: logotip de la revista
CIVITAS

Un redactor de la revista també important era Jeroni Martorell el qual, juntament amb Montoliu, realitzava discursos en conferències. Normalment ell escrivia sobre construcció de ciutats, concretament la urbanització d'aquestes i les reformes.

Des de Madrid, A.S (suposadament Arturo Soria) realitzava una secció eventual anomenada "Notas madrileñas" on explicava l'activitat en matèria de construcció cívica realitzada a la ciutat de Madrid.

N. R. Tuduri també va escriure varis articles, sobretot en la segona època. Els seus articles anaven dirigits bàsicament als temes relacionats amb espais lliures de Barcelona.

1.43 - Seccions fixes i seccions eventuais

En la revista apareixien, en cada exemplar, una sèria d'articles variats, però n'hi havia uns quants relacionats amb l'activitat del moviment que es repetien en cada número. A part d'aquestes seccions fixes, hi havia unes

seccions eventuais que, encara que no es repetien sempre, apareixien en més d'un exemplar.

Les seccions fixes eren les següents:

- *Crónica*: En aquesta secció apareixien els principals esdeveniments culturals que havien esdevingut durant el període de la publicació del exemplar de la revista. En el cas de les exposicions o conferències no es feia una crítica cap a l'esdeveniment, tan sols una petita descripció dels continguts. En aquest apartat hi havia, també, les reunions de la Societat Cívica la Ciutat Jardí. En aquest cas, la revista entrava en detall, explicant el més important: mocions, millores, estat de la gestió, activitat de la societat, etc. En aquesta secció també apareixien notícies sobre altres associacions relacionades amb el moviment cívic, o en general, sobre qualsevol notícia relacionada amb la Ciutat Jardí o la Ciència Cívica. Aquesta secció la realitzava Cebrià Montoliu.
- *Bibliografía*: Bàsicament en aquesta secció es publicaven els títols dels llibres relacionats amb la Ciència Cívica. Se'n deia, a part de l'autor, de què tractava el llibre.
- *Legislación*: Els articles d'aquesta secció eren projectes de lleis nacionals i lleis nacionals

aprovades que tenien un contingut relacionat amb temes cívics.

- *Notes trimestrals*: Aquesta secció formava part de la segona època de CIVITAS. Es podria considerar que era un recull de notícies curtes sobre l'activitat del moviment o també crítiques cap a l'Ajuntament de Barcelona

Les seccions eventuais més representatives eren:

- *Documentos notables*: Aquesta secció apareixia en el primer volum de la revista (en la 1a època), en gairebé tots els números excepte el primer i l'últim. En aquesta secció no existia un redactor en concret sinó que consistia en una sèrie d'articles externs a la revista com podrien ser informes que la Societat Cívica la Ciutat Jardí feien enviar a l'Ajuntament de Barcelona o memòries descriptives de sistemes de gestió, com és el cas de la "*Memoria del secretario de la Junta Municipal de Manila dando cuenta del resultado del estudio hecho sobre las distintas formas de leyes vigentes en algunas de las ciudades de los EEUU sobre repartos proporcionales, especiales o locales*" on descrivia la forma de gestionar diversos serveis públics en algunes ciutats nord-americanes.

- *Notas Madrileñas*: Aquesta secció, escrita per A.S (suposadament Arturo Soria), no es podia considerar ni eventual ja que tan sols apareixia en dos exemplars (6 i 7 de la 1a època), però pel contingut de l'últim exemplar es podia interpretar que aquesta secció havia de convertir-se en una secció fixa, però per algun motiu va deixar d'escriure's. Per dir-ho d'alguna forma, aquesta secció consistia en redactar els avanços del moviment en la ciutat de Madrid. Inclús en l'últim article escrit en la revista nº 7, tot i no haver avançat les obres de reforma a Madrid degut a que es trobaven en els mesos d'estiu, A.S escrivia sobre la paralització de l'activitat. No s'entén el perquè de la desaparició d'aquesta secció, potser per conflictes interns, potser per falta d'informació.
- *Notas y recortes*: Aquesta secció apareixia per primer cop en el últim exemplar del volum I i s'aniria repetint en varis exemplars del volum II. Bàsicament era un recull d'una o dues notícies relacionades amb articles ja escrits en la revista anteriorment.
- *Plantas dels nostres Jardins*: Formava part només de la segona època de la revista CIVITAS. Era una breu explicació d'algun tipus de planta o flor i del seu ús en la ciutat barcelonina.

Foto: emblema de la revista CIVITAS. Escrit apareix "Dulcia linquimus arva" que significa: abandonem els dolços sembrats

1.44 – L'editorial

L'editorial encarregada d'editar la revista va patir un canvi en l'any 1917. Des de la creació de la revista, en l'any 1914, l'editorial de la revista era la *Casa Editorial Estudio*. Aquesta empresa s'encarregava dels exemplars de la 1a època del número 1 al 11. En principi aquesta editorial funcionava correctament, sense errates d'impremta i amb una qualitat en el paper correcta (l'enquadernació deixava una mica que desitjar), però ja entre els exemplars 8 a 11, la qualitat del paper va passar a ser bastant baixa, de poc gruix i d'un color entre ocre fosc. Així arribàvem al canvi d'editorial en la revista número 12, que passà a ser *Imprenta del Arte*, i CIVITAS reapareixia amb una qualitat molt superior, inclús més que en els primers exemplars amb la *Casa Editorial Estudio*. Un paper de gran qualitat, una enquadernació que amb el pas del temps es manté en gran estat i, fins i tot, en el exemplar número 15 de l'any 1918, apareixien les primeres il·lustracions a color. En contra, van cometre un error d'impremta en la revista 12 i van haver de tornar a publicar els articles equívocs en el següent exemplar.

1.45 – Orígens de la revista CIVITAS. Inversors

Quan es parla de la revista CIVITAS, no es pot oblidar que era l'òrgan difusor de la SCCJ, per tant les inversions provenien directament d'aquesta Societat. Per altra banda, la SCCJ rebia els seus ingressos del Museu Social de Barcelona.

Respecte la revista CIVITAS, el finançament provenia, a part de la SCCJ, dels socis que recaptava, de la publicitat i d'alguns membres concrets com el Compte Güell. El fet que alguns personatges invertissin directament en la revista era negatiu ja que alguns cops usaven aquest medi per el seu propi interès, tal i com veurem més endavant.

1.46 - Publicitat

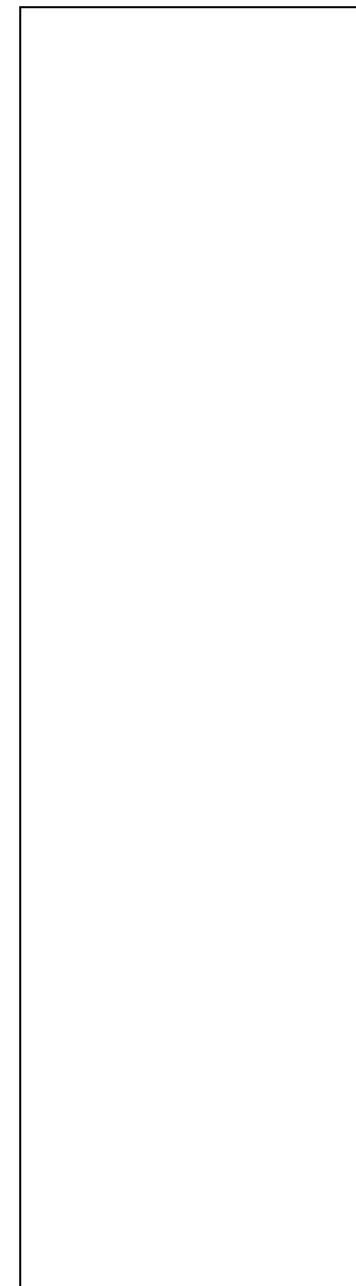
Un aspecte important que no cal oblidar és la publicitat de la revista. Normalment aquesta era fixa i s'anava repetint al llarg dels exemplars. Es trobava ubicada al

començament i al final de la publicació, mai en el centre (excepte en un cas específic que en parlarem més endavant)

Al no ser gaire variada, descriurem en quins exemplars es trobava cada empresa que oferia publicitat i en quina zona de la revista es trobava anunciada.

- Casa Editorial Estudio (l'editorial del començament de revista): del N° 1 al 11, en la contraportada.
- F. Casas - Constructor: apareixia en el primer exemplar i no va tornar a aparèixer fins els últims exemplars del N° 15 al 18, en la contraportada
- Hijos de Emilio Detouche - Empresa de filferros i derivats: del N° 1 al 11, en la primera plana de la revista.
- S.A Girbau - Fàbrica de ferreteria. Fundició de ferro al cristall mal-leable y altres metalls: del N° 1 al 11, en la primera plana de la revista.
- Librería Nacional extranjera: En el primer exemplar i del N° 4 al 11, en la primera plana de la revista.
- Balcón Jardín - Jardineria: del N° 5 al 8, en la contraportada.
- Impremta del Arte (la segona editorial de revista, que substituïa a la Casa Editorial Estudio): Exemplars N° 12 i 13, en la contraportada.
- Rocalla - Material de pissarra artificial per a cobertes: Exemplars N° 15 i 16, en la contraportada.

- Cemento Portland ASLAND: del N° 15 al 18, en la contraportada.
- Sociedad Inmobiliaria de san Pedro Mártir - Venda de terrenys: del N° 14 al 18, en la contraportada i en la revista N° 15 en el centre de la revista. Aquest mateix exemplar estava dedicat íntegrament a articles relacionats amb aquests terrenys. En un altre apartat, se'n parlarà amb més detall sobre l'exemplar N° 15.

2.1 - Introducció a la Ciència Cívica

Cebrià Montoliu, es pot considerar que va ser qui va treballar més per divulgar la Ciència Cívica a Catalunya i, així mateix, a l'estat espanyol. En el primer exemplar de la segona època de la revista CIVITAS, en una nota de la redacció dirigida als lectors, degut a la fugida voluntària de Montoliu, la redacció afirmava que *"la junta de la Ciutat Jardí no pot privar-se de fer públicament un homenatge a don Cebrià de Montoliu, qui, al ensemps que primer secretari de la Societat, ha sigut durant anys, el elàter intel·ligent i entusiasta dels nostres ideals cívics"*¹. Com moltes notes que apareixen en la segona època de la revista no surt signada per ningú però podem suposar que era el mateix N. Rubió Tudurí qui la va escriure. Aquesta rotunda afirmació ens pot ajudar a veure la importància que va significar Montoliu per aquesta ciència o moviment, anomenada en alguns llocs *Ciència Cívica* en altres *Construcció Cívica*. Nosaltres ens hem decantat per *Ciència Cívica* ja que trobem que aquest moviment cívic no era només una manera de construir sinó una forma d'enfrontar-se als problemes de la vida urbana i rural mitjançant mètodes científics que tenien com a propòsit millorar la vida col·lectiva i mai la particular. El terme *Construcció Cívica*, del qual Montoliu és un gran responsable, es coneixia al Regne Unit com *Town Planning* i a Alemanya com *Staedtebau*.

Però per poder parlar de la Ciència Cívica és necessari concretar bé el concepte de *ciutat*. La ciutat, tal i com la definia Montoliu, era *"el más alto exponente y el más intenso factor social"*². Frederic Rahola, per la seva part, creia que *"las grandes ciudades modernas,(...),son las condensadoras de la cultura y de la fuerza, las amasadoras del capital y de la energía, el núcleo poderoso que vivifica el espíritu progresista de las naciones(....). La gran ciudad es, además, el baluarte de la libertad y del derecho (...), ella es la que pugna siempre por los desheredados"*³. Els dos creien que la ciutat era un òrgan fonamental per la vida ciutadana i rural. Alguns diran que com pot ser que una ciutat sigui rural ja que sempre s'havia associat el concepte *ciutat* amb el terme *urbà*. Per als idealistes cívics la ciutat era el medi on un grup de persones poden aconseguir els seus alts propòsits, ja siguin a nivell econòmic i laboral (com descrivia Rahola), social i familiar (com descrivia Montoliu) o senzillament el benestar d'un mateix. No només les grans metròpolis eren ciutats, també podien existir ciutats ruralitzades en mig de la natura (com serien les Ciutats Jardí), ciutats que pretenien que el ciutadà i particularment la col·lectivitat d'aquests aconseguissin uns beneficis que per ells mateixos no podrien mai imaginar.

Es pretenia així, que aquesta ciutat fos sana, bella i funcional i és per aquest motiu que tota acció que comportés la seva millora, convenia ser estudiada per qualsevol persona que tingués un mínim sentiment

¹ Sense autor. "La Societat Cívica la Ciutat Jardí". *Civitas*, 2a època, N° 1, pàgina 15

² Sense autor. "La Sociedad Cívica la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 3

³ FREDERIC, Rahola. "La ciudad ideal". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 9

col·lectiu: arquitectes, enginyers, sociòlegs, metges, artistes, educadors, tots ells i molts més havien de vetllar per a que tots tinguéssim ciutats on poder viure i prosperar.

2.11 - Els 3 grans pilars de la Ciència Cívica

Si ens ubiquem en la època de començaments de segle XX podem veure l'estat en el que es trobaven les grans ciutats mundials i particularment les més avançades industrialment. Montoliu opinava que la Construcció Cívica era una ciència que calia ser estudiada de forma urgent, ja que tal i com ell deia *"la época de las ciudades creciendo al azar de la pura iniciativa privada, sin otras miras que el inmediato provecho individual, puede darse hoy día por virtualmente terminada. Así al menos lo ha proclamado universalmente la ciencia, y así, aún más, lo han tenido que reconocer a sus costas precisamente aquellas naciones que, por haberse adelantado en el camino del progreso, han sido las primeras en tocar las consecuencias de su antiguo abandono"*¹. Aquestes nacions que es referia Montoliu eren el Regne Unit i Alemanya, països més avançats pel que fa la revolució industrial i per tant, els primers que van veure els immensos efectes destructius d'aquest canvi. Però no només la revolució industrial va afectar a les ciutats fent-les créixer de manera desorbitada, sinó que l'administració sense

prendre cap mesura intervencionista va fer que aquest creixement fos totalment desordenat, i per si no n'hi havia prou l'acció privada d'algunes persones que, cegades per el seu benefici individual, van començar una especulació que amb el temps afectaria a l'habitatge popular. Arribats en aquest punt trobem ja dos conceptes nous: **Urbanització i reforma** de les ciutats que ja existien i el concepte **habitatge popular**. En aquella època es van definir dos moviments oposats que van esdevenir per la multitud de problemes que hi havia en les ciutats. Uns creien que calia reformar les ciutats existents i uns altres creien que calia fer noves ciutats sota els ideals de la **Ciutat Jardí**. Montoliu reclamava la necessitat de desenvolupar els grans nuclis urbans de manera racional i ordenada, permeten la combinació de les avantatges de la vida cívica amb les de la vida campestre. I subratllava que aquest desenvolupament racional no només es podia realitzar en ciutats noves sinó que les actuals grans metròpolis podien ser reformades amb els mateixos criteris que les Ciutats Jardí. En paraules de Montoliu expressava que *"ambas acciones (parla de l'acció reformadora i la creadora) son igualmente necesarias e igualmente encomendables como método eficaz para lograr un mayor orden, salubridad i belleza en nuestra actual vida ciudadana"*².

D'aquesta manera tenim enfocats els tres grans pilars de la Ciència Cívica: Urbanisme i reforma, habitatge popular i Ciutat Jardí. Els tres tenien la mateixa importància, inclús,

¹ Sense autor. "La Sociedad Cívica la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 3

² Sense autor. "La Sociedad Cívica la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 3

formaven una seqüència temporal tal i com veure'm en la part dels museus cívics. En resum, ens trobem que la Ciència Cívica es preocupava tant per les ciutats existents com per les noves ciutats que s'havien d'anar creant. D'aquesta manera la urbanització i reforma anava encaminada a les ciutats presents i la Ciutat Jardí representava la nova ciutat. Podríem considerar el primer procediment de reparació mentre que el segon era de creació, i l'habitació popular era el terme entremig, el gran problema cívic que calia solucionar, ja fos en terreny edificat o no.

2.12 - Trets característics de la Ciència Cívica

La Ciència Cívica, tal i com hem comentat anteriorment, era una forma d'actuar que havia de posar fi als problemes, o més ben dit, a les deficiències que tenien tan la ciutat com el territori al començament del segle 20. Degut a una forta despreocupació higiènica front les ciutats va fer que afectés als seus ciutadans directament, provocant un alcoholisme elevat, la tuberculosi, la alta mortalitat o la degeneració física.

Però a part de l'aspecte higiènic també calia preocupar-se per l'estètica d'aquestes ciutats. Montoliu ja en l'any 1914 va predir la importància que actualment els grans nuclis urbans tenen en el fenomen turístic (que tants

ingressos aporten a l'estat). En paraules seves: *"Hoy todavía, gracias por fortuna a una atraso secular, consérvanse en nuestras ciudades y sus alrededores magníficos monumentos, vías y barrios del más alto valor arqueológico y artístico, vistas y lugares pintorescos y otras mil maravillas que, desgraciadamente, un mal entendido interés comercial está destruyendo con rapidez vertiginosa. (...) los hechos demuestran que ello constituye un capital de valor inestimable que con el tiempo podría ser, en manos de nuestras históricas poblaciones, un verdadero monopolio, verbigracia, para la explotación del turismo, esta lucrativa industria colectiva que constituye hoy día una de las principales riquezas de naciones menos favorecidas que España en este particular"*¹. Amb aquestes afirmacions Montoliu exposava la seva gran capacitat per predir fenòmens col·lectius que podien portar una millora a la societat. Només cal mirar l'actual turisme que rep en l'actualitat Barcelona i de forma especial les costes catalanes. Els turistes venen a Barcelona per veure el ampli desplegament de modernisme que s'ha conservat en la ciutat (valors arquitectònics), però també venen a les costes catalanes degut als monuments naturals que no s'han vist afectats per una construcció massiva d'edificació. Enguany és un problema evident com el formigó és capaç de fer desaparèixer platges, cales, boscos, parcs naturals, etc.

La Ciència Cívica també intentava reformar i urbanitzar les ciutats racionalment, sota principis higiènics i funcionals. Es

¹ Sense autor. "La Sociedad Cívica la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 3

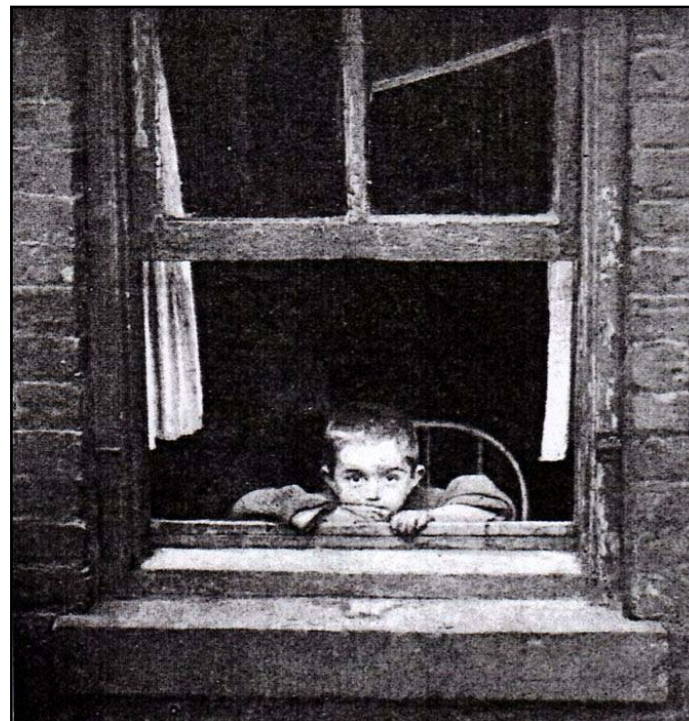
Foto: imatge de la propaganda americana sobre jardins de nois. El nen sense lloc on jugar mira trist per la finestra

buscava que els municipis i l'estat fossin els responsables de poder controlar el destí de les seves ciutats i la única forma de fer-ho era intervenir legalment. Els cívics com Montoliu buscaven, per exemple, crear una llei d'ordenances diferencials, tenir una política de terrenys que solucionés els problemes d'urbanització, reformar i crear barris obrers o Ciutats Jardí, realitzar una política d'habitació eficient, etc.

Els ideals cívics afectaven directament als ciutadans però això no implicava que tots ells estiguessin relacionats amb la ciutat. És cert que la majoria d'aspectes cívics tenien una estreta relació amb la ciutat i amb els seus habitants, però no podem oblidar el respecte per la natura o per l'art. Aquestes eren qüestions que influenciaven a tota la població, ja fos un obrer, un camperol o un burgès, tots ells necessitaven conviure amb l'art i la natura i, per tant, calia protegir, conservar i impulsar els monuments artístics i naturals ja estiguessin aquests ubicats a les ciutats o a la resta del territori i això exigia una tasca cívica.

Els principals problemes que la Ciència Cívica intentà solucionar respecte l'habitació popular van ser els preus elevats que exigien els propietaris degut a una forta demanda i al mateix temps una desesperada especulació individual, les males condicions higièniques de les cases, en especial les que pertanyien als barris obrers i les males comunicacions dels transports públics entre els centres de ciutat i les afores.

Són molts els camps d'actuació de la Ciència Cívica però tenien en comú que buscaven sempre millorar les condicions de vida dels ciutadans urbans i rurals.

2.13 - Difusió dels ideals cívics

Un cop vist els problemes que existien en les ciutats de començaments de segle i entès el concepte de Ciència Cívica cal parlar de la difusió que va tenir aquesta ciència

i amb quins mitjans es va realitzar. Parlarem en concret de l'educació cívica i dels museus cívics.

a) Educació Cívica

Els museus cívics, dels que parlarem tot seguit, igual que les exposicions i congressos, ajudaven a propagar els ideals cívics a la ciutadania, però no era suficient. Calia que, de la mateixa manera que les ciències socials o naturals eren i són estudiades a les escoles, la Ciència Cívica fos ensenyada als joves ciutadans. En una nota informativa en la revista CIVITAS, en concret l'exemplar 4 de l'any 1921 (segona època), apareixia la iniciativa americana d'educar als joves sobre el futur de la seva ciutat, el expandiment (més que probable), l'esforç individual necessari per fer una correcta urbanització, la importància de les vies de comunicació o l'obligació de reservar espais lliures.

Una d'aquestes iniciatives es trobava a Chicago, on es va crear el Manual de W. D. Woddy, editat per la comissió del Plànol, per a què les escoles informessin als seus alumnes. També a Chicago es van publicar articles informatius per als ciutadans i, a més, es celebrava el "*Plan's Day*". A Pennsylvania, Johnstown i altres ciutats s'ensenyava l'educació urbanista a les escoles públiques. A Trenton, en la campanya electoral de novembre de 1919, es va insistir

en la necessitat d'urbanitzar la ciutat. A més, es va fer una extensa propaganda en favor dels Playgrounds (terrenys de jocs per a nois i noies).

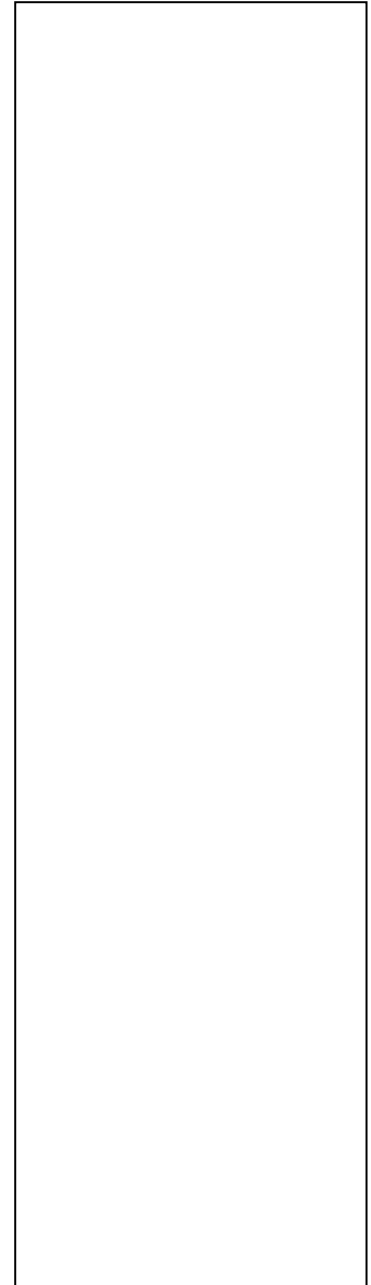
Educació dels ciutadans i informar-los en aquella dura i difícil acció podia significar el seu recolzament a la llarga. A més, una civilització forta sempre s'ha caracteritzat per la unitat dels seus ciutadans i sobretot per el grau de cultura dels mateixos.

Una altra forma per arribar al públic i poder defensar els ideals cívics era la propaganda. Aquesta es va dur a terme a EUA, per exemple, amb els jardins per a nois. Criticaven la falta d'aquets i les greus conseqüències que podia comportar el no realitzar-los de manera més abundant. Mitjançant imatges impactants, informatives o simplement estètiques mostraven les avantatges que comportaven els terrenys de joc per a nois.

En aquestes pàgines es poden observar algunes d'aquestes imatges.

b) Museus

Montoliu ens deia que la Ciència Cívica igual que les demés ciències "*es susceptible y necesita de la aplicación de los métodos de investigación científica, los que, aquí como en todas partes, pueden resumirse en la*

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La exposición de Construcción Cívica y habitación popular de la SCCJ en el Museo Social de Barcelona". *Civitas*, 1a època, N° 10, pàgina 65

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La exposición de Construcción Cívica y habitación popular de la SCCJ en el Museo Social de Barcelona". *Civitas*, 1a època, N° 10, pàgina 65

*observación y la experiencia, el análisis y la síntesis, aplicados en los procesos geográfico e histórico*¹. Aquest era l'objectiu que pretenien els museus cívics, els quals s'havien anat fundant en les nacions que més s'havien preocupat per aquestes qüestions. El més famós i del que parlarem més endavant era el Museu Cívic d'Edimburg, sota la direcció del professor Patrick Geddes. Els conceptes geogràfics i històrics es combinaven en aquest museu mostrant l'evolució al llarg dels segles d'aquesta ciència aplicada involuntàriament a les ciutats importants de la història, però també es mostraven els projectes actuals de reforma i urbanització de les ciutats més importants, i per acabar es veien projectes que encarnaven els ideals de la ciutat ideal de nova construcció, és a dir, barris, colònies i Ciutats Jardí.

Existien tres tipus de museus cívics que són els següents:

a.) El Museu Carnavalet de París que va ser imitat en varis països d'Europa, que estava dedicat exclusivament a la conservació, estudi i exposició d'objectes arqueològics de la història de la gran capital francesa. Aquest museu es caracteritzava per recollir una gran informació històrica i classificar-la de la forma més ordenada i entenedora. Un cop més podem veure com Montoliu conservava aquella faceta de bibliotecari i sentia admiració per aquesta mena de treballs. En un article parlant de la exposició de Construcció Cívica i habitació popular de la SCCJ, Montoliu opinava sobre aquest tipus de museu que "(...)a pesar de su carácter simplemente histórico, lo cual en

nada perjudica a los grandes méritos de sus organizadores, por haber logrado reunir un tan considerable acopio de recuerdos, clasificándolos en forma adecuada para su estudio y exponiéndolos de una manera casi perfecta"²

b.) El Museu Cívic Social, que per tractar principalment els problemes municipals i urbans, s'havia desenvolupat en gran part als EUA, degut al gran interès que tenien allà per resoldre els múltiples problemes relacionats amb les ciutats. Exemples d'aquesta tipologia de museus eren el de *Chicago School of Civics and Philanthropy* i el del Departament de Ètica Social de la Universitat de Harvard que dirigia, aquest últim, el gran sociòleg, el professor Francis G. Peabody.

c.) El tercer tipus de museu era el que hem comentat anteriorment, anomenat Museu Cívic, fundat per el professor Patrick Geddes primer en la "*Sociological Society*" de Londres i, més tard, a Edimburg i en altres capitals. Aquest tipus de museu, més complet que els altres dos, avarcava tant la història com la sociologia de les ciutats.

Convé esmentar el pla general del Museu Cívic de Geddes. Aquest, estava format per tres seccions:

- Secció I - Administració de la Ciutat: Dedicat als aspectes que presentaven els problemes urbans i al impuls humà de l'acció immediata. En aquest punt podiem trobar en el museu una col·lecció de

material il·lustratiu de varis serveis i obres públiques municipals , com pot ser l'aigua, el gas l'electricitat, transport públic, assistència mèdica, higiene, educació, etc. Es tractava d'un punt de vista exclusivament utilitari.

- Secció II – Art de la urbanització: Arribats a aquest punt, comencem a parlar de la ciència de la fisonomia externa del nucli urbà. Aquesta part Montoliu l'anomenava la Construcció Cívica: *“Esta es, pues, la sección destinada a lo que ha venido a llamarse Construcción Cívica, o lo que en términos de la Ciencia Cívica podría llamarse la Morfología de la ciudad”*¹. Aquí podem entendre la diferencia entre Construcció Cívica i Ciència Cívica. La Construcció Cívica vindria a ser la reforma i urbanització de les ciutats (antigues i actuals), però el terme Ciència Cívica era més ampli i avarcava les tres seccions que estem explicant. Per tant, en aquesta secció era importantíssim la part arqueològica de les ciutats. Aquí apareixia l'exposició de plànols, vistes, dissenys il·lustratius de la història de la urbanització, des de las ciutats més antigues d'Egipte, Mesopotàmia (Babilònia i Ninive), la Índia, etc., passant per Jerusalem i les monumentals ciutats gregues (Priene, Olímpia, Efeso i sobretot Atenes) fins a arribar a la síntesis de la ciutat suprema de Roma. A continuació, arribàvem a les ciutats

Medievals tot i no tenir gran interès com les antigues o les que venien després que eren les renaixentistes. Tot i que la majoria de les ciutats renaixentistes havien sigut malmeses per culpa de les continuades guerres, elles suposaven encara les principals grans capitals europees, amb les anàlogues ciutats americans de Washington, Nova York, Buenos Aires, etc. Per últim es podia veure en aquesta col·lecció els últims projectes de reforma i eixampli de les ciutats modernes sota bases cíviques.

- Secció III – Sociologia de les ciutats: Ja hem tractat de l'administració de les ciutats i de l'arqueologia, ara toca, després del punt de vista utilitari i el sentimental, el purament reflexiu, racional, metòdic, és a dir, la part científica de la qüestió. Aquesta tercera secció es pot subdividir en:

1.- Sociologia Pràctica (Acció Social o Política Social): Aquí s'exposava la part que correspondria als Museus socials, que venien a exposar gràficament el conjunt de fórmules pel benestar del poble mitjançant els tractats d'economia i higiene social aplicats en el radi d'una ciutat qualsevol. El Museu Social de Barcelona era un exemple clar de la Sociologia pràctica.

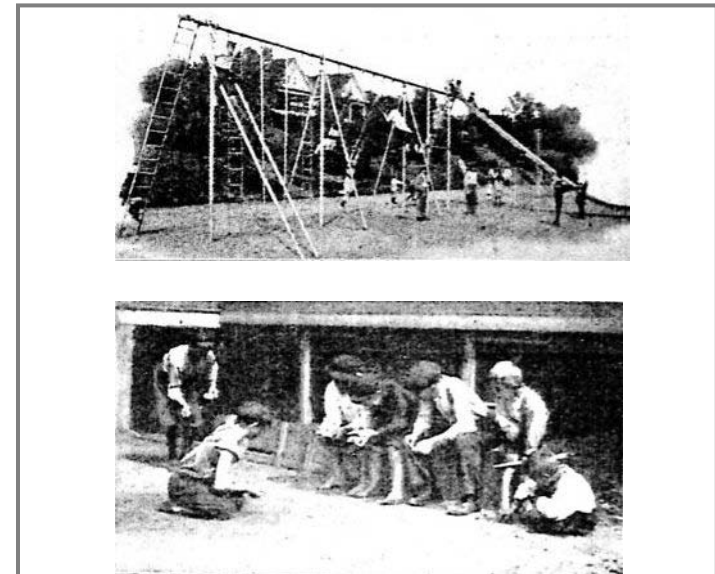
¹ MONTOLIU, Cebrià. “La exposición de Construcción Cívica y habitación popular de la SCCJ en el Museo Social de Barcelona”. *Civitas*, 1a època, N° 10, pàgina 65

Foto: imatge de la propaganda americana sobre jardins de nois. La imatge de dalt es veuen nois feliços jugant en un jardí i en la imatge inferior tirats pel carrer preparant malifetes

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La exposición de Construcción Cívica y habitación popular de la SCCJ en el Museo Social de Barcelona". *Civitas*, 1a època, N° 10, pàgina 65

2.- Sociologia teòrica (Ciència Social o teoria Cívica): Aquesta part era important ja que suposava la veritable part científica. Cal examinar-la des de el aspecte geogràfic, començant de nou un cicle històric. Aquí cal entendre que els humans tenim una característica innata que ens permet controlar el medi natural on vivim, transformant-lo i adaptant-lo a les nostres necessitats, es tracta del Control Geogràfic. S'estudiava com s'originaven i desenvolupaven les colònies humanes, des dels primers nuclis primitius fins a eixamplar-se en grans ciutats, conservant el caràcter, l'esperit i l'activitat regional. Aquí s'exposaven exemples d'aquest impuls de control geogràfic dels nostres nuclis urbans, mitjançant mapes geogràfics, geològics i botànics, de la regió que es volia estudiar, seguint una evolució paral·lela a les modificacions que havia patit el territori. Les ciutats medievals eren aquí molt estudiades degut a que s'havien anat adaptant a les condicions naturals (guerres, colonitzacions, canvis de governants). Les ciutats renaixentistes no importaven gaire en aquest aspecte pel poc canvi que havien suposat a nivell regional i ja només ens quedava la ciutat moderna industrial que com diria Montoliu "cuyo desarrollo, con todos sus grandes vicios tan a menudo denunciados, se nos ofrece como un claro ejemplo de los efectos de la revolución

económica del siglo XIX"¹. Això significava que els canvis que suposava la industrialització de les ciutats, com l'aglomeració de població, la deixadesa dels suburbis propers a les fàbriques, la destrucció de monuments per millorar les vies de transport, etc. havien fet que la vida ciutadana canviés totalment convertint els nuclis urbans en focus d'insalubritat i empitjorant el nivell de vida humà, animal i vegetal. Per acabar amb aquest cicle evolutiu ens trobàvem amb el tema de les Ciutats Jardí, que no eren res més que la nova mentalitat del segle XX en contra del individualisme egoista i corrupte que feia créixer monstruoses edificacions insalubres, cares i lletges, donant a la ciutat un caràcter deixat i problemàtic.

2.2 - Primer pilar: urbanització i reforma

L'art de construir ciutats ha sigut sempre motiu primordial en totes les èpoques. Emperadors, dictadors, reis, presidents, tots ells, han buscat crear i governar la *Gran ciutat*.

Si ens ubiquem a començaments de segle XX podem observar que existien més *Ciutats grans* que *Grans ciutats*, que hi havia metròpolis carregades de gent provinent del camp, en lloc de ser nuclis monumentals, ordenats i planificats adequadament. Es tractava de ciutats infectes, aglomerades, viciades per l'aire de les fàbriques, desproveïdes de serveis decents, amb el creixement desordenat, orfes d'espais verds. Era obvia la necessitat urgent de transformar els nuclis urbans, de reformar-los i, sobretot, de controlar el creixement a les afores d'aquestes mitjançant urbanitzacions racionals, estètiques i saludables.

En aquest apartat tractarem de les urbanitzacions i reformes de les ciutats existents. Exposarem els mètodes emprats per planificadors com R. Unwin o el català Jeroni Martorell. Plantejarem projectes de ciutats europees, sobretot d'Alemanya i el Regne Unit, els dos països que Montoliu tenia com exemple a seguir. També serà important parlar de la Barcelona de principis de segle;

l'Exposició Internacional de Barcelona a Montjuïc, els informes que la SCCJ va enviar a l'ajuntament de la ciutat, etc.

Però seguint el fil, amb el qual hem començat aquest apartat, explicarem els antecedents, al llarg de la història, de la construcció cívica de ciutats i l'evolució que aquestes han desenvolupat.

2.21 - Evolució de les ciutats en el passat

L'anglès, Henry Aldridge va dir en una conferència, realitzada l'any 1913 per la SCCJ a Barcelona, i que la revista CIVITAS va publicar en un dels seus exemplars¹ que la història de les ciutats es podia dividir en tres períodes. Aquests eren: l'edat antiga, l'època del renaixement, i la segona meitat del segle XIX. I, el més important, segons Aldridge, era el nou període que estava iniciant-se, és a dir, l'última època de la construcció cívica.

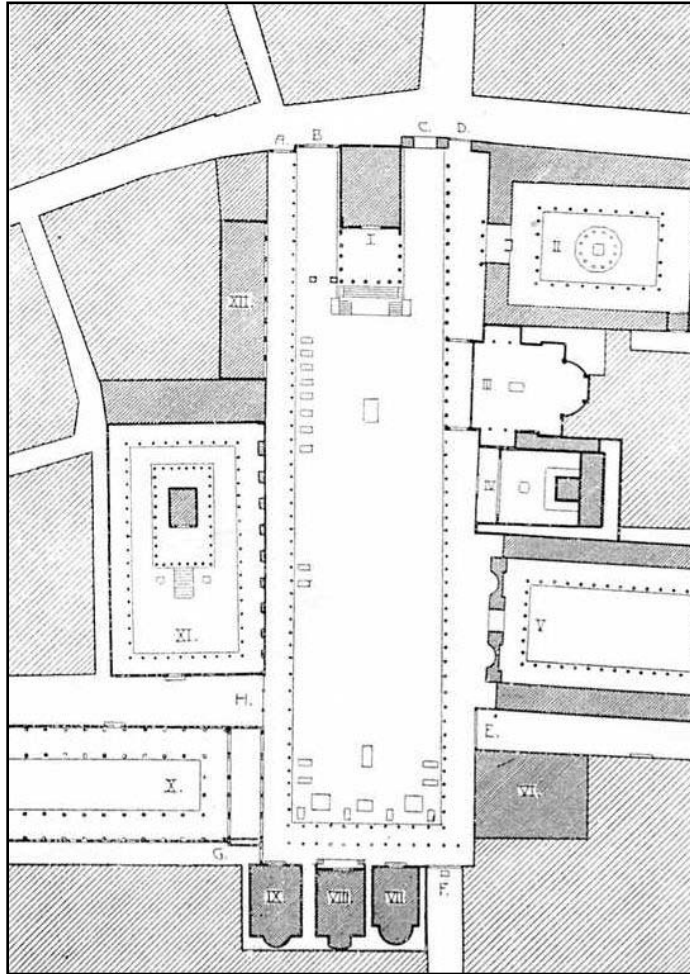
Mirarem d'explicar aquests períodes per entendre millor en quin període es trobaven Montoliu i els seus companys de la SCCJ.

Començant pel primer període de l'edat antiga, hem d'afegir-hi la època medieval; tot i que les seves ciutats eren completament diferents, els dos períodes es trobaven

¹ ALDRIDGE, Henry. "La habitación popular y la construcción cívica". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 36*

Foto: planta del fòrum de Pompeia

davant d'una mateixa mentalitat cívica, crear ciutats defensives i comercials.

Les ciutats que entenem com a clàssiques (gregues romanes...) poden servir com a exemples perfectes d'urbanització. Montoliu va dir sobre aquestes ciutats que

*"ellas nos ofrecen verdaderos modelos en los que debieran, invariablemente, inspirarse todos nuestros constructores cívicos"*¹.

Una característica de les ciutats clàssiques era la necessitat de crear espais oberts a l'aire lliure. Però aquest fenomen no només s'observava en la vida pública sinó en la familiar. La semblança entre el Fòrum romà i la disposició d'una casa romana és evident; un gran espai lliure rodejat de les estàncies importants. Aquest espai lliure era la plaça en el fòrum i l'atri en la casa romana.

En les ciutats clàssiques, i sobretot les gregues, existia un gran interès amb la plaça pública. Es podria dir que era la part més important de la ciutat. No es pot dir que es preocupessin molt pels barris obrers i plebeus, però la plaça pública sempre estava en perfectes condicions. En aquesta plaça hi havia el mercat, el fòrum, els temples, etc. Actualment la concepció d'aquest espai serveix únicament per trencar l'aglomeració de cases i donar aire i llum als ciutadans. En aquella època era l'espai on es realitzava tota la vida social. Camilo Sitte va dir un cop: *"¡Qué diferencia con la antigüedad! Las plazas eran entonces una necesidad de primer orden, ya que fueron el teatro de las escenas de la vida pública, que hoy en día se desarrollan en locales cerrados. A cielo raso, en la Ágora, era donde se reunía el Consejo de las ciudades griegas"*². El mercat, que també es trobava en la plaça pública, era totalment descobert com els temples en canvi els mercats públics de començament de segle XX

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La ciudad clásica". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 12

² Ch. EGGIMAN & Cie. *L'Art de bâtir les villes*. ed. Genève.

estaven passant a ser espais tancats sense llum i amb poca ventilació i fent del que seria una activitat tradicionalment social, un necessitat que calia fer el més ràpid possible.

Vitrúvi va estudiar tots els espais públics que es presentaven a l'aire lliure, va investigar sobre els teatres, les palestres, els circs, les termes, és a dir, tots els llocs de reunió que a la vegada d'estar a l'aire lliure, representaven obres arquitectòniques de bellesa incommensurable. Inclús va estudiar la disposició dels carrers, que segons ell, no havien d'estar a l'exposició dels vents. És evident, que aquesta tasca era la mateixa que feia un constructor cívic en l'època de Montoliu. Per tant, tal i com afirmava Montoliu en un article de CIVITAS del primer exemplar¹, en l'edat antiga hi havia persones preocupades per l'organització i creació de les ciutats i, realment, se'n sortien millor que a començaments de segle XX.

Seria interessant exposar un exemple, el fòrum de Pompeia. La plaça estava envoltada d'edificis públics (el Temple d'Apol·lo, el de Júpiter, les oficines públiques, el mercat, la Basílica...). Una columna de dos pisos rodejava l'espai sencer, excepte, en la part del Temple dels deus de Lares. L'espai central quedava lliure i rodejat d'edificis d'una qualitat arquitectònica excel·lent. La impressió que un podia tenir en veure's envoltat en totes direccions per aquell desplegament artístic, era única. Un altre detall important eren els pocs carrers que donaven directament

a la plaça. Els grecs volien que res s'interposés en aquell concorregut nombre d'obres d'art.

Tal i com hem dit abans, un cop parlat sobre les ciutats gregues i romanes no podem oblidar-nos de les ciutats medievals. Per parlar sobre aquestes utilitzarem un interessant article, que va aparèixer a CIVITAS en l'exemplar 16 de l'any 1918².

En aquest article explicaven que les ciutats medievals es caracteritzaven per estar dissenyades per defensar-se de possibles atacs. Les ciutats medievals estaven totalment protegides per una gran i resistent muralla que disposava del mínim número possible d'obertures. El castell, ubicat en el centre i el més elevat possible del terreny emmurallat, feia la funció d'acròpolis ja que estava ocupat per els edificis d'interès ciutadà. Al peu del castell es distribuïen les agrupacions religioses, gremials i d'oficis.

La ciutat medieval estava formada per barris replegats de carrers estrets. Els carrers no feia falta que fossin amples ja que no existien vehicles massa grans i, a més, dificultaven el pas als possibles invasors. En els temps de Montoliu encara es conservaven aquests carrers en alguns barris de ciutat. De la mateixa manera que a l'època medieval eren necessaris, a principis de segle ja no (gran quantitat de transports, absència de guerres...). Per tan era important reformar aquestes zones per fer-les aptes als temps moderns.

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La ciudad clásica". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 12

² LAMPÉREZ, Vicente. "Las ciudades españolas y su arquitectura municipal al finalizar la Edad media". *Civitas*, 1a època, N° 16, pàgina 1

Tornant a les ciutats medievals, hi havia la costum de permetre l'accés entre edificis mitjançant ponts. Aquest costum ja s'ha anat perdent però si ens pensem a pensar, seria una gran solució per reduir les aglomeracions en les vies secundaries dels barris.

Parlant dels barris comentar que cada barri estava dirigit per un Alcaid. Aquests barris es podien formar per oficis, per nacionalitat dels estrangers o per estatus social. A Espanya hi havia en la majoria de ciutats el barri dels sabaters, tintorers, brodadors, etc. Els barris de nacions eren formats per gent estrangera que venia a combatre o a comerciar. Per exemple, a Sevilla hi havia el barri dels Genovesos o a Pamplona el barri dels Tolosans. Per últim, algun exemple de barris nobiliaris el podem trobar a Càceres, que en la part alta de la ciutat es van crear les Cases nobles, com la dels *Ovando* o *Golfines*.

Vicente Lamperez, destacava dels barris gremials o per oficis, que *"producia importantes ventajas y beneficios; el facilitar las operaciones de comercio e industria, el conservar cada barrio su fisonomia peculiar(...) y el hacer más efectiva la vigilancia"*¹.

El defecte més gran que tenien les ciutats medievals era la higiene. Les fosses comunes i els pous estaven al descobert en els carrer creant focus pestilents. Els carrers servien d'escombraries; pells, animals morts, excrements i molta més deixalla inundaven els barris . Es van crear ordenances per la higiene; a Terol es penalitzava qui tirava

per la finestra o per la porta aigües residuals als veïns, A Zorita es penalitzava el ciutadà que feia les seves necessitats a l'espai públic.

Es van dur a terme, també, ordenances referides a la pavimentació dels carrers; aquestes, van ser creades l'any 1494 per els Reis Catòlics. Ja en el segle XVI, Sevilla estava pavimentada amb rajoles de fang o a Barcelona els carrers estaven molt ben pavimentats i no tenien res de fang ja que disposaven de sistemes de recollida d'aigües. A més, els carrers barcelonins disposaven d'embornals o de voreres.

Les ciutats medievals espanyoles disposaven de serveis públics com l'aigua que anaven a càrrec dels Consells sota la contribució dels veïns. Existien banys públics que, ja en aquella època, tenien inspeccions dels propis Consells. Passats els segles, en l'època de Montoliu, encara no eren capaços de fer inspeccions en els banys particulars. Els romans van portar el costum de banyar-se entre els habitants espanyols, però en l'època dels Reis Catòlics aquest hàbit es va perdre i, com diria V. Lamperez: *"pueblo que odia el agua y que carece de ella es siempre un pueblo atrasado i pobre"*². I quanta raó tenia, ja que així va ser i ,no ens enganyem, si ens comparem amb altres- països europeus, sempre hem anat un pas enrere.

El segon període que Aldridge considerava de les tres èpoques de les ciutats era el renaixement. La

¹ LAMPÉREZ, Vicente. "Las ciudades españolas y su arquitectura municipal al finalizar la Edad media". *Civitas, 1a època, N° 16, pàgina 1*

² LAMPÉREZ, Vicente. "Las ciudades españolas y su arquitectura municipal al finalizar la Edad media". *Civitas, 1a època, N° 16, pàgina 1*

característica principal d'aquesta època era realitzar els plans de la ciutat a gust del governant. Va començar una mena de competició entres els reis, aristòcrates, presidents per veure qui edificava millor la seva ciutat. Aquesta espècie d'ambició per realitzar la ciutat monumental la trobàvem a Europa i l'exemple més clar era Versalles, que va suposar un cost increïble per la nació francesa. Altres exemples d'aquest període són la creació de Karlsruhe i Coblenza.

Tampoc podem oblidar la obra de Pere el Gran de Sant Petersburg. Va fundar aquesta ciutat i la va idear tenint com a punt bàsic la proximitat al mar. La ciutat es va construir en pocs anys, i el mèrit estava en que aquell terreny abans no era més que un pantà amb algunes barraques de pescadors i es va convertir en una ciutat fantàstica i monumental, amb molls que formaven passejos ininterromputs de varis kilòmetres. Aldridge, que va ser qui en la seva conferència va parlar sobre aquest exemple, opinava sobre aquesta obra que: *"Cuando este gran emperador construyó su capital, fijó definitivamente las condiciones de vida y muerte de millones de hombres y de mujeres que aun estaban por nacer. Del mismo modo, al trazar la construcción de un nuevo suburbio en nuestras ciudades, nosotros mismos tocamos, no solamente los intereses del que posee la tierra, no solamente los intereses del que construye la casa, sino que nos ocupamos de condiciones que están preñadas de consecuencias de vida y muerte para muchas generaciones aun por nacer,*

*y he aquí cómo se justifica la intervención de la autoridad en este caso"*¹. És interessant aquesta reflexió, ja que suposa una gran explicació sobre el fet de relacionar la necessitat de les autoritats municipals en l'acció d'urbanisme i reforma de les ciutats (i sense oblidar el manteniment i protecció dels encants de tota ciutat). L'obrer potser es construïa un caseta, i la constructora potser feia una sèrie d'edificis públics i privats però, sempre, l'autoritat municipal era la que havia de vetllar per ser, ella la única que portés el rumb de la ciutat; per on calia dirigir el seu expandiment, on convenia reservar espais per a parcs, escoles o hospitals, on havien d'estar les artèries principals, on s'havien d'ubicar les indústries o els barris d'habitació, etc. Mai havia de ser la iniciativa privada qui s'encarregués de dominar el terreny, perquè llavors només sortirien problemes ja fos per l'especulació, com per les males condicions de vida dels ciutadans. I per últim, el municipi o l'estat no havia de vetllar només pels ciutadans que anaven a votar, sinó, per aquells que encara havien de néixer però que, igual que els votants, habitarien les ciutats.

El penúltim període de la història de les ciutats es remunta al segle XIX, en especial, la segona meitat de segle. En aquesta època, les ciutats es van expandir considerablement i va aparèixer una classe acomodada que reclamava necessitats de confort, tan per la seva llar com pel seu barri o ciutat. Després de París, l'exemple més

¹ALDRIDGE, Henry. "La habitación popular y la construcción cívica". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 36*

Foto: ciutat d'Efeso

clar era Viena. Aquesta ciutat era com era gracies a que van aprofitar l'ocasió de poder enderrocar les seves antigues muralles i construir grans espais lliures com parcs, jardins i tot tipus d'edificis públics.

París, l'altre exemple, sota el control de Napoleó III i dirigit per l'arquitecte Haussmann, va reformar els seus barris de classe mitja i alta, amb l'ideal de confort màxim i arquitectura suprema. Els parisencs desitjaven poder mostrar amb orgull la seva magnífica, artística i confortable ciutat on vivien. Un París ple de jardins amb multitud de bulevards. Realment embellir les ciutats era una fita dels cívics, però l'error estava en voler fer una ciutat confortable només pels adinerats i després tenir les persones de classe baixa en condicions insalubres i en barris plens de mancances.

I, tal i com deia Aldridge, arribava la nova era de la construcció cívica de la mà de multitud d'arquitectes, enginyers, sociòlegs, economistes o simples ciutadans preocupats per l'espai on vivien com Montoliu. Un període on les institucions privades i públiques realitzarien la millora de les ciutats de manera lògica, racional i equitativa. Els primers països que van endinsar-se dintre d'aquest moviment van ser Regne Unit i Alemanya, com ja hem comentat en altres moments, aquests van ser els primeres en adonar-se dels perjudicis que presentava la industrialització.

2.22 - Urbanitzar i reformar mitjançant ideals cívics

Al llarg de la revista CIVITAS, ens trobem en una sèrie d'articles que podien haver servit perfectament de manuals per aprendre a urbanitzar i reformar. Jeroni Martorell era un especialista en reformes, mentre que es podria considerar a Raymond Unwin com el personatge que millor va saber posar a la pràctica els ideals cívics. Quan ens referim a urbanitzar partim de la base que el terreny encara no ha estat edificat mentre que la reforma consisteix en aquella acció transformadora d'un terreny ja edificat i consolidat per millorar les seves condicions.

Començarem explicant com es va plantejar la urbanització de tot tipus de zones, ja fossin barris obrers, suburbis jardins, zones industrials, comercials, etc.

a) *Urbanització dels nuclis urbans*

Qui millor ens descriu la forma d'urbanitzar dels cívics era R. Unwin. Usarem una conferència seva i que surt recollida en un article de CIVITAS¹ per explicar com creien Montoliu i la SCCJ, en general, que sabia d'urbanitzar. Per començar és necessari veure el concepte d'urbanitzar des del punt de vista de Unwin, deia així: *"Urbanizar una ciudad consiste en dar satisfacción a las necesidades y aspiraciones de una comunidad civilizada; esto es, atender a la conveniencia y bienestar de sus habitantes, contribuyendo a aumentar el valor de sus esfuerzos mancomunados en los órdenes comercial e industrial, intensificando la vida social, fomentando el progreso y desarrollo de la cultura y procurando utilizar las bellezas naturales de la posición que la ciudad ocupe para hacer en ella la vida amena y agradable"*².

Cal analitzar bé aquesta definició. La primera part és fàcil d'entendre ja que ha estat repetida en varis moments: la ciència cívica buscava el benefici col·lectiu de tota una societat, en aquest cas, la urbanització havia d'atendre les necessitats de tots els individus i, no només les

necessitats, també, les aspiracions. Cal recordar que un dels motius pels quals la gent abandonava la vida del camp era perquè allà no aconseguien realitzar certes aspiracions. En la segona part de la definició apareix un fet important *"aumentar el valor de sus esfuerzos mancomunados en los órdenes comercial e industrial"*, aquesta era una idea que Montoliu seguia repetidament, que no era altre cosa que aprofitar el treball col·lectiu i la cooperació per tal d'augmentar els recursos de tot un grup. La part final de la descripció fa referència a fomentar la cultura i les activitats socials i a aprofitar la morfologia del terreny a urbanitzar per aconseguir aquells indrets innats, però sense oblidar que, apart de belles, calia fer les ciutats útils i pràctiques.

Quan s'urbanitzava una zona, calia tenir en compte que aquesta part urbanitzada era un 50% de la obra finalitzada, el urbanista preparava les oportunitats perquè després vinguessin els arquitectes i acabessin l'obra. Però la part d'urbanització era importantíssima ja que influïa sobre el resultat final, determinant la ubicació dels diversos edificis (ja fossin públics, d'habitació o indústria), limitant l'alineació, l'elevació, la superfície i volum de les construccions. Per tant, aquesta acció havia de ser per grans espais i mai per detalls, ja que tot havia de formar una composició orgànica on es poguessin desenvolupar les tasques associatives i les activitats corporatives.

En la definició de R. Unwin apareixia la característica d'aprofitar les condicions naturals del terreny per crear un

¹ UNWIN, Raymond. "El arte de la urbanización". *Civitas, 1a època, N° 11 i 13, pàgines 104 i 161*

² UNWIN, Raymond. "El arte de la urbanización". *Civitas, 1a època, N° 11 i 13, pàgines 104 i 161*

espai orgànic. Unwin opinava que: *"desviar un riu, arrasar una colina, rellena un valle, o simplemente sacrificar un grupo de árboles frondosos(...) serían otras tantas locuras"*¹. Calia estudiar el terreny i fer un pla que aprofités al màxim les qualitats de cada indret, en altres paraules, aprofitar el que la natura els donava per treure'n el màxim profit d'aquesta. Però això no es pot confondre amb la idea que tenien d'imitar la natura fent, per exemple, avingudes traçades irregularment, sinó que sent rectes o corbes tinguessin una composició i harmonia amb tot el volum complet. Imitar la natura sempre ha sigut antiestètic si no es fa de manera metòdica, ordenada i sobretot harmònica.

Hi havia un inconvenient en la majoria de casos, succeïa degut al fet que normalment calia urbanitzar l'extensió d'una ciutat ja concebuda amb tots els defectes que aquesta arrossegava. Si es tractés d'urbanitzar una ciutat nova resultaria més fàcil però això només passava en un 5% dels casos, ja que, normalment, es tractava d'una ampliació de la ciutat i aquí intervenien els factors externs provinents de la part ja urbanitzada. Per tant, era necessari realitzar un estudi minuciós de la ciutat ja existent a la que se li havia d'afegir una zona més. Calia estudiar les condicions econòmiques, comercials, de comunicacions, d'habitacions, d'espais verds, etc. Més d'un cop s'havien comès greus errors per no haver dut a terme un estudi rigorós abans de projectar. Düsseldorf, per exemple, abans de realitzar el concurs per a un projecte d'extensió, es va

encarregar de recopilar totes les dades necessàries per a ajudar als enginyers o arquitectes que s'haguessin d'encarregar de fer el projecte d'extensió.

Un dels objectius de la urbanització era aconseguir preveure com s'estendria la ciutat, per així poder controlar el destí de la mateixa. És cert que mai s'aconseguiria amb total precisió preveure el desplegament que seguiria la ciutat, per aquest motiu no s'havia d'escatimar alhora de concretar la amplada d'una via, els metres quadrats d'un parc o els solars destinats als edificis públics, ja que no hem d'oblidar que el terreny que la ciutat ha de comprar per aquesta classe d'obres és molt més barat que si després li toca comprar-los a tercers o expropiar-los, per culpa d'una mala previsió de la superfície que el municipi compra abans de realitzar la urbanització. Si comparem el que costaria un terreny a preu no urbà de un solar per un hospital amb el que costaria si el mateix terreny l'hem de comprar un cop edificat en el solar, veure'm les pèrdues que significa no preveure bé el terreny o escatimar alhora de escollir metres quadrats per a cada edifici, via o espai verd o de serveis.

Chicago, segons Unwin, era un exemple d'aquesta mala previsió d'espais, i d'una nefasta urbanització. Deia nefasta urbanització, però, realment, és que no existia cap mena de projecte que apliqués algun principi racional. Es tractava d'una ciutat que va créixer a l'atzar sobre un terreny en forma de quadrícula que dividia la superfície en solars rectangulars d'iguals dimensions, semblant al

¹ UNWIN, Raymond. "El arte de la urbanización". *Civitas, 1a època, N° 11 i 13, pàgines 104 i 161*

Eixample Cerdà. A més, aquest sistema usat a Chicago no va reservar cap mena d'espai lliure per a parcs, terrenys de joc per als infants o jardins, ni va crear artèries principals de major amplada per a les comunicacions. Es tractava d'un plànol totalment simètric, rectilini, monòton i inorgànic. Però els ciutadans de Chicago van veure l'error que havien comès i gràcies a grans esforços van reparar els antics errors. Van construir espectaculars parcs amb llacs i amples avingudes engalanades amb arbres. A més, van expropiar gran quantitat de solars per a construir-hi terrenys de joc per a nens i nenes, que allà s'anomenen *Playgrounds*. Es procurà que cap bloc d'habitacions on hi visquessin infants estigués a més de mitja milla allunyades. Al costat d'aquests camps de joc, es van ubicar les anomenades *Cases de camp*, que disposaven de gimnàs, restaurant, sales de lectura, banys, piscines, sales de ball i concerts i locals per oficines de sindicats i societats benèfiques. Aquest edifici constituïa el nucli orgànic de tots els veïns de la zona, un lloc on es practicaven diverses activitats socials, culturals i esportives.

Tornant a les bases per urbanitzar, R. Unwin opinà que calia ser suficientment astut per preveure les necessitats futures de les diverses zones que conformaven una ciutat.

La indústria, per exemple, havia d'estar ubicada a prop de les diferents vies fèrries i navals, per poder proporcionar el correcte transport. Frankfurt, que està tocant un afluent del riu Rin, va ajudar-se d'aquesta oportunitat per ubicar, en la part est de la ciutat, nous molls i magatzems per a

les indústries. Aquesta previsió va proporcionar a la ciutat un gran impuls industrial i aquesta via naval s'havia convertit en una artèria de tràfic intensíssim. Els habitants de Frankfurt van preveure també una zona per a un extens parc on anirien jardins, un llac, camps de joc i, a més, sense contacte amb la zona industrial; edificis pels treballadors de les fàbriques, perquè poguessin viure a prop de la feina, en contacte amb la natura i en les millors condicions de comoditat i salubritat. Però remarcava que aquests barris obrers també havien de disposar d'edificis públics (encara que aquests no fossin els més importants) en el centre, rodejant una gran plaça principal. Respecte les zones industrials, és interessant comentar l'exemple de Colònia, que va projectar la zona del port i les fàbriques a l'est de la ciutat per evitar els vents que podrien arrossegar els fums, les olors i els sorolls de les indústries cap a la resta de la ciutat.

R. Unwin també pensava que els passejos i els espais lliures, havien d'anar a les vores dels rius, però mai en contacte amb les fàbriques. Per últim ell situava els edificis públics generals i la resta d'habitacions en la part més alta de la ciutat, on l'aire pur fos abundant.

Era obvia la genialitat alemanya en quan a trobar solucions als problemes que apareixien a la ciutat. Una gran iniciativa era la de fer-se amb tots els terrenys necessaris per a urbanitzar zones ja edificades, en concret, per construir carrers nous o eixamplar els que eren estrets. Els municipis urbans expropiaven com a màxim el 40% dels

solars i, a canvi, els propietaris recuperaven el capital podent augmentar el preu del sòl de la zona que mantenien. Mai podien treure beneficis sinó recuperar els que eren seus. Així el propietari, si que és cert que disminuïa el seu terreny, però no perdia ni un cèntim i, a més, millorava les seves propietats gràcies a una urbanització més eficient. Tots sortien guanyant.

Per últim, Unwin veia necessari fomentar la idea que tot els ciutadans eren responsables de la seva ciutat, i per tant, eren ells qui havien d'exigir el compliment de la llei, i no només això, sinó que havien de reclamar una ciutat higiènica, útil i còmode. Però sempre s'havia d'arribar una mica més lluny i exigir que, a part d'aquestes tres característiques, s'hi afegís la part artística. Aquesta part era la fita màxima, el que tot ciutadà havia de somiar.

R. Unwin ho deixà clar amb una senzilla afirmació que deia així: *"A los sociólogos e higienistas corresponde plantear las necesidades, a los economistas e ingenieros estudiar la manera de satisfacerlas; y, después de esto, nosotros, al ejemplo de nuestros antepasados, debemos pedir el concurso del hombre de imaginación, del artista, capaz de encontrar, para la satisfacción de las necesidades, fórmulas de belleza y de armonía"*¹.

b) *Reforma dels nuclis urbans*

Per explicar l'art de reformar, trobàvem a la revista CIVITAS, un gran reporter que, de manera clara i didàctica, mitjançant plànols i fotografies, redactava els mètodes per reformar civicament. Es tractava de l'arquitecte català Jeroni Martorell.

Per Martorell, el lema principal en tota reforma urbana era la de compondre, en completa harmonia, els racons o edificis emblemàtics i tradicionals passats conjuntament amb les necessitats pràctiques dels temps presents. En paraules seves vindria a dir així: *"las antiguas ciudades, regeneran su vida; mantienen sus atractivos, su encanto y, a la vez, poseen las condiciones que requiere el tráfico en desarrollo creciente"*².

Les reformes aplicades a la segona meitat del segle XIX eren, segons Martorell, verdaderes mutilacions on la línia recta i els mètodes rectilinis sacrificaven tot tipus de monuments. En canvi, els nous mètodes cívics obligaven a considerar el projecte d'un nou carrer o d'una plaça com un problema, no només tècnic, sinó també artístic.

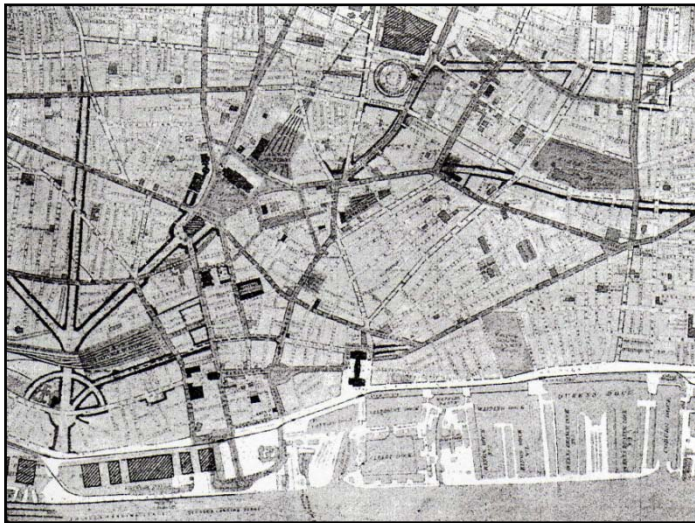
Martorell i Unwin coincidien en la necessitat d'aprofitar el relleu topogràfic del terreny per a obtenir bells paratges per a les edificacions. També coincidien en el que dèiem d'harmonitzar els edificis nous amb les velles cases veïnes o que sempre s'havia de fer el que fes falta per a conservar els valors artístics i històrics.

Jeroni Martorell, utilitzava sovint exemples de ciutats on s'havien aplicat reformes racionals i artístiques i, que amb

¹ UNWIN, Raymond. "El arte de la urbanización". *Civitas, 1a època, N° 11 i 13, pàgines 104 i 161*

² JERONI, Martorell. "Reforma interior de poblaciones". *Civitas, 1a època, N° 4, pàgina 99*

el temps, havien esdevingut centres importants de turisme internacional. Berna era un dels exemples que, gràcies a la conservació dels seus monuments històrics, va anar rebent un gran flux de turisme. Nuremberg tenia les muralles de la edat mitja, que si no fos per l'encertada decisió de mantenir-les, ara ja no existirien. En canvi, Martorell, criticava que, ciutats espanyoles plegades d'encants i d'obres d'art, estiguessin desapareixent per culpa de reformes incíviques.

Entre alguns projectes de reforma importants que Martorell va analitzar per CIVITAS, hi havia Liverpool, aquesta va evitar totalment la simetria i es va pensar en els aspectes econòmics i, sobretot, en adoptar una solució artística. El carrers principals van haver de ser rectes, però es va buscar que desemboquessin en places, i els carrers secundaris presentaven una forma més rebuscada però

mantenien lligades totes les zones. Si miréssim un plànol de la ciutat observariem la multitud d'espais lliures dels quals disposava.

Del nou continent, Martorell parlava sobre Boston que va decidir reformar una sèrie de barris. Els plànols d'aquella època ens mostren aquest fet. Observem un primer detall on es volia unir un pont amb una antiga estació ferroviària, en un segon detall s'observava com s'unien dos ponts. Es va descartar unir-los mitjançant una línia recta indefinida que destruís tot el que es trobés pel mig. Els carrers rectes enllaçaven amb carrers amb forma de corba, les places (igual que el cas de Liverpool) trencaven la monotonia dels carrers llargs i a més servien d'unió amb altres carrers adjacents. Els creuaments de via es realitzaven en angles rectes o oblics i els que havien de ser en angle agut s'aprofitaven per col·locar-hi els edificis monumentals. S'intentava conservar al màxim les cases antigues i si calia eixamplar alguna via, es tiraven a terra les cases d'un costat per poder mantenir les de l'altre banda.

Alemanya era una de les nacions que millor reformava les seves ciutats. El problema allà va créixer amb força. Si, l'any 1885, les ciutats de més de vint mil habitants tenien el 18,4 % de la població alemanya, l'any 1910 ja tenien el 34,5 %, és a dir, 22.400.000 habitants. En la reforma de la ciutat d'Estrasburg, en un barri de carrers estrets calia ubicar-hi vies amples per facilitar les comunicacions. Les línies negres que s'observen en el plànol de la ciutat eren el traçat d'aquestes noves vies. Aquestes, lluny de ser

Foto: projecte general de reforma de la ciutat de Liverpool

rectes, harmonitzaven bé les diferents zones del barri, tot plegat, formava un conjunt orgànic on carrers antics i nous enllaçaven de forma lògica i racional.

En l'àmbit espanyol, Martorell va anar a la ciutat de Palma de Mallorca a realitzar una conferència¹ per parlar sobre reforma i va aprofitar per explicar el cas mallorquí.

Ell comparà els carrers antics amb els actuals i formulà la pregunta sobre quins eren més admirables si el carrer de Colón amb la plaça de Cort de Palma o els carrers del eixample i de Santa Catalina. Martorell opinava que *“la calle de Colón es hermosa porque tiene enfrente la fachada de la Casa Consistorial que es una fachada artística de las mejores de España. Más si estuviese esta fachada alineada no podríamos verla”* i continuava dient: *“En Barcelona pasa igual con las Ramblas y el Ensanche”*². Martorell era molt crític amb l'Eixample Cerdà, per la poca personalitat que donava a la ciutat i per les causes desastroses que implicava una simple quadrícula que destruïa l'antic caràcter de les ciutats. Definia la ciutat com un organisme viu i deia que la quadrícula no li podia donar vida de cap de les maneres.

A part de buscar la perspectiva en els carrers, Martorell, també defensà que les places estiguessin tancades per la perifèria, posant com exemples la *Signoria* de Florència i les properes al *Duomo* de Venècia, on els carrers entraven pels racons i el ciutadà podia (i segueix podent) veure esplèndides façanes per tots els laterals.

Per acabar amb la conferència, Martorell va felicitar la desaparició de les casernes dels Quartells de Cavalleria, que impedièn les vistes del Palau de l'Almudaina i va aconsellar que les places circulars que disposava Palma de Mallorca fossin tancades per tal d'aconseguir que fossin més belles.

c) Urbanització de barris obrers

La relació que hi ha entre les habitacions (ja siguin cases bloc com vivendes unifamiliars) i la urbanització és forta. Cada tipus d'habitació necessita una manera d'urbanització.

Les mides del solar, la proporció de terreny edificat i lliure, l'alçada dels edificis, l'aspecte del carrer amb les pròpies façanes, són factors que determinen les qualitats de l'habitació.

Per exemple, en cases bloc per famílies de classe mitja i alta, era necessari grans sales i, per tant, el solar havia de ser gran, però tampoc gaire ja que, al poder disposar d'ascensor permetia fer més pisos. Al ser pisos, l'alçada dels edificis, tant a una banda del carrer com a l'altra, exigiria que el carrer fos ampli per donar llum als pisos baixos. En canvi en bloc per a famílies obreres les sales eren més reduïdes i necessitaven menys terreny, però al no

¹ JERONI, Martorell.

“Reforma interior de poblaciones”. *Civitas, 1a època, N° 4, pàgina 99*

² JERONI, Martorell.

“Reforma interior de poblaciones”. *Civitas, 1a època, N° 4, pàgina 99*

disposar d'ascensor feia que hi haguessin d'haver menys pisos, conseqüentment, havien de ser blocs de poca altura però de gran amplitud. Calia evitar els carrers rectes i escairats, i proporcionar espais lliures als voltants dels pisos bloc, i aquests havien de ser variats en les formes per evitar la monotonia.

J. Martorell, en un article de la segona època de CIVITAS¹, explicava com s'havien d'urbanitzar els barris obrers i posava un exemple que a continuació explicarem.

A Essen es va fer un barri obrer perfectament planificat. Els blocs de pisos eren oberts, és a dir, que tenien un espai central obert on s'accedia per qualsevol lateral del immoble. Els blocs tenien com a màxim dues habitacions per pis, així cada estància tenia llum provinent d'alguna façana principal. Els carrers eren tots diferents, sense cap mena de repetició inclús variava el seu nivell i, gràcies a grans escalinates, es podia accedir als diferents espais oberts. Cada racó era diferent; angles aguts rectes i oblics, els edificis ressaltaven els uns amb els altres però aquests eren sense ornaments, és a dir, murs llisos. La bellesa estava en el conjunt. El barri estava ple de verd. Multitud d'arbres ornamentaven els carrers i, jardins ben dissenyats, creaven espais interiors entre les cases bloc. Els blocs de l'interior tenien planta baixa i primer pis, en canvi, els del exterior arribaven a tres i 4 pisos. Tot tenia un sentit, una lògica. Res es va deixar a l'atzar i tot estava ben estudiat.

Martorell seguia explicant que quan s'havia de realitzar un barri obrer, era necessari un pla d'urbanisme. Per el mateix preu, s'obtenien grans beneficis col·lectius, que no existirien si es fes sense cap mena d'ordre i sentit. D'aquí la importància d'urbanitzar els barris obrers, segons Martorell.

A grans trets podem considerar 5 regles fonamentals en tot barri obrer, que eren:

1.- Un cop s'havia de realitzar un barri obrer, era imprescindible que aquest estigués rodejat d'una cintura verda per no estar en contacte amb antics barris que estiguessin en males condicions.

2.- La primera regla ens portava a una segona regla que era la de limitar el barri en funció del nombre d'habitants. Si aquest havia de ser per 5 mil persones, un cop arribat a la xifra no es podia edificar en la cintura lliura ni construir més plantes en els pisos existents.

3.- La necessitat de proveir de tots els serveis necessaris i crear unes ordenances d'edificació.

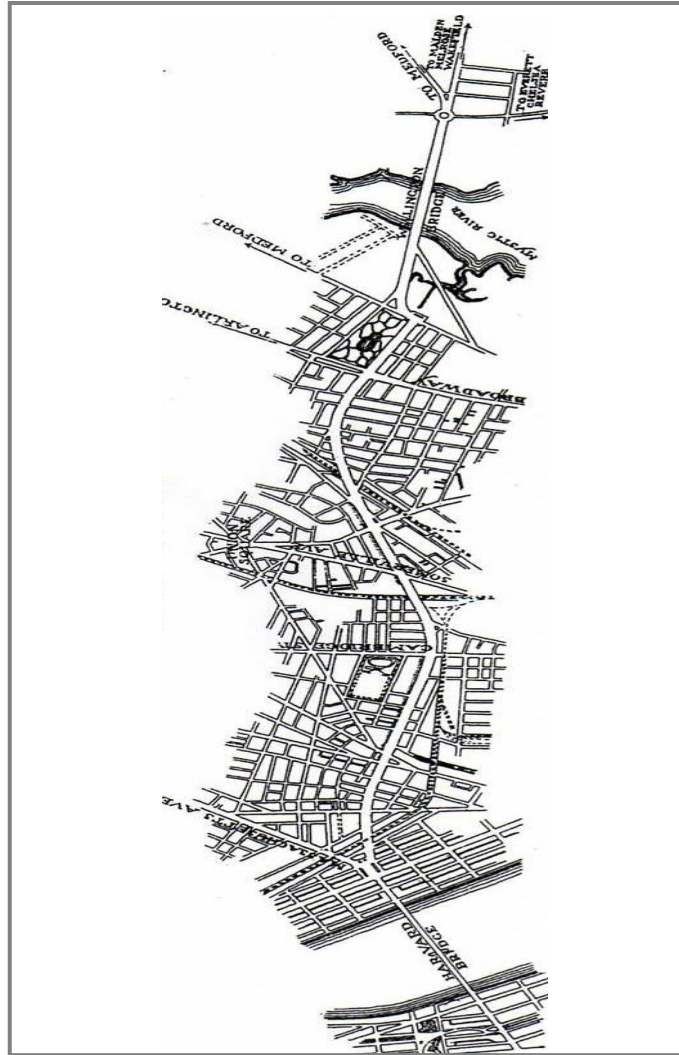
4.- Incorporar camps de joc i horts pels obrers. Així es va fer en molts països més desenvolupats i l'experiència va ser positiva

5.- Aconseguir un equilibri entre el que seria la part turística i la part social i comercial. A vegades feia més falta una botiga que un monument, sobretot en els barris obrers.

¹ JERONI, Martorell.
"Urbanització i Habitació".
Civitas, 2a època, N° 4,
pàgina 5

Foto: projecte d'unió dels
ponts de Harvard i
Wellington a la ciutat de
Boston

Aquests eren els trets generals per urbanitzar un barri obrer de la forma més funcional. El planificador, però, mai havia d'oblidar que el barri havia de proporcionar al ciutadà una sensació de confort i felicitat.

d) Aspectes organitzatius de les ciutats

Un americà va dir un cop que cent homes treballant junts poden fer més que mil treballant aïlladament. Aquesta afirmació marca com la cooperació sempre aportarà més beneficis que les individualitats.

La cooperació, com ja s'ha dit varis cops, és una característica que tots els cívics admiraven i defensaven. Montoliu sempre partia de la cooperació com a únic mètode per resoldre els problemes de les ciutats. Podíem trobar associacions cooperativistes alhora de crear ciutats i suburbis Jardí, però també alhora de construir cases barates.

Unwin creia en uns principis organitzatius per a les ciutats per tal de simplificar el problema de la urbanització i dels serveis públics. Cal, abans, diferenciar el que són els petits grups i les grans aglomeracions. En el primer cas, existeix un íntim contacte entre els habitants que facilita la cooperació, mentre que, en el segon, la relació entre les persones és inexistent.

En les ciutats, era necessari crear una organització on una gran aglomeració personal es convertís en subgrups per tal de generar centres d'activitat, però no excessivament nombrosos ja que això dificultaria la relació personal entre els components d'aquests.

L'organització ideal, segons Unwin, per a les ciutats era la següent: Un gran nucli central rodejat de suburbis. Cada suburbi tindria un centre secundari on es reunís la vida pública suburbana (com les cases de camp americanes), i al voltant d'aquest centre s'ubicarien els edificis públics. Cada suburbi estaria format per grups que podrien cooperar junts amb l'objectiu d'afavorir el seu propi suburbi. Mitjançant espais verds com jardins, parcs, terrenys de joc, etc. se separarien els diferents suburbis.

Amb aquest sistema, semblant a la organització de les Ciutats Jardí de Howard, les múltiples organitzacions parcials es mantindrien en contacte les unes amb les altres i, la força que aportarien aquestes, sumades totes elles amb objectius específics, enriquiria el benefici global. Es tractava d'un sistema semblant al emprat pels exèrcits, on les diferents graduacions controlaven els diferents grups (esquadres, seccions, batallons,...) i els milers i milers de soldats agrupats conformaven un exèrcit.

Unwin considerava que una ciutat sempre era la representació de la vida social dels seus habitants, per tan, era necessari un sistema on aquesta vida social pogués fluir correctament per tot el municipi sense coagular-se amb grans aglomeracions.

Alguns exemples de ciutats amb organitzacions descentralitzades de l'època són:

1.- Brussel·les que estava formada per 12 ajuntaments independents.

2.- Londres, on existia un organisme central encarregat dels treballs públics i 28 ajuntaments autònoms que s'encarregaven d'altres activitats secundaries.

3.- A Viena hi havia un sol ajuntament però existien 21 comitès de districte

4.- A París trobàvem 20 districtes dirigits pel seu respectiu *Maire*, que vindria a ser un consell de districte.

2.23 - La influència d'Alemanya i Regne Unit

Persones com Montoliu o Martorell, entre d'altres, van anar adquirint una sensibilitat cívica gràcies a una influència clarament anglesa, només cal recordar que el creador del moviment de les ciutats jardí va ser l'anglès Ebenezer Howard, i que, com hem vist, el personatge que va dur a la pràctica bona part de les iniciatives cíviques va ser el també anglès Raymond Unwin. Però resulta evident que Montoliu, per exemple, va començar la seva pròpia acció cívica després de visitar, el maig de 1910, la Exposició Universal de Construcció Cívica de Berlín, i que, després, Martorell visités un gran nombre d'exposicions alemanyes per enriquir-se educativament.

Parlarem, d'aquesta manera, tant de la influència anglesa com alemanya en els pensadors cívics.

a) *La influència alemanya*

En aquest apartat s'analitzarà fins quin grau es valorava l'acció cívica a Alemanya, a través de diversos articles escrits a la revista CIVITAS.

Per començar, i aprofitant el que s'ha dit anteriorment referent a l'Exposició de Berlín, repassarem un article, escrit per Martorell en el primer exemplar de la revista CIVITAS, sobre l'Exposició de la Habitació i Construcció de ciutats, de Leipzig¹.

L'estat alemany, en relació a la construcció cívica, tenia un tret distintiu respecte els altres estats europeus, i aquest era la quantitat de congressos i exposicions que allà se celebraven. Exemples d'aquest fet eren les esmentades exposicions: la de Berlín, la de Dresde, la de Düsseldorf i, finalment, la celebrada l'estiu de l'any 1913 a Leipzig.

En l'Exposició de Leipzig es mostrava el fet de que urbanitzar ciutats era una ciència i no un procés d'improvisació. Els iniciadors d'aquesta proposta van demostrar que els coeficients de mortalitat a les ciutats no eren arbitraris, que la higiene i la bellesa no s'aconseguien sense que existissin una sèrie de mètodes i tecnicismes, que calien revistes i escoles pròpies de la construcció cívica, i consideraven que la construcció

cívica hauria de ser considerada com una ciència més, i en aquells temps urgentment necessària.

Un tret significatiu de la preocupació germànica sobre aquesta qüestió quedava patent si observàvem el gran nombre de públic que va assistir en els gairebé 400.000 metres quadrats d'Exposició.

L'Exposició tenia un aspecte humil, amb línies senzilles, volums regulars i simples que marcaven l'arquitectura dels pavellons i accessos. Aquests pavellons estaven envoltats de jardins, prats i sobretot carregats de flors, tot plegat evidenciava els aspectes de relació amb la naturalesa que definia el "moviment de les Ciutats Jardí". El que més importava era el contingut de l'Exposició deixant de banda les possibles floritures arquitectòniques.

Pel que fa al contingut, es mostrà un pavelló que va causar gran afluència de públic, es tractava de la secció de *l'art de construir ciutats*. Mitjançant expressives maquetes, es representaven els projectes d'ordenació dels edificis i les noves barriades per a les grans ciutats. Però, quina era la manera de construir dels arquitectes alemanys, és a dir, que s'ensenyava a la *Städtebauseminar* o escola de urbanització d'Alemanya? Sense entrar en detalls, ja que no és el cas, comentarem el fet que l'edificació havia d'estar entre espais lliures, parcs i jardins; les places havien de ser de grans dimensions i combinades aquestes amb els carrers com si tot plegat, formés un sol organisme. Una altra característica que

¹ JERONI, Martorell. "La Exposición de la Habitación y construcción de ciudades, de Leipzig". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 17

proposaven era l'aprofitament màxim de la topografia dels terrenys realçant el valor d'uns edificis respecte als altres i així obtenir efectes estètics i de perspectiva. Aquí com en molts altres aspectes coincidien els constructors alemanys i anglesos. L'objectiu fou unir ART i NATURA. Aquesta era una de les premisses que Montoliu sempre recordava en les seves opinions. Creia que de la mateixa manera que l'art és l'expressió simbòlica de la naturalesa, en tota ciutat, calia que l'art fos una constant que es reflectís no sols en edificis emblemàtics, sinó en monuments secundaris com un mur, un carreró o una font. És per aquest motiu que Montoliu defensava, com veurem més endavant, la gestió alemanya respecte la protecció de monuments arquitectònics, tant principals com secundaris i així mateix els naturals.

Però tornant a l'exposició de Leipzig, i, en concret, al pavelló de l'*art de construir ciutats*, cal comentar que els urbanistes alemanys buscaven una *urbanització social*, com per exemple construint a una banda de la ciutat, la Ciutat Jardí econòmica. Intervenien en l'interior de les poblacions amb mètodes cívics, construint cases bloc per a classes menys afavorides, fent que aquestes tinguessin una llar agradable i totalment sana. Aquesta manera de treballar s'observava en les iniciatives que Montoliu recolzava, com el suburbi jardí de Neguri o els informes que enviava la SCCJ a l'Ajuntament de Barcelona referent a cases barates.

Un altre pavelló significatiu fou el que feia referència als serveis públics per a ciutats: clavegueram, paviments, mecanismes emprats per a la neteja pública, serveis de bombers, construcció de tramvies, manuals de seguretat de ferrocarrils, etc.

I per acabar, van mostrar una certa admiració cap el formigó armat, material al qual hi havia dedicat un immens Hall, on cases constructores exposaven els seus procediments i les seves experiències. El ferro també va ser força estudiat en la esmentada exposició.

El gran esforç alemany per educar i instruir les presents i les noves generacions era evident en aquella exposició. Montoliu admirava aquests esforços i era ell qui proposava la majoria d'exposicions a càrrec de la SCCJ. I, tenint en compte que Alemanya era la que més quantitat d'exposicions i congressos feia per tal d'inculcar aquesta ciència als seus ciutadans, Montoliu veia en els països germànics una font d'infinita educació cívica.

A continuació s'analitzarà com la SCCJ va adoptar, inclús, ens arriscaríem a dir, com va imitar, la política territorial utilitzada a la nació alemanya.

Era difícil trobar una ciutat alemanya, en la qual, el seu govern municipal no fos propietària d'una part considerable del seu terreny. L'adquisició de terrenys a gran escala per part dels municipis i el govern central era

una tradició en aquell país, aquest fet era anterior a la creació de sistemes de govern locals. Per tant no es pot considerar que fos influït per cap legislació ni cap mena de poder especial concebut per a les ciutats.

Montoliu, en un article escrit en la revista CIVITAS¹, comentava quina era la política territorial que seguia el govern alemany. Per començar, comparava les dificultats que hi havia a Espanya per a l'adquisició de terrenys per part dels municipis i, en canvi, comentava que a Alemanya el govern incitava als municipis a comprar el màxim de terrenys, tot facilitant els tràmits. En paraules de Montoliu: *"Alemania, donde las grandes ciudades están siempre tan dispuestas a gastar un millón de duros en compras de tierras como generalidad de las ciudades españolas de la misma importancia lo están a gastar 250 pesetas en un carro"*². D'aquí es pot veure la imatge que tenia Montoliu sobre la manera d'actuar a Espanya, de forma present, sense pensar en el futur de la comunitat.

Alguns exemples de la extensió de terreny que posseïen certs districtes municipals el 1910 (sense comptar camins, carrers, vies fèrries, superfícies d'aigua i fortificacions, però afegint propietats de fundacions benèfiques que estaven sota el control del govern públic) són:

- Friburg: 77,7%
- Stettin: 62,5%
- Brandenburg: 52,8%
- Mannheim: 48,6%

- Frankfurt sobre el Main: 47,7%
- Munich: 30-40%

D'aquesta manera durant el període de 1880 a 1908, la ciutat de Breslau va gastar més de 37 milions de pessetes en la compra de terres en el seu districte municipal. Dels 37 milions de pessetes gastats, es van destinar 30 milions de pessetes en terrenys destinats a zones públiques. L'any 1915 Breslau posseïa al voltant de una quarta part del terme municipal i sis cops més a les afores de la zona. A més, 73 de les grans ciutats alemanyes, l'any 1910, van comprar terres que juntes tenien una extensió de 3.878,64 hectàrees i que van tenir un cost de 100 milions de pessetes i els 51 municipis de la Gross-Berlin van adquirir, durant els anys 1910 i 1911, 8.336,82 hectàrees de terreny per un cost de 437 milions de pessetes. Aquest és un exemple de la mentalitat alemanya que tant admirava Montoliu com molts altres intel·lectuals cívics.

Com hem comentat anteriorment, Alemanya es preocupava pels seus espais naturals i, una forma de fer-ho fou obtenint, per part de l'autoritat municipal, la major extensió possible de boscos i selves que envoltaven les ciutats. D'una superfície total de 14.164.500 hectàrees forestals, l'any 1900, l'Estat posseïa 4.482.052 hectàrees i els municipis 2.284.531. La major proporció de terres forestals de propietat municipal estaven a Baden i a Alsàcia-Lorena, amb un 45% i de les grans ciutats, Frankfurt sobre el Oder tenia 6.301,18 hectàrees de boscos.

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La política territorial de las ciudades alemanas". *Civitas, 1a època, N° 6, pàgina 168*

² MONTOLIU, Cebrià. "La política territorial de las ciudades alemanas". *Civitas, 1a època, N° 6, pàgina 168*

Aquesta gestió no només aportava la protecció dels espais naturals, sinó que gràcies a aquesta activitat pública, els habitants obtenien grans beneficis. Per exemple, a Baden, gran part de les rentes municipals provenien dels boscos, en alguns casos els productes arribaven a 40 i, fins i tot, 50 pessetes per habitant. Els ciutadans de les poblacions de Wellendingen i Oberwinden no havien de pagar impostos gràcies al producte obtingut per els boscos públics i, fins i tot, a Oberwinden gaudien de combustible gratuït. Per últim, el poble de Langenanbach de 780 habitants posseïa terres que produïen en pedra de cal i fusta una quantitat que cobria tots els costos locals i el cost del servei d'aigües, deixant, a més, un benefici anual al municipi.

La revenda de terres comprades de forma pública considerem que era un fet arriscat i, fins i tot, innecessari però una part de les compres municipals alemanyes acabaven sent venudes per tal d'obtenir beneficis per a la comunitat. Un exemple era Magdeburg, que va comprar terres a la part sud de la ciutat a 13,40 pessetes el metre quadrat per un valor de 750.000 pessetes, i va aconseguir vendre dos tercers parts a 100 pessetes el metre quadrat per un valor total de 32.500.000 pessetes. Una mala gestió d'aquestes vendes podia comportar una greu especulació o un mal ús del nou terreny, per tant, calia considerar el fet que les grans ciutats tinguessin departaments administratius especials sota la direcció de funcionaris experts i responsables per aquesta activitat. Així

ho van fer moltes ciutats alemanyes i no només van controlar els interessos personals sinó que van poder determinar en quina direcció s'havia d'estendre la ciutat. Podien ser ells els responsables de l'expansió de la ciutat. El govern municipal participava amb els propietaris particulars per tal de desenvolupar i fer créixer correctament el municipi. Molts casos de corporacions municipals, degut a les grans reserves de terres, havien pogut donar un nou impuls al desenvolupament industrial i renovar la vida de les antigues i paralitzades comunitats. El cas de Mannheim és interessant. L'any 1888, l'ajuntament va decidir gastar el 10% dels ingressos de totes les ventes de les terres municipals a comprar nous terrenys. No van perdre cap oportunitat per evitar que les terres passessin a ser objecte de la especulació privada. A finals de l'any 1900 el municipi ja posseïa 2,460,58 hectàrees, més de la tercera part. No només es va aconseguir la prosperitat industrial de la ciutat sinó que es va allunyar de la especulació a certes companyies que pretenien interessos partidistes.

Una última avantatge que tenia la compra de terres en els propis nuclis urbans era la solució respecte el problema de l'habitatció. Cal remarcar que Alemanya, igual que el Regne Unit, va patir aquest problema de manera més accentuada, degut al ràpid creixement industrial.

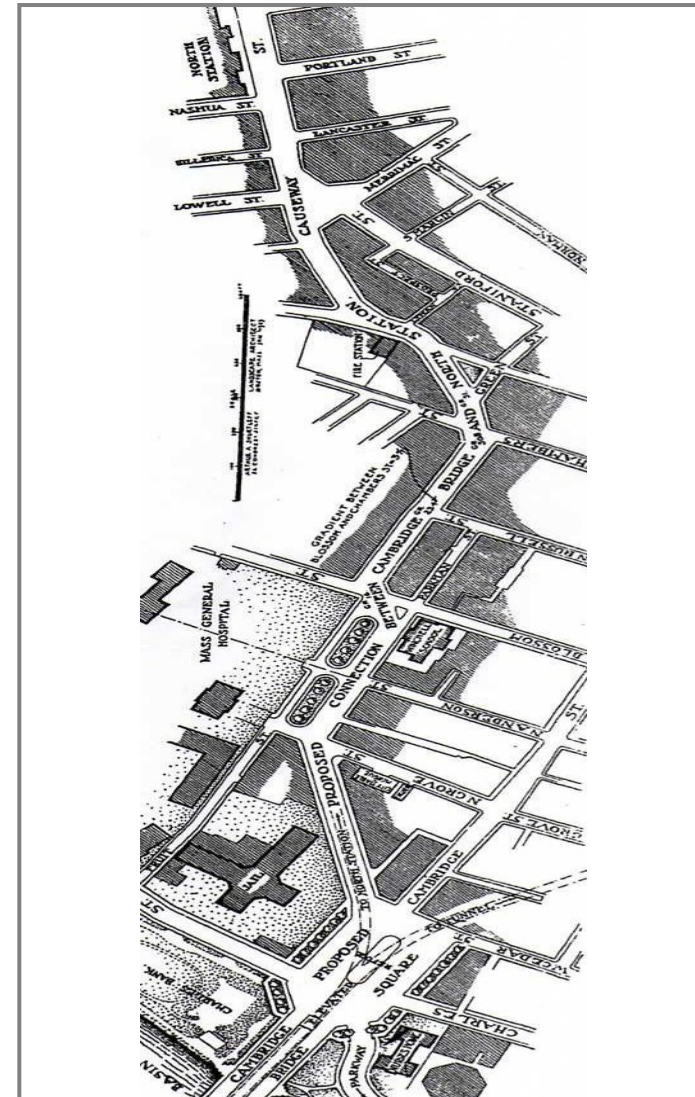
Montoliu explica que existien tres maneres per construir en terreny municipal: una d'elles, que el municipi fos el promotor d'edificar les vivendes, l'altre que el municipi

Foto: projecte de noves vies de reforma entre el pont de Cambridge i l'estació del Nord a la ciutat de Boston

vengués les terres a societats corporatives i altres organitzacions amb capacitat per edificar i, la darrera, una combinació d'aquestes dues solucions, és a dir, que els governs s'encarreguessin de fomentar l'edificació, arrendant les terres a societats constructores d'utilitat pública i reservant-se el dret de tanteig per poder-les comprar de nou després d'un cert número d'anys. Aquesta manera d'actuar era idèntica a la que la SCCJ va proposar a l'Ajuntament de Barcelona per abordar el problema de l'habitatció. A més, en l'Institut de l'Habitació Popular es van prendre com a bases dues accions, la directa i la indirecta, les quals van resultar de la proposta que va fer la SCCJ. És evident que aquestes idees provenien de Montoliu i que les va aprendre de la iniciativa alemanya.

Cap d'aquestes solucions seria rentable per a les ciutats sinó anés lligada a una política de desenvolupament territorial i urbà; en altres paraules, una correcta urbanització del terreny. Aquí entrava la genialitat alemanya, la qual, gràcies a la seva excel·lent tasca que feien en quant a construcció cívica i la seva preocupació per urbanitzar correctament les ciutats i no deixar-les que es desenvolupessin a l'atzar, aconseguen fer ciutats agradables, higièniques, racionals i còmodes pel ciutadà. Així ho deia Montoliu: *"El alemán considera su ciudad como un organismo viviente, cuyo desarrollo merece y necesita ser dirigido con el mayor juicio y cuidado(...)* una

de las mayores y más valiosas contribuciones de Alemania a la ciencia del gobierno cívico".

Quan traçaven plans per a les ciutats es preocupaven per tots els factors de la vida: el desenvolupament de la comunitat, el tràfic, l'habitació, la indústria, el comerç, fàcil accés als espais lliures, etc. A més realitzaven el que a Espanya s'estava només començant a realitzar que era la *zonificació*. La zonificació consistia en aplicar ordenances diferencials en funció de la zona que calia edificar o urbanitzar. Aquestes ordres podien ser el terreny edificable respecte el terreny no edificable, la altura dels edificis i dels pisos, l'amplada dels carrers, Per exemple, en els barris interiors es permetia major densitat d'edificis i més altura, mentre que en els barris exteriors aquestes dues característiques es veien reduïdes. Una altre tipus d'ordenança consistia en catalogar cada zona quin tipus d'edificació es permetia. Les zones industrials, on només es podien construir fàbriques i tallers, estaven ubicades gràcies a la posició dels rius o dels ferrocarrils, també venien determinades per els vents. Altres zones eren la de barris per a classes acomodades, la d'obrers o zones semi-rurals, on només es podien edificar vil·les rodejades de jardins.

Amb tots aquests mètodes de zonificació acompanyats d'una bona política de compra de terrenys, els municipis alemanys aconseguien ser els controladors del futur de la ciutat. Cap propietari podia edificar com volgués pel simple fet que fos el propietari dels terrenys. Ell era propietari, és cert, però el municipi era de tots i calia

contribuir a usar el solar de forma adequada com modulava l'administració pública.

Per últim, cal parlar sobre la política d'expropiació que tenia l'estat alemany i que Montoliu ens narrava en l'article abans esmentat¹. Com que a interessos col·lectius, calia reformar, urbanitzar i construir edificis públics en terreny ja edificat, l'estat necessitava expropiar alguns terrenys per millorar la vida ciutadana. Es van crear dos tipus d'expropiació: la primera per utilitat pública, com podria ser l'eixamplament o creació de carrers i places, la construcció d'edificis públics com hospitals, escoles, mercats i per enderrocar illes de cases insalubres que tenien que ser reformades o reedificades. La segona expropiació era en la resta de casos els qual tinguessin un objectiu col·lectiu per a la comunitat. En els casos d'expropiació, es pagava el valor del preu real i mai l'especulatiu. Aquest valor el dictava un comitè d'assessors designat per l'Estat.

Aquesta era la política territorial alemanya, la qual va influir de manera considerable a Catalunya, a l'estat espanyol i a molts països del món, però sobretot als membres de la SCCJ.

b) La influència anglesa

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La política territorial de las ciudades alemanas". *Civitas, 1a època, N° 6*, pàgina 168

Tal i com hem dit anteriorment, la major part d'iniciatives cíviques provenien del Regne Unit. El moviment de les Ciutats Jardí va ser ideat allà per Howard i practicat per Raymond Unwin, un dels urbanitzadors més populars, que va crear diverses obres al seu país natal.

Per estudiar els documents escrits en la revista CIVITAS de la SCCJ, relacionats amb la manera de fer ciutats angleses, parlarem sobre dos congressos realitzats un realitzat a Letchworth i l'altre a Londres i, sobretot, de la llei de 1909 sobre vivendes i plans d'ampliació de les ciutats, la *Housing and Town Planning Act*. Aquesta llei era l'herència del savi pensador cívic W. Thompson. Per últim s'analitzarà el projecte d'urbanització de Ruislip Manor a Londres.

Els articles sobre congressos i exposicions anglesos no eren tan elaborats com el que hem pogut veure de Leipzig o com els que veurem realitzats a Barcelona i el dut a terme per la SCCJ.

Per començar tenim el 1er Congrés Internacional de Ciutats Jardí i construcció cívica¹, realitzat el juliol de 1914 a la Ciutat Jardí de Letchworth. És important comentar algunes de les conclusions aprovades per unanimitat en la sessió de clausura relacionades amb el tema que estem tractant. Es va considerar que tots els municipis en creixement realitzessin plans de construcció cívica que determinessin la posició, amplada i condicionament dels carrers (així com determinar els que eren pel trànsit ràpid i

lent), la situació dels espais lliures i edificis públics i la zonificació segons tipus de districte. Aquest últim aspecte era el que en la part alemanya consideràvem com ordenances diferencials.

Una altre resolució era referent a l'apropiació de terrenys per part dels municipis o estats, per a construir-hi Ciutats Jardí, barris obrers o qualsevol tipus d'urbanització o reforma per millorar l'estat de les ciutats, ja fos l'eixamplament d'un carrer, l'obertura d'un parc, etc. En aquest sentit, Alemanya anava més avançada respecte el Regne Unit, ja que, abans que estigués establert per la llei, els alemanys ja compraven terrenys perquè sabien que en un futur aquesta iniciativa aportaria grans beneficis. Altres països com Espanya van haver d'esperar que el problema els hi caigués a sobre per reaccionar.

L'altre congrés que es va fer l'any 1920 a Londres es presentava força interessant. Es tractava del "*Housing and Town Planning Congress*"² (Congrés d'edificació i urbanisme). Tudurí va ser l'encarregat de visitar-lo en nom de la SCCJ, ja que amb l'exili voluntari de Montoliu, Tudurí es va encarregar de fer el que anteriorment pertocava a Montoliu, així que en representació de la Societat va marxar cap el Congrés.

Entre les visites efectuades en el Congrés, es van veure algunes urbanitzacions del període de la postguerra. La primera visita va ser a la localitat de Bristol, el 5 de juny. Allà es van poder veure les urbanitzacions que s'estaven

¹ Sense autor.

"Resoluciones del 1er Congreso Internacional de ciudades jardín y construcción cívica".

Civitas, 1a època, N° 6, pàgina 182

² RUBIÓ i TUDURÍ, Nicolau.

"El Congrés d'Edificació i Urbanisme de Londres, juny 1920". *Civitas*, 2a època, N° 2, pàgina 11

executant degut al creixement del municipi. Aquestes urbanitzacions, que eren de molt baixa densitat edificable, estaven subvencionades per l'estat, mitjançant la Housing and Town Planning act, de 1909, de la qual en parlarem a continuació. A més, s'executaven, en barris de les afores, i es tractava dels primers centenars de cases familiars per a obrers del total de 5 mil que hi havia en projecte. Totes aquestes casetes eren, tan sols, per a famílies obreres però la gran qualitat que presenten les feia millors que les que es podrien estar construint a Espanya per la classe mitja. L'aspecte que tenien era el de la típica casa familiar obrera amb el seu carrer ample, els jardinets adjunts, les portes i passos de serveis, etc. El que és d'elogiar era que per el projecte de Bristol cap casa gaudia de menys de 400 metres quadrats incloent els jardins propis.

El dia 7 al matí, el Congrés va visitar el barri d'habitacions de Well-Hall que, a diferència de l'anterior, va ser construït per l'Estat durant la guerra. Aquest fet marca com l'acció anglesa era potentíssima, ja que, ni la dura guerra, va fer que el país aturés la intervenció en el problema de les ciutats i les habitacions. Si haguéssim de descriure l'acció anglesa amb poques paraules, la definiríem com constant i extensa, en canvi per definir l'acció alemanya utilitzaríem els conceptes de previsors i racionals. Malauradament, l'acció catalana i espanyola s'haurien de definir com insuficients i partidistes.

La última visita, va ser el dia 8 a la tarda, on es va visitar els treballs d'urbanització que s'estaven duent a terme a

Welwyn, la segona Ciutat Jardí després de Letchworth. En un terreny extensíssim i inhabitat s'estaven començant a traçar els futurs carrers de la ciutat, la qual albergaria 30 mil habitants en densitats de 2 cases cada mil metres quadrats en districtes rurals i 5 cases cada dos mil metres quadrats en districtes urbans.

Entre les conclusions tretes del Congrés, cal destacar les necessitats d'urbanitzacions regionals i locals per part de les administracions públiques, per tal d'aconseguir que les cases disposessin d'aire i llum i distància suficient entre elles. També es va demanar que es limités el nombre d'habitants per hectàrea. Un pes considerable van ser les xarxes de comunicacions, on es reclamava que l'estat tenia que interessar-se de manera urgent en obtenir terrenys per millorar l'estat d'aquestes carreteres i les artèries principals dels grans nuclis urbans. En definitiva, efectuar plans d'extensió, manteniment i millora de les ciutats, mitjançant mètodes racionals i científics.

La importància del Congrés va ser evident ja que més de 800 delegats de 22 nacions varen assistir, entre ells, 13 delegats representant l'estat espanyol. Aquesta era una dada important que mostrava el interès creixent d'Espanya respecte aquestes iniciatives. Si comparem l'època de Montoliu amb la de Tudurí veurem com abans l'únic interessat en aquests congressos era Montoliu, en canvi, ja l'any 1920, hi trobàvem a 13 delegats. Realment, un increment remarcable.

Foto: projecte de noves vies de reforma a Estrasburg

Per acabar de parlar sobre la construcció cívica anglesa, convé explicar la llei de 1909 sobre vivendes i plans d'ampliació de les ciutats, la *Housing and Town Planning Act*. Aquesta llei, com hem dit al iniciar aquest apartat, existia gràcies a W. Thompson. La revista CIVITAS, al morir el creador de la llei, va decidir fer-li un petit homenatge publicant un article explicant com funcionava la llei i com es va aplicar en el projecte de Ruislip Manor. A continuació analitzarem el que aquest article¹ comentava.

Aquesta llei tenia dos objectius: el primer, consistia en regular els creixements de les ciutats i, el segon, en millorar les ciutats. Gran part de la llei estava destinada a la qüestió de cases barates i resta d'allotjaments, però aquesta part de la llei l'explicarem en l'apartat d'Habitació Popular.

La segona part de la llei es referia als projectes d'urbanització. En paraules del propi W. Thompson: "(...)el desarrollo de los nuevos barrios y la reconstrucción de los viejos en cada ciudad, debería estar sujeto a planos preparados previamente con el más cuidadoso estudio, a

fin de hacer lugares sanos, bellos y agradables para trabajar, recrearse, reposar y para la creación de familias. Debe también hacer en los mismos convenientes medios de comunicación entre las partes centrales de la ciudad y las casas de los suburbios, las cuales edificaciones (sic), bien dispuestas y construidas, estarán provistas de buenos jardines en sus avenidas, a fin de que todo el mundo pueda gozar del sol, de aire puro, de la vegetación y de un medio ambiente agradable"². Pel que fa a les comunicacions, Anglaterra, gràcies a la llei, va gastar 20.000.000 lliures en ampliacions de carrers.

L'article 54 de la llei, deia que els Municipis **podien**, amb l'autorització de la *Local Government Board*, adoptar plans de desenvolupament en terrenys de dintre o fora de les ciutats. També podien adoptar plans que proposessin els ciutadans. Hem marcat amb negreta "podien" perquè hagués sigut molt millor obligar, abans que donar la opció, ja que així tots els municipis haguessin realitzat els plans. Només 150 ciutats van adoptar projectes d'urbanització en una superfície total de 28.000 hectàrees. Només 3 van ser acceptats, 33 van ser autoritzats i 11 estaven en estudi per la *Local Government Board*.

Les metes dels projectes d'extensió eren els següents:

- Exigències sanitàries:

1. Evitar al màxim les aglomeracions dels edificis.

¹ THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 33

² THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 33

2. Assegurar llum solar i aire pur a les vivendes, les quals, havien d'estar rodejades de vegetació.

3. Creació d'un bon sistema de clavegueram i d'aprovisionament d'aigua i gas.

- Exigències naturals dels medis: Conservar al màxim els arbres i demés causes que contribuïssin a embellir el lloc. També estava prohibit fixar excessius cartells publicitaris i que el lloc de residència tingues sorolls o fums, especialment de les fàbriques.
- Exigències urbanístiques: Creació de diverses vies, en funció de la utilitat de cada una (amplada, tipus, fàcil accés, etc). Regular les altures dels edificis, la seva edificabilitat, la seva densitat, entre d'altres.

Un cop explicat les bases de la llei, toca parlar del projecte d'urbanització de Ruislip Manor que s'estenia en 520 hectàrees i, ja entrada en la última fase, gràcies a la cooperació del Municipi, es va ampliar a 2.400 hectàrees.

Dintre del pla de desenvolupament per a la urbanització es va necessitar un plànol a escala 1/2500, on quedaven marcades les diferents zones a que estaria destinada la urbanització. A més, es va crear un reglament amb les condicions generals per com s'havien de fer els carrers, edificis, espais lliures, monuments històrics i naturals, canalitzacions, il·luminació pública, subministrament

d'aigua i zonificació segons els tipus d'edificació (tallers, habitacions, fàbriques).

Per a executar el pla d'urbanització, els propietaris de la finca de Ruislip Manor (de 520 hectàrees), van obrir un concurs on diversos arquitectes van aportar els seus projectes. El guanyador va ser el sr. Soutar, que es va convertir en l'arquitecte de la Societat. Les condicions generals d'edificació i urbanització van anar a càrrec dels tècnics municipals. Com es pot observar en el plànol adjunt de la localitat les vies de ferrocarril estaven en contacte amb les zones de més densitat. Una estació central unia totes les vies amb les 6 estacions de Ruislip i els pobles veïns. A més, aquesta línia ferroviària, arribava fins a Londres.

Una ordenança important pel que fa a la il·luminació de les cases, era la de deixar entre 18 i 30 metres de distància entre la façana i el carrer. Aquest espai entremig hauria d'estar reservat per al jardí privat de cada llar.

La ordenança més important era la que limita el número d'edificis sobre una superfície determinada. Aquesta limitació era variable en funció de la zona predeterminada. Aquesta zonificació era la següent:

Vivendes privades i espais lliures: 2300 hectàrees

Tendes i locals de comerç: 100 hectàrees

Fàbriques: 45 hectàrees

¹ Edificabilitat: part edificable respecte total del solar.

² THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas, 1a època, N° 2*, pàgina 33

Aquí es pot observar les grans zones que serien espais lliures, dormitori, industrials i mercantils. En la descripció de W. Thompson, trobem a faltar la zona que vindria a ser d'edificis públics. En el plànol es pot observar que marca amb el mateix traç els espais lliures i públics. Trobem que aquestes zones eren escasses tenint en compte la importància que preni en la construcció cívica aquest tipus d'establiments. La zona verda també considerem que era insuficient. Es podria haver evitat el camp de golf (d'us exclusiu de cases adinerades) i haver-hi establert un gran parc o jardí (on poguessin gaudir tot tipus de ciutadans).

En canvi, les vies de comunicació noves, pensem que eren lògiques i funcionals. Els carrers eren accidentats però comunicaven bé totes les zones. A més, entre les vies ferroviàries i laavinguda principal enllaçaven prou bé la part nord amb la sud i la est amb la oest, creant una mena de creu. Les amplades dels carrers secundaris eren de 6 metres per longituds de 100 metres i 7,5 metres per longituds de 200 metres i, per els carrers de 400 metres, amplades de 9 metres. Els carrers principals variaven entre 20 i 25 metres.

La edificabilitat trobem que era encertada. Per edificis comercials la edificabilitat era la meitat, i per habitacions estava entre un terç i un quart¹. A més cap casa bloc podia excedir de 18 metres d'alçada. Aquest aspecte unit a la distància entre els carrers i la edificabilitat, permetia una gran il·luminació a totes les habitacions. Només feia

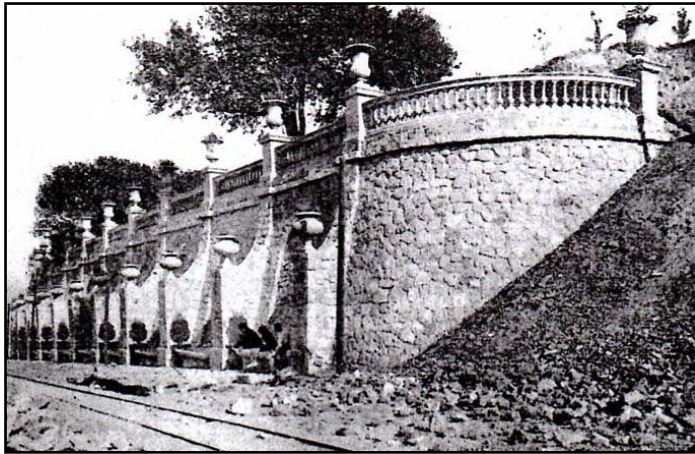
falta limitar el nombre d'habitacions per pis, perquè totes les sales tinguessin llum natural d'alguna façana. El que sí que limitaven era els metres cúbics d'aire i per habitant en aquest tipus de cases bloc, que havia de ser de 13,5 m³ d'aire per persona. Totes aquestes dades estan extretes de l'article² sobre la conferència de W. Thompson a Barcelona.

En resum, es pot dir que aquesta mena de projectes d'urbanització era força semblant als usats pel país germànic. Coincidien en que convenia un pla general on apareguessin les vies de comunicació i la zonificació. A més, els dos creien en unes ordenances diferencials que limitessin des de l'edificabilitat fins l'altura de les tanques divisòries. I tot això sempre aplicant una bona política de compra de terrenys per part de l'administració pública. D'aquesta manera, s'ha vist que països com Espanya tenien l'obligació de prendre com a models els estats que acabem de veure, per poder solucionar els problemes que comportaven les ciutats modernes.

2.24 - El cas de Barcelona i voltants

Ara que ja hem vist com s'havia d'urbanitzar i reformar i, a més, hem vist cap a on miraven els nostres constructors cívics quan havien d'aprendre els models a seguir, és la hora de parlar del cas Barceloní. En aquest apartat

veurem una sèrie d'informes de la SCCJ cap a l'Ajuntament de Barcelona per resoldre els problemes que anaven sorgint. A més veurem un exemple de reforma a la ciutat de Barcelona escrit per Martorell i per últim es parlarà sobre l'exposició de la SCCJ pel que fa a l'activitat que s'havia dut a terme fins llavors i, sobretot, l'exposició de Montjuïc que tant va fer parlar en aquells temps.

a) *Barcelona, una ciutat privilegiada i desaproveitada*

Però abans de res, seria interessant analitzar l'opinió del que va ser el catedràtic de l'Escola de Belles Arts, el sr. Manuel Vega March, sobre la Barcelona de principis de segle XX¹. El sr. Vega va ser conseller de l'Ajuntament de Barcelona, i s'encarregava de la unió de la Barcelona

central amb els pobles agregats. Tot i els grans esforços que va realitzar, mai va rebre prou recolzament per culpa de certs cercles d'opinió, que per motius partidistes (com era freqüent) van voler emprendre les accions cap a una altre banda.

Segons Vega la gran ciutat (i no pas la ciutat gran) era la que *"Primero la que mejores ciudadanos tiene; segundo, la que mejor cumple con los tres fines esenciales de toda urbe que son: los de constituirse adecuadamente en instrumento económico de su riqueza, establecimiento higiénico y en monumento artístico"* i afegia que *"una gran ciudad no es, no puede ser, un conglomerado caótico de casa, fábricas, talleres y mercados, sino un conjunto orgánico perfectamente utilizado para la exaltación y el refinamiento de las relaciones sociales"*². Podem veure com aquesta definició és quasi idèntica a la que anteriorment ens donava Unwin, cosa que demostra que realment hi havia gent a l'ajuntament que tenia ideals cívics, però que no prosperaven degut al poc recolzament que tenien. Potser, actuar civicament exigia més esforç, o potser era més car, no se sap, el que si que fou evident és que per el govern (ja no només espanyol sinó també català), contava més tenir contents als empresaris que no pas als ciutadans.

Segons Vega, Barcelona, ni per les qualitats dels ciutadans ni per l'aptitud per a realitzar els tres grans pilars, era una gran ciutat. Per començar, els ciutadans vivien al marge del problema. Patien les conseqüències, això si, però ni

Foto: mur del Passeig central de l'Exposició de Barcelona

¹ DE VEGA, Manuel. "El orgullo de la ciudad". *Civitas, 1a època, N° 17*, pàgina 280

² DE VEGA, Manuel. "El orgullo de la ciudad". *Civitas, 1a època, N° 17*, pàgina 280

estaven conscienciats ni rebien una educació cívica que els permetés protestar i reivindicar-se. Vivien en condicions higièniques nefastes, pagaven lloguers desorbitats, convivia amb les zones industrials, no gaudien d'espai verd, en definitiva, malvivien en les pitjors condicions.

Barcelona, a diferència d'altres ciutats, gaudia (i gaudeix) de immillorables condicions geogràfiques i climatològiques. Un nucli central, amb les seves muralles i els seus encants històrics. Per la part on no toca al mar ni a Montjuïc hi ha el eixample de Cerdà i, òbviament no podem oblidar, el gran mar Mediterrani ni la serralada que envolta tot el nucli urbà. En paraules de Vega: *"Difícilmente cabe imaginar un territorio más pródigo en encantos"*. La topografia que acompanyava Barcelona era excel·lent.

Però els ciutadans no podien gaudir de Barcelona, com ho fem actualment; no podien aprofitar el Mar Mediterrani ja que no existia cap tipus de passeig marítim, no podien fer excursions per les muntanyes properes ja que no s'havia construït un passeig de circumval·lació i tampoc es podia recórrer bé els diferents nuclis metropolitans ja que la ciutat no disposava de correctes vies d'enllaç.

És cert que com més gran és una ciutat més difícil es presenten els problemes, però també es disposa de més recursos i de més gent que pugui idear solucions. El que feia falta era que els recursos fossin usats de manera

col·lectiva i racionals i que les ments solidàries fossin escoltades.

Barcelona, tal i com deia Vega, necessitava gaudir d'una bona xarxa de comunicacions, ja no cap els pobles veïns sinó a nivell interior. Les existents acabaven en espais morts o xocaven en ridícules cruïlles. A més, necessitava rehabilitar les llars insalubres que creixien de forma exagerada per tots els recons, sense cap mena d'ordre, on la part industrial es barrejava amb la comercial i, aquesta, amb la d'habitatció. Tot això unit al dèficit d'espais verds com parcs, jardins o terrenys de joc. En definitiva, el que hauria de ser una ciutat esplèndida i orgànica, no era més que una aglomeració en forma de caos monumental.

Vega parlà també sobre el dèficit artístic, segons el seu parer, només es podia salvar la part emmurallada, ja que opinava que l'Eixample de Cerdà era defectuós. Ens limitarem a reescriure el que ell va dir i, així, vosaltres mateixos, traureu les vostres conclusions, deia així: *"Después de aquel trazado de un ingeniero, defectuoso en sí mismo, más defectuoso a medida que se va alejando de la línea de su eje, no queda nada: como si el error que le dio vida hubiese matado en flor toda iniciativa arquitectónica durante más de medio siglo, hubiera atrofiado el espíritu de ciudadanía en todos los estamentos de esta capital u hubiera suprimido la posibilidad de una visión artística para la ciudad del porvenir, que crece y crece, como los seres contrahechos,*

*acentuando con más vigor, a cada instante, sus propias imperfecciones*¹. La crítica que feia de l'eixample era rotunda, des de com anunciava a Cerdà com “*un ingeniero*”, fins a dir literalment que com més gran es feia l'eixample més defectuós es convertia. Aquesta opinió, que ve d'un catedràtic de belles arts, és lògica, ja que, tal i com pensava, un sistema com l'eixample reduïa al mínim el caràcter artístic de les ciutats. I, si entrem en l'aspecte econòmic, pensem que un sistema així només afavoria als especuladors ja que tenien terreny infinit per eixamplar la ciutat de la manera més ràpida possible.

b) *Informes i discursos relacionats amb la urbanització i reforma de Barcelona*

La SCCJ durant tota la seva vida social es va encarregar d'emetre varis informes donant solucions, aconsellant o simplement felicitant o criticant el que l'ajuntament de Barcelona anava projectant vers la ciutat.

El primer informe va ser enviat el 17 de novembre de 1913. Es tractava de respondre al projecte d'urbanització del districte suburbà de les Corts de Sarrià. Els membres de la Societat van aprofitar l'ocasió per difondre, a l'administració pública, tots els ideals cívics que s'havien après dels països que abans hem esmenat. Es podrà veure com les solucions aportades per la Societat corresponien

idènticament a les portades a terme a Alemanya i Anglaterra. Aquest informe va aparèixer en forma d'article² CIVITAS en el segon exemplar de la primera època.

Abans de res, cal donar una dada significativa per veure el creixement desorbitat de la ciutat; la població Barcelonina era d'uns 700.000 habitants l'any 1860, però 50 anys més tard, l'any 1910, aquesta població va créixer 343.000 habitants. Estem parlant d'un augment de la meitat només en un període de 50 anys. Realment, aquest creixement calia organitzar-lo adequadament per les autoritats i dotar així a la ciutat de tot el que necessités per poder ser la gran Barcelona que mereixia ser.

Aquest projecte consistia en urbanitzar una part d'un districte. Es pot dir que era una acció correcta, però podem dir que era suficient? Rotundament, no. És com si tenint tot un hospital ple de malalts, decidim sanar només, a la sala de traumatismes; no es pot criticar l'acció de forma individual, però sí de forma col·lectiva. El mateix pensava la Societat sobre aquest projecte.

L'informe comença felicitant l'ajuntament per la noble iniciativa. Montoliu i els seus companys sempre usaven aquesta estratègia en els seus informes, començaven elogiant, després feien una dura crítica aportant alternatives i acabaven felicitant un altre cop. Així, era més fàcil atraure la simpatia de l'administració.

¹ DE VEGA, Manuel. “El orgullo de la ciudad”. *Civitas*, 1a època, N° 17, pàgina 280

² Sense autor. “Informe de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín, sobre el proyecto de Urbanización del distrito suburbano de Las Corts de Sarriá”. *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 44

A continuació, els membres de la Societat, aprofitaven per explicar, de manera molt simplificada, els principis de la construcció cívica. Aquests eren:

- Trencament de la línia recta, la simetria i la quadrícula (això anava per el pla Cerdà), adaptació de la ciutat a les condicions topogràfiques i respecte cap a les realitats històriques i artístiques dels barris existents
- Divisió del terreny en zones de diferent caràcter, creant un espai orgànic (zonificació)
- Creació de les principals artèries de la ciutat
- Reserva d'espais lliures per la salut dels ciutadans

Aquesta era la llista inicial de principis però en faltaven alguns com les ordenances diferencials, però a mesura que avançaven amb l'informe van anar incloent-hi la majoria de principis. Es tractava de donar-se a conèixer bé al govern municipal.

Si entrem en detall amb el projecte, veurem que feien una segona observació referent a la necessitat d'estudiar tot el territori metropolità abans de fer un projecte d'urbanització. Si no es feia aquesta tasca prèviament, tal i com deien, el resultat podia ser desastrós. A més, no es conformaven en criticar que aquesta urbanització només s'hagués aplicat a un districte sinó que demanaven que l'Ajuntament de Barcelona es posés en contacte amb els

pobles i les ciutats veïnes per fer una urbanització conjunta de tota l'àrea. La societat aconsellava que no calia realitzar una profunda urbanització vers els pobles veïns sinó un simple anàlisi de quines vies es necessitarien fer per tal de gaudir de bones condicions entre el centre de Barcelona i les afores. També explicaven les avantatges que hi havia al reservar un terreny quan encara no estava edificat. El preu augmentava de manera considerable com s'havia vist en algunes ciutats europees i americanes.

Es va començar l'estudi en detall del projecte amb les vies de comunicació. En aquest apartat del tema, la Societat va trobar encertada la prolongació dels carrers principals del Eixample, com el carrer de les Corts o la continuació del carrer del Marquès de Duero.

Pel que respecte a les zones d'edificació apareixien més problemes. És cert que el municipi dividia la ciutat en tres zones: Nucli antic, Eixample i el projecte de Ciutat Jardí en l'extrem nord occidental del territori que es volia urbanitzar. Però el que no es podia fer era classificar en tres zones la ciutat, calia estendre aquesta divisió en tota la Gross Barcelona. I, no només això, sinó que calia fer una zonificació més concreta classificant les zones comercials, d'habitació, industrials, reserves forestals i rurals, etc. No podien barrejar-se habitacions amb indústries com s'estava fent llavors. Calia reservar una zona per les fàbriques dotada de bones condicions ferroviàries, navals i terrestres que afavorís el progrés industrial i, a la vegada, no perjudicés el transcurs de la vida social de la ciutat.

Dintre de l'apartat de zones d'edificació, tal i com es va fer a les ciutats alemanyes i en alguns suburbis anglesos, era necessari crear unes ordenances diferencials que limitessin les formes, condicions i tipologia de les diverses edificacions en funció de la zona on s'haguessin d'edificar. Existien ordenances municipals però a part d'anar amb molta lentitud les revisions periòdiques per tal de reformar els projectes d'ordenances, eren aplicables a qualsevol zona de la ciutat. Deia l'informe sobre les ordenances municipals: *"nos induce a llamar la atención de Vuestra Excelencia sobre la lamentable lentitud con que se tramita el antiguo proyecto de reforma de las presentes Ordenanzas municipales"* i continuava: *"difícil es explicar semejante retraso tratándose de una medida tan urgente"*¹. Aquí podem observar com la crítica va endurint-se cada cop més, per tal de fer veure la urgència del problema i la disconformitat cap a la deficient labor municipal.

El tercer gran apartat vindrien a ser els espais lliures. Aquest tema el tractarem millor en un apartat per separat ja que significa una gran tasca que no podríem simplificar fàcilment. La SCCJ i la revista CIVITAS van interessar-se (sobretot la segona època amb Tudurí com a director de la revista) de manera ininterrompuda sobre la qüestió dels espais lliures ja no sols urbans sinó rurals. Tot i així, mirarem de resumir el que deia en l'informe relatiu als espais naturals. En el projecte apareixien 256.632 m² d'espais lliures i places respecte un total de 5.767.418 m², això

significava un 4,45% d'espais lliures. Al comparar aquesta dada amb el 10% de Berlín o el 15% de Londres, veiem que estaven encara molt endarrerits en aquesta qüestió i, per tant, era necessari reservar més terrenys per aquesta classe d'obres. En aquest projecte es classificaven els espais en dos tipus que eren: grans parcs i jardins públics de dimensions més reduïdes. Aquesta classificació era correcta però feia falta un tercer espai que estigués format per camps de joc per a joves. Segons la SCCJ, respecte el primer grup de d'espais, afegirien un camp d'esports a l'estil americà que servis d'estímul als nens i nenes per practicar tota classe d'esports a l'aire lliure. La SCCJ també va recriminar les excuses de l'ajuntament respecte les dificultats per obtenir terrenys nous, ja que en la part a urbanitzar existien, encara, zones no edificables que es podrien comprar a baix preu. Relacionat amb el segon grup format per jardins, en l'informe apareixia una opinió contrària a la ubicació d'un jardí al costat del cementiri de les corts, trobaven que era poc adient. I, per últim, deien que per tal que el projecte d'espais lliures fos l'adequat, s'haurien de reservar algunes parcel·les per a camps de joc per a nens i nenes i algun solar per un teatre grec a l'aire lliure.

L'últim gran apartat de l'informe, era relatiu a la Ciutat Jardí que es volia crear a l'extrem nord occidental, prop de la urbanització a realitzar. La idea va ser aplaudida per tots els membres cívics però calia revisar el projecte ja que estava fet amb masses simetries i a l'estil de les quadrícules

¹ Sense autor. "Informe de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín, sobre el proyecto de Urbanización del distrito suburbano de Las Corts de Sarriá". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 44

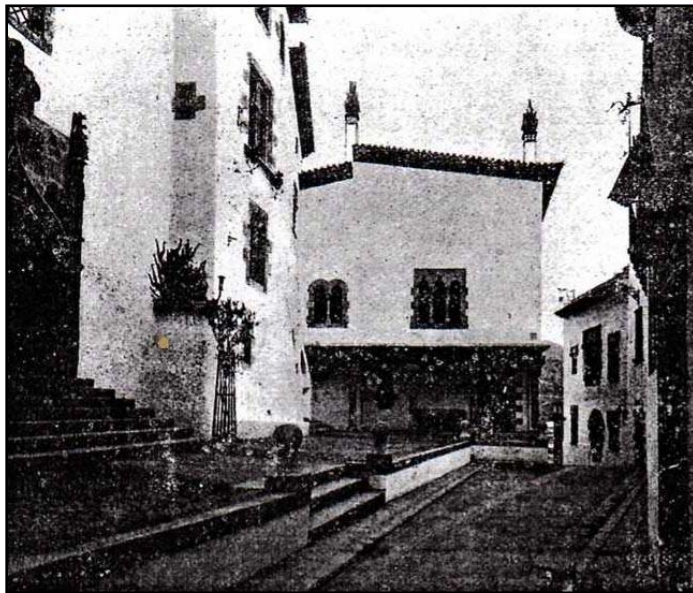
Foto: plaça de Sant Joan al barri Marycel de Sitges

¹ Sense autor. "Informe de la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín, sobre el proyecto de Urbanización del distrito suburbano de Las Corts de Sarriá". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 44

² CARRERAS CANDI, Francisco. "La Descentralización interna de las grandes ciudades". *Civitas*, 1a època, N° 4, pàgina 108

pròpies de l'Eixample. Literalment l'informe expressava sobre la qüestió que: *"lo que no tiene defensa alguna, ni a duras penas se concibe, es que en lugar tan claramente dispuesto para una urbanización semirústica se haya trazado un plan de vialidad rectilínea, según los más rigurosos principios del absurdo sistema cuadrícula, hoy día universalmente condenado"*¹.

L'informe finalitzava amb unes conclusions, resumint allò dit anteriorment, per si algun conseller mandrós decidís passar de la "parrafada cívica" i anar directament a les conclusions.

El següent document relacionat amb l'urbanisme barceloní el trobem en una conferència donada en el II

Congrés Nacional de la Propietat per el sr. Francesc Carreras Candi. Aquesta conferència, igual que l'anterior, va aparèixer publicada l'any 1915 a CIVITAS².

El discurs tractava sobre la descentralització interna de les grans ciutats, en concret de la ciutat de Barcelona. Criticava la mala gestió o, més ben dit, la poca parcialitat que existia entre el tracte a uns o altres barris.

Degut a que la majoria de consellers vivia a la zona de l'Eixample, la major part de la riquesa pública anava destinada a aquella part de la ciutat deixant de banda els pobles agregats. Continuava argumentant que uns barris tenien unes necessitats i altres barris altres mancances, però que calia ser equitatiu alhora de distribuir els ajuts a les diferents zones.

Carreras Candi donà l'exemple de Sant Andreu on les plagues del camp estaven perjudicant notablement les collites i l'ajuntament no proporcionava allà cap mena de rebaixa en la contribució rural tal i com estava passant en altres zones. A Horta, per exemple, seguint les normatives sanitàries que prohibien l'evacuació d'aigües al carrer, moltes famílies que vivien de la neteja de roba, van començar a queixar-se per la manca de clavegueram. Es pot veure clarament com les necessitats eren diferents en funció de la zona corresponent, però convenia procurar el bé de tots els ciutadans, sense excloure a ningú.

A més, com sol passar, els que tenien menys recursos eren els que menys atenció rebien. El tinent alcalde sr. Vallès,

va posar de manifest, amb un reportatge fotogràfic, la situació de més de 1000 persones que vivien mig despulades, en barraques desastroses, passant fam, i què feia l'ajuntament de Barcelona per aquestes persones? Absolutament res. Òbviament, estaven més preocupats en dotar la zona de l'Eixample amb bonics bancs i papereres.

La solució que Carreras Candi va donar consistia en descentralitzar el municipi barceloní, creant Comissions Municipals en cada suburbi. Aquestes Comissions estarien formades per consellers i vocals provinents d'entitats corporatives i de la propietat, amb un pressupost inicial. Existiria una cohesió entre aquests organismes descentralitzats i l'òrgan central. Tots estarien regits sota un únic Ajuntament i un sol Alcalde com a president. Tot i això, en assumptes particulars dels suburbis, els vocals tindrien veu i vot en la presa de decisions.

Després d'aquesta proposta es va anunciar que es crearia una Comissió gestora que comencés a funcionar immediatament.

Aquest sistema de funcionament s'apropava a la idea que Unwin tenia sobre el principi d'organització d'una ciutat on diversos suborganismes estiguessin en contacte amb un organisme central.

Jaussely, també va somiar en ciutats on cada districte i cada barri, seguint el principi de descentralització, tingués un caràcter propi; en definitiva, que fossin organismes vius. En el tema Barceloní, creia que Les Corts, Horta, Sant

Gervasi i Sarrià tenien que ser barris de habitació, Sant Andreu i Sants barris obrers, Gràcia un barri burgès i, a la vegada, obrer i la part baixa de Sant Martí i Casa Tunis barris industrials.

L'últim informe, relacionat amb la política urbana de Barcelona, era el que la SCCJ, juntament amb altres associacions, va enviar l'1 de maig de 1915 a l'ajuntament de la ciutat referent al projecte d'ordenances diferencials d'edificació per zones¹. Entre aquestes associacions hi havia el *Cercle Artístic*, el *Centre Autonòmic de Dependents de Comerç i de la Indústria*, l'*Associació d'Enginyers Industrials*, el *Centre Excursionista de Catalunya*, l'*Acadèmia d'Higiene de Catalunya* o l'*Escola de Metges de la província de Barcelona*.

La zonificació representava, com havíem tractat anteriorment, un element fonamental per al model germànic i per a qualsevol pla urbanístic, ja que com diu l'historiador Francesc Roca: *"permet ordenar i organitzar l'ús del sòl urbà evitant contradiccions insalvables entres les diferents unitats econòmiques que hi actuen, diferenciant l'espai i, per tant, les rendes del sòl i, finalment, orientant els diversos tipus de creixement desitjable"*².

Stübben, el teoritzador de la idea marcà tres grans zones que eren:

¹ Sense autor. "Informe que varias asociaciones de Barcelona elevan al Ayuntamiento de dicha ciudad, sobre un proyecto de ordenanzas diferenciales de edificación por zona". *Civitas*, 1a època, N° 6, pàgina 161

² ROCA, Francesc. "Política económica i territorio a Catalunya". *Ketres editora*

¹ Sense autor. "Informe que varias asociaciones de Barcelona elevan al Ayuntamiento de dicha ciudad, sobre un proyecto de ordenanzas diferenciales de edificación por zona". *Civitas*, 1a època, N° 6, pàgina 161

- Zones industrials: Inclouen magatzems, serveis industrials i barris obrers
- Zones comercials: Inclouen oficines, serveis bancaris i petits comerços
- Zones predominantment residencials

L'ajuntament va decidir, l'any 1915, realitzar un projecte de modificació del capítol 12 de les ordenances municipals aleshores vigents. Aquest capítol es referia a les regles generals per a la construcció de cases de nova planta a l'interior de la ciutat. Es va proposar dividir la ciutat en sis zones que eren les següents:

1. Zona tancada: Corresponia a les illes tancades, sense patis interiors i únicament amb patis de llum i ventilació.
2. Zona tancada tipus Eixample: L'ocupació dels solars era menor en aquest cas. Corresponia a l'Eixample de la ciutat.
3. Zona semioberta: L'edificació no podia superar els 50 m. de façana. Entre grup i grup de construccions, calia una separació mínima de 6 m. La superfície edificada no podia superar 1/3 del total de cada illa.
4. Zona oberta: Corresponia a la construcció de xalets aïllats o en grups de dos, separats per 6 m.

La superfície edificada no podia superar 1/5 del total de cada illa.

5. Zona industrial: Es podien construir tota classe d'edificacions, però estava essencialment destinada a la construcció de fàbriques. Aquesta classe d'obres només podia ser edificada allà.

6. Zona de construcció rural: A la falda de les serralades i als turons. Només s'hi podien construir xalets aïllats o en grups de dos. La superfície edificada no podia superar 1/10 del total.

La SCCJ va felicitar a l'ajuntament per la gran iniciativa, però hagués estat millor que es felicitiesin a ells mateixos, ja que l'últim informe que van enviar sobre el projecte d'urbanització del districte suburbà de les Corts i de Sarrià va donar els seus fruits.

Tot i així, aquest projecte d'ordenances va ser definit d'excessivament tímid per part de les associacions. Deien sobre la qüestió: *"bueno será empezar por declarar francamente que (...)debe tenerse por excesivamente tímido (...)atendidas las actuales circunstancias de Barcelona y los ejemplos a seguir que nos ofrecen numerosas ciudades que se hallan en parecidas circunstancias"*¹. Opinaven que aquest sistema de zones diferencials d'edificació, encara que es portés a l'extrem, no representaria cap millora profunda per als ciutadans, ja que seguiria present l'ànim de lucre de la iniciativa particular en el comerç i l'explotació del terreny. També

creien que sense arribar als extrems de municipalitzar el sòl, com alguns ho demanaven, calia una solució intermèdia com la llei anglesa de construcció cívica de 1909. Segons aquest sistema, com ja hem vist en anteriors apartats, l'autoritat municipal no es conformava amb dictar prescripcions com la de proporcions de part edificable sobre la total, l'altura de les cases, el nombre de pisos o el gènere d'edificació, sinó que assenyalava la quantitat de cases per hectàrea en funció de la zona, és a dir, la densitat.

L'informe també reclamava minuciositat amb la zonificació i que no tan sols es diferenciés per barris i districtes sinó per carrers com s'havia fet a ciutats alemanyes com Berlín, Düsseldorf, Frankfurt, Essen o Colònia. Aquesta demanda també va ser present en el Primer Congrés Internacional de l'Art de Construir Ciutats, celebrat a Gant l'estiu de 1913, on a proposta del professor Stübben es va adoptar per unanimitat que les administracions públiques, prenguessin les mesures necessàries per establir ordenances diferencials d'edificació en els plans d'extensió urbana, segons els barris, els carrers i la naturalesa dels edificis a construir. Un acord semblant es va prendre en el Congrés Internacional de Ciutats Jardí i Construcció Cívica.

S'observa que l'informe el signaven diverses associacions però podem veure clarament els ideals de la SCCJ reflectits, ja que el principal objectiu d'aquest informe era reduir les densitats de poblacions i concretar més amb la

zonificació. L'informe també demanava que es creessin recomanacions d'higiene moderna per els pisos i les habitacions i que es regulés correctament l'altura dels edificis.

Recordaven que perquè aquest projecte d'ordenances diferencials tingués èxit calia un pla general d'urbanització i que aquestes ordenances diferencials fossin aplicades també en els pobles agregats per aconseguir una completa hegemonia.

És interessant la nota que feia referència als propietaris urbans que tant es queixaven sobre aquest projecte. L'informe intentava explicar que les seves rendes no serien afectades negativament. Deia que els baixos estàndards higiènics perjudicaven a les seves rendes. La millora de l'entorn i la desaparició de la incertesa podien augmentar les rendes del sòl. Com diria Francesc Roca: *"El pla d'urbanització no perjudica, sinó que més aviat afavoreix la riquesa territorial"*¹.

L'última part del informe era l'anàlisi detallat del projecte. Manifestaven que no deien tot el que s'hauria de modificar però sí el més important que vindria a ser el següent:

- Augmentar les zones del sistema semiobert (a les franges annexes a les grans vies que travessaven zones industrials, a l'àrea residencial burgesa de l'oest i a certes vies d'enllaç entre els pobles agregats)

¹ ROCA, Francesc. "Política econòmica i territori a Catalunya". Ketres editora.

Foto: antic projecte Baixeras (esquerra) i el modificat (dreta)

- reservar, en al marge del Besòs, una àrea per a la realització del parc del Besòs previst per Cerdà.

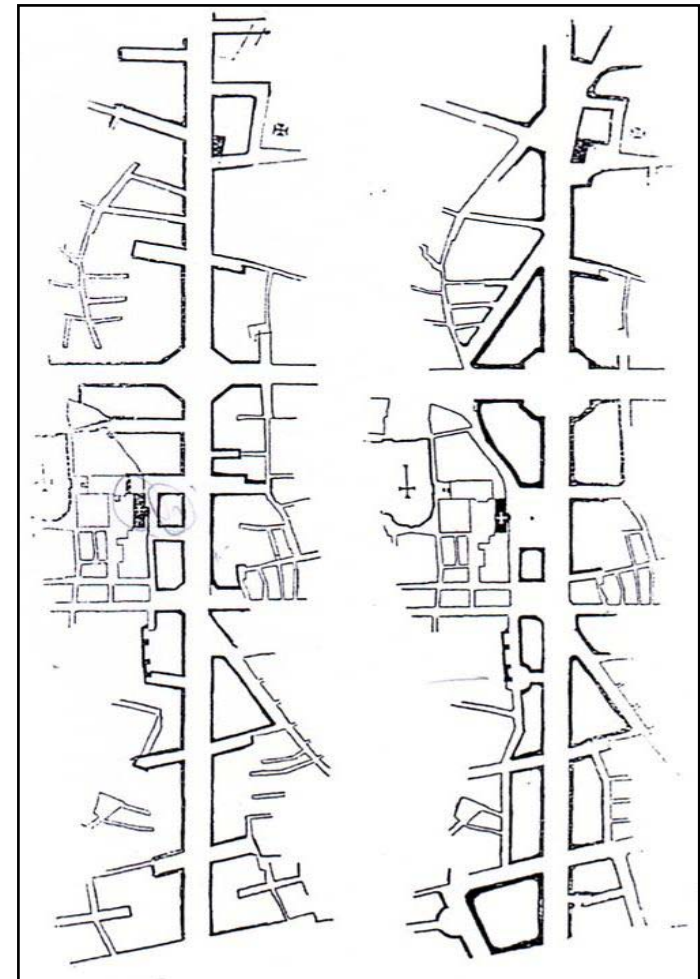
En aquest informe podíem veure que eren moltes les coses que demanaven però posaven gran insistència en la reducció de les densitats, en la necessitat de crear un pla general d'urbanització i en concretar més la zonificació respecte carrers i illes.

c) Exposicions i reformes a l'àrea de Barcelona i rodalies

La revista manifestava una i altra vegada la necessitat de fer reformes i urbanitzacions a l'àrea de Barcelona i Catalunya però, tot i així, van ser pocs els articles que van aparèixer respecte a casos pràctic d'aquest temari. Tot i la gran reforma que es va produir a Barcelona, era únicament una reforma la que va aparèixer en el contingut de les revistes CIVITAS. Es tracta de la revisió del projecte Baixeres. Apareixia una segona reforma, de la que també parlarem, però estava a la població de Sitges.

Començant per l'article¹ escrit per Jeroni Martorell, en la segona època de la revista, sobre el projecte Baixeras, ens mostrava la millora que va suposar la revisió d'un antic projecte sota ideals cívics, on el més important era conservar els racons i edificis històrics de la zona a reformar.

En els plànols que es poden observar en aquestes pàgines (a l'esquerra l'antic projecte i a la dreta el nou), podem veure com es va millorar l'enllaç de la nova gran via principal amb els carrers veïns. A més antics monuments que quedaven tapats o destruïts van ser recuperats per tal d'embellir la ciutat.

¹ JERONI, Martorell.
"Monuments de la reforma Interior de Barcelona". *Civitas*, 2a època, N° 2, pàgina 5

L'antic projecte Baixeras va ser traçat l'any 1881 i presentava tots els defectes propis de la tècnica de reforma d'aquells temps. Mirant el plànol es pot veure el traçat geomètric de les noves illes de cases o d'alguns carrers i com estava fet tot arbitràriament sense tenir en compte l'estructura antiga. La circulació no s'havia tingut present ja que veiem com molts carrers veïns acabaven sense sortida. Semblava com si s'hagués col·locat una gran via principal a sobre de l'estructura antiga, sense haver pensat el lloc ni les necessitats on anava ubicada, tot plegat una mena de garbuix. Calia fer dues grans vies de 20 metres d'amplada, ocasionant que molts carrers vells immediats quedessin obstruïts per les illes de cases noves.

Per aquesta raó, l'Ajuntament va demanar als arquitectes Lluís Domènech i Muntaner, Josep Puig i Cadafalch i Ferran Romeu l'estudi d'unes noves alineacions de la via, sota un respecte per tot l'organisme i per els monuments històrics.

Hi havia una muralla romana que era desconeguda per Baixeras i que va fer tapar per una illa de cases. Amb la nova reforma, un carrer i una placeta annexa permetien veure aquesta muralla esplèndida.

Per altre banda, l'església de Santa Àgueda, que estava tapada per una illa de cases, amb la nova reforma s'hi ubicava, en lloc d'una illa de cases, una magnífica plaça que permetria contemplar l'església.

La Casa dels Velers (obra barroca de la segona meitat del s. XVIII), la casa gremial més antiga que existia a Barcelona s'havia d'enderrocar, però el nou projecte la conservava disposant una ben traçada plaça al costat de l'església de Sant Francesc i de l'Orfeó Català.

Aquesta era una bona reforma basant-se en tres principis; les necessitats circulatòries dels habitants, crear un conjunt orgànic i la conservació de l'obra històrica i emblemàtica de la ciutat.

Tal i com havíem dit, apareix publicat un segon article¹ sobre una reforma ubicada al barri de Marycel, a la població de Sitges. L'autor de l'article era el sr. Josep Mª Martino.

Intentava explicar les modificacions que havia patit la zona de l'antiga caserna ocupada per l'hospital, on una de les seves façanes d'escasses obertures donava al mar. La façana oposada estava projectada sobre el carrer del Fonollar i la placeta de Sant Joan. Una tercera façana de menor longitud donava al "Baluart" on s'anava eixamplant formant una plaça davant de la porta de l'església.

Degut al poc volum de la caserna i a la gran quantitat d'objectes que allà es guardaven, Marycel va haver d'engrandir els seus dominis en direcció al carrer del Fonollar i la placeta de Sant Joan. Portes i finestres

¹ MARTINO, Jose M^o.
"Marycel y su influencia".
Civitas, 1a època, N° 14,
pàgina 198

trencaven la blancor de les parets i la necessitat va imposar que es pensés en arrelar el tros de carrer i la plaça que hi havia entre l'antic edifici i la nova edificació. El que interessa aquí, no és la reforma en si, sinó la influència que va causar a la resta de la població un canvi tan beneficiós.

L'aspecte d'aquell barri, tot i ser típic, era bastant miserable. Les façanes només estaven blanquejades fins a la meitat, la part superior era de tàpia ennegrida amb algunes finestres gòtiques. Calia canviar aquell aspecte trist i miserable, conformant un sistema en bones condicions de trànsit, facilitant l'entrada i la sortida als nous edificis, sense modificar l'antiga rasant. Un dels principis bàsics era conservar tot el que es pogués, per tant, s'havia de conservar el desnivell entre el carrer i la plaça, enrasant adequadament aquesta al nivell del seu punt més alt. Una acera de pedra limitava aquest desnivell, amb dos esglaons de lligam. Un paviment de pedres de mar va servir per substituir les desigualtats de les roques. Bancs de color blanc, servien de sòcol pels murs i en els angles de les parets, esglaons a bastant altura formaven un niu verd, on el seu fullam es veia acolorit per flors.

El terra del carrer Fonollar va ser pavimentat en tota la seva extensió i, sota un pòrtic de la plaça, es va construir una font recolzada sobre un antic sarcòfag.

Comunicant "el Baluart" amb la plaça de l'ajuntament, existia un carreró horrorós per on era desagradable passejar. Aquest es va reformar suavitzant la pendent amb un esglaonat de pedra. També es van arreglar i blanquejar les parets que rodejaven el carreró. En paraules de Martino: "*aquel intransitable callejón quedó convertido en un paso agradabilísimo*"¹.

Els arbres, plantes i flors van deixar de ser un privilegi de Marycel i en zones com el Cap de la Vila (plaça major del poble), es van plantar arbres rodejats de flors, fent-se el mateix en altres carrers. Molts balcons es van adornar amb flors, especialment clavells, i es realitzaven anualment exposicions d'aquestes flors.

En els carrers reformats apareixien rajoles amb escrits com: "*No embruteu les parets*" o "*La netedat és una gran senyal de civilització*". Després, altres zones de la localitat també van penjar escrits similars. Entre aquest aspecte i l'anterior podem veure com s'anava contagiant la resta de la ciutat a partir d'una transformació reduïda.

Una reforma així, sempre havia d'anar acompanyada d'un fort respecte per tot el que tenia un caràcter tradicional i calia conservar tot el que fos possible.

Pel que fa urbanització a l'àrea de Barcelona, cal destacar un fenomen que va ser importantíssim en aquella època, l'Exposició Internacional de Barcelona.

¹ MARTINO, Jose M°. "Marycel y su influencia". *Civitas, 1a època, N° 14*, pàgina 198

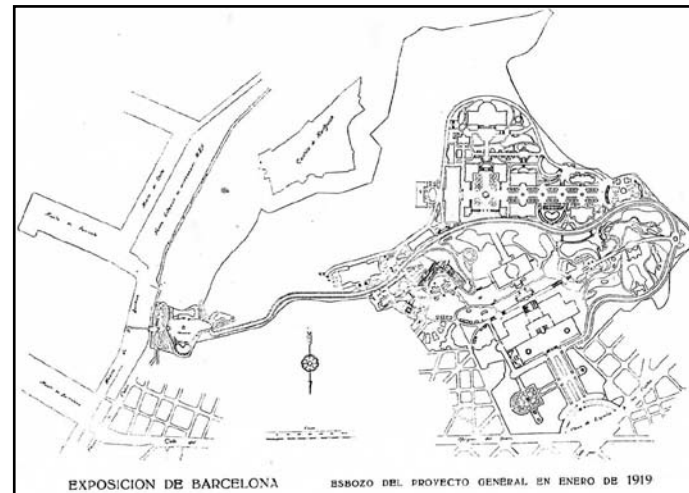
La junta directiva de l'Exposició de Barcelona, després d'estudiar les condicions dels espais lliures que disposava la ciutat, va proposar, en un acord del 30 d'abril de 1914, la construcció d'un parc a Montjuïc on s'elevessin totes les edificacions necessàries per al Certamen. Es va decidir convertir la falda de Montjuïc en un recinte que servís d'assentament per als palaus i pavellons de l'Exposició. La informació sobre aquesta exposició la podien rebre tots els socis de la SCCJ gràcies a la revista CIVITAS. En un dels exemplars finals de la primera època de la revista, va aparèixer un extens article¹ sobre aquesta exposició que nosaltres mirarem de comentar.

Primer cal que veiem en quin estat es trobava la zona abans de començar la urbanització. Aquell paratge era solitari, amb molt poques comunicacions, allunyat de les zones principals de Barcelona, amb multitud de planes acabades en precipicis, carregat de tanques de tot tipus, en definitiva, es trobava en un estat totalment deixat.

Dos anys de treballs, amb parades per culpa de les expropiacions forçades, van ser necessaris per acabar les obres d'urbanització.

Entre els treballs realitzats trobàvem per exemple el Passeig central del Parc i de la Exposició. Es tracta d'una ampla via de 4 km. de longitud per 30 m. d'amplada. En aquesta via es van instal·lar clavegueres i estava totalment canalitzada per a la distribució d'aigua a totes les zones de l'Exposició. Per aconseguir aquest servei, es van

necessitar dipòsits i bombes per arribar als punts més elevats. Als laterals del passeig es podien veure grans places i fabulosos miradors rodejats per tot arreu d'arbres. Les finques de Laribal i la torre de la "Colla de l'arròs" es van millorar, convertint-se així en esplèndids jardins que segons Montoliu: "*conviden al repòs*"².

Per a poder realitzar aquestes obres van ser necessàries grues, ponts provisionals, vivers de jardineria, un edifici magatzem i un ferrocarril elèctric que permetés realitzar econòmicament els transports dels materials.

Si observéssim un plànol del projecte, podríem veure com una multitud de passeigs comuniquen tot el recinte de manera que cap zona quedava aïllada. Es va aprofitar la fisonomia del terreny per crear recons encantadors. Els carrers rectilinis eren escassos i predominaven les corbes. Tal i com explicava l'article, tot tenia un sentit orgànic,

Foto: esbós del projecte general d'urbanització de l'Exposició de Barcelona

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La Exposición de Barcelona". *Civitas*, 1a època, N° 17, pàgina 271

² MONTOLIU, Cebrià. "La Exposición de Barcelona". *Civitas*, 1a època, N° 17, pàgina 271

com si es tractés d'una perfecta xarxa de venes del nostre cos, però en aquest cas no comunicaven òrgans sinó obres monumentals.

Un cop acabada la urbanització calia començar els edificis que coronarien l'Exposició. Aquests edificis ocupaven una superfície de 20.000 m² i eren de dos tipus: provisionals i permanents.

Els provisionals estaven formats per naus de 15 metres d'amplada i de longitud no especificada. Les diverses naus estaven lligades per pòrtics de set metres d'amplada. La coberta era d'estructura metàl·lica amb teules planes o d'uralita, excepte en la zona central on hi havia una claraboia de vidre. Els pòrtics que aguantaven la coberta eren de ciment armat.

Els edificis permanents, aquells que després de l'exposició es mantindrien, serien: un Edifici Central, alguns Museus com el de comerç i indústria, l'edifici d'instal·lacions elèctriques, alguns pavellons aïllats, una gran sala de congressos i un important restaurant. Aquests edificis, tindrien una major solidesa en la seva estructura i un grau elevat d'ornamentació. El maó, el ferro i el ciment armat serien els seus principals components. Una condició bàsica era l'harmonia d'edificis.

Per últim dir, que entre el que s'exposaria en aquell certamen, hi hauria una exposició d'alimentació, d'habitació, de medicina, d'higiene, de transport o de boscos. Es dedicava una especial atenció a totes les

manifestacions de l'energia elèctrica aplicades a la indústria i les necessitats humanes. Tot això es podia veure en aquella educativa Exposició, que donaria a tota Europa la visió encantadora de la ciutat mediterrània de la península Ibèrica.

Per acabar amb aquest extens apartat d'urbanització i reforma, el més encertat és explicar el que es va mostrar en l'exposició que la SCCJ va oferir als ciutadans barcelonins a la seva seu del Museu Social de Barcelona.

Aquesta exposició tenia tres seccions: I. Barcelona històrica; II. Construcció cívica; III. El problema de l'habitació, cases barates i Ciutat Jardí.

Secció I. Barcelona històrica: Només entrar, es podia veure el gran plànol oficial de Barcelona, a escala 1: 5.000, publicat l'any 1903. Davant d'aquest plànol hi havia un model en relleu de tota Barcelona amb totes les muntanyes veïnes, és a dir, el gran domini de la Gross-Barcelona. Seguint per aquella zona es podien veure, a banda i banda, vistes de la Barcelona antiga en les diverses èpoques i etapes de creixement.

Secció II. Construcció cívica: Aquesta secció estava dividida en dues subseccions. En la primera, anomenada *retrospectiva*, es podien veure

vistes i plànols antics de les principals ciutats espanyoles. Es tractava d'autèntics exemples de l'arquitectura urbana popular. La segona subsecció es deia *actual*. Allà es podien veure varis objectes com fotografies dels jardins de Barcelona, plànols moderns de les ciutats i viles importants d'Espanya i plànols i projectes de caràcter cívic de les extensions i reformes urbanes de París, de ciutats alemanyes i de Manila.

Secció III. El problema de l'habitació, cases barates i Ciutat Jardí: En aquesta tercera secció s'hi podia veure tot el que estigués relacionat amb la ciutat ideal futura. El títol d'aquesta secció simbolitzava les diverses etapes cronològiques des del inicial problema de l'habitació fins a la Ciutat Jardí, el grau màxim de la ciutat perfecta basada en els principis cívics. Començava aquesta secció amb dues exhibicions sobre les zones més baixes i en pitjors condicions de la ciutat de Barcelona i Madrid. Acabava la subsecció del problema de l'habitació amb uns gràfics que mostraven la importància econòmica, social i higiènica del problema de l'habitació. Gràfics on es mostrava el nivell que representava el lloguer d'una habitació per a la classe treballadora o la relació d'habitació

deficient i mortalitat pública. A continuació, venia la secció de cases barates on el visitant podia observar les solucions proposades com la del projecte del Real Patronat de Sevilla o el de la Caixa de Pensions de Barcelona, amb plànols i dissenys detallats. Per acabar, hi havia la secció de la Ciutat Jardí. Un gran nombre de fotografies i plànols de les principals Ciutats Jardí estrangeres i nacionals completaven l'exposició. Allà s'hi podien veure els projectes de Neguri a Bilbao, la Ciutat Jardí Alfons XIII, obra del Foment de la Propietat a Valladolid o els projectes de Ciutat Jardí de Pedralbes i Sivatte, a les rodalies de Barcelona. En l'últim extrem de les galeries, cara a cara amb el gran plànol de Barcelona, estaven penjats dos esquemes, el primer era l'esbós primitiu de Howard sobre la Ciutat Jardí, el segon era l'esquema de la Ciutat Jardí de Letchworth, la que llavors era considerada com la única i vàlida Ciutat Jardí del món.

Aquesta era la part més important que es va exposar en el Museu Social durant l'exposició. Montoliu afirmava que potser faltaven moltes coses però que cap de les obres allà exposades sobrava. Es pot dir que aquesta exposició va significar un gran pas per a Montoliu ja que allà es

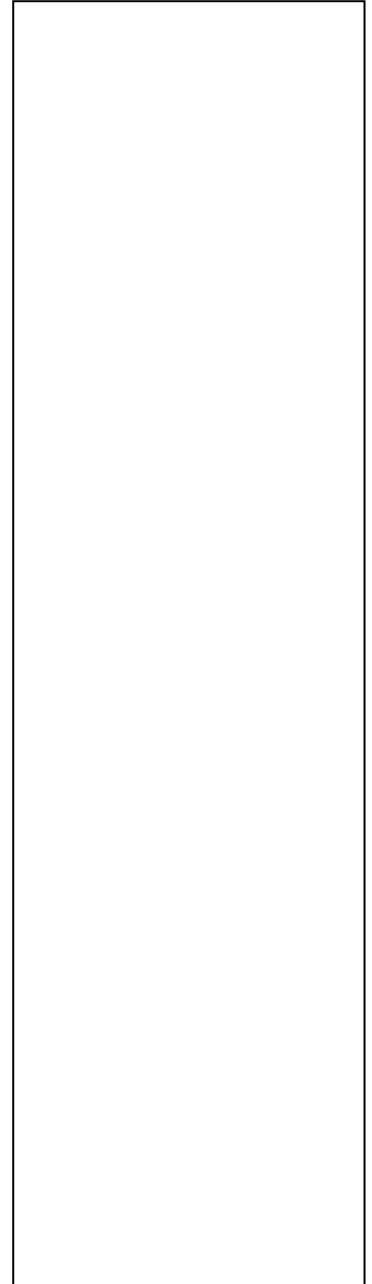

Foto: Exposició de
Construcció Cívica de la
SCCJ. Zona dedicada a la
Ciutat Lineal.

podia veure una gran part de l'activitat realitzada per la
SCCJ durant els durs anys de la guerra.

2.3 - Segon pilar: el problema de l'habitació popular¹

Un cop analitzat el fenomen de les urbanitzacions i reformes de les ciutats, cal entrar en el problema principal de totes les ciutats, existents i noves, l'habitació popular. Els tres grans pilars de la ciència cívica, com ja havíem explicat anteriorment, tenen un ordre cronològic; primer arreglar les ciutats antigues (**urbanització i reforma**), després, i és el tema que tractarem ara, el problema principal de totes les ciutats (**habitació popular**) i, que per tant, ens servirà de lligam entre el primer i tercer pilar i, per acabar, entrarà la creació de la ciutat ideal (**Ciutat Jardí**), organisme creat únicament amb principis cívics i capaç d'evitar els problemes que existien en la ciutat industrial moderna i de l'habitació popular.

Començarem amb una petita introducció al fet que qüestionem recordant com cal urbanitzar els barris obrers, quines característiques ha de tenir una llar qualsevol i les habitacions d'aquelles classes socials més desfavorides. A continuació, tractarem la gestió de les habitacions populars i podrem veure quines eren les solucions angleses per resoldre el problema juntament amb les solucions que es van aportar en l'època de Montoliu i en la de Rubió Tudurí, també explicarem el concepte utòpic de la municipalització del sòl com a millor mitjà per a construir i obtenir una llar barata i a més, flexible als interessos dels

ciutadans. Després entrarem en la tipologia de la casa barata i, en concret, en la gran discussió que hi havia en aquells temps, sobre quin sistema era més adequat per a fer cases barates, la casa familiar o la casa bloc de veïnatge. Finalitzarem l'apartat, analitzant algunes iniciatives i projectes de nivell nacional de barris obrers i dos organismes importants relacionats amb el problema: el primer, de caràcter privat, era la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular, el segon, de caràcter públic, era l'Institut barceloní de l'Habitació Popular

En l'apartat d'urbanització i reforma ja havíem explicat, mitjançant un article escrit en el exemplar 11 de la primera època de la revista CIVITAS², com calia urbanitzar un barri obrer perquè pogués disposar d'unes característiques oportunes per a un bon desenvolupament. Ara només recordarem de manera simplificada quines eren aquelles regles principals.

Primer calia que el nou barri estigués rodejat d'una cintura verda formada per zones de cultiu popular, terrenys de joc, parcs, etc. Era importantíssim que un barri nou estigués en contacte directa amb un antic, per així evitar que tots els problemes sanitaris que pogués tenir el vell barri es transmetessin al nou. Aquesta primera norma ens du a una segona que era la de limitar la població de tot barri. Si desitjaven un barri per a 500 famílies, mai es podia sobrepassar aquesta quantitat edificant en la cintura

¹ Quan usem el terme *habitació* ens referim a qualsevol pis o casa habitable

² Sense autor. "La urbanització dels barris obrers". *Civitas*, 2a època, N° 11, pàgina 5

Foto: exemple de barri obrer de Liverpool. A l'esquerra, com hauria estat amb un pla rutinari. A la dreta, com es va construir en forma de jardí.

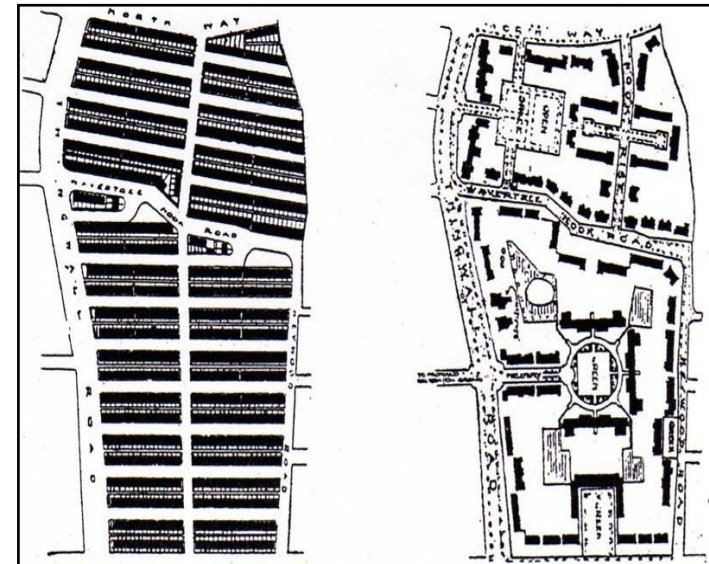
¹ RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau Maria. "El Congrés d'Edificació i Urbanisme de Londres de l'any 1920". *Civitas*, 2a època, N° 2, pàgina 11

verda, ja que destrossaria del tot el conjunt. La tercera regla consistia en dotar al barri dels serveis bàsics que aportava una bona urbanització (electricitat, aigua, clavegueram, etc) i que totes les edificacions estiguessin sotmeses a unes ordenances municipals com per exemple, la de regular les cases edificables per cada hectàrea (acord realitzat en el Congrés d'Edificació i Urbanisme de Londres de l'any 1920 i realitzat en molts barris obrers anglesos¹). Una quarta regla era la de proveir al barri de camps d'esbarjo, horts populars, terrenys de joc infantils, parcs i jardins, per tal de que l'obrer i la seva família poguessin gaudir de l'aire net que no els aportava les indústries. La última regla consistia en facilitar la vida social als habitants del barri, dotant a aquests de les obres culturals i socials necessàries.

A continuació, podem veure com hagués estat un mateix barri de Liverpool si l'haguéssim realitzat sense els principis bàsics que acabem d'explicar i com resultaria amb els esmentats principis. El barri sense principis cívics no posseeix cap mena de cintura verda i, per tant, és propici a créixer cada cop més. També és important remarcar que aquest tipus de barri no dona cap mena de llibertat als seus habitants ja que li manquen espais lliures com terrenys de joc o parcs. Una altra característica és la de la simetria i rectitud de les seves edificacions i carrers. Aquest barri és monòton i disposa d'un sentit artístic nul. Així, el obrer no podia viure confortablement i la seva família menys. Es tractava d'una mena de presó per a obrers on

l'únic que importava era la correcta circulació i aprofitament del sòl sense pensar en la vida diària i les necessitats del treballador.

El següent exemple correspon al barri de Margaretge a Essen-Ruhr. Podem veure com les grans artèries tenien una forma corba mentre que alguns petits carrers eren rectes. No es tractava d'una figura simètrica sinó d'un organisme on cada recó era diferent. La sensació de monotonia desapareixia. Podem observar com el barri estava envoltat de boscos i que els espais lliures eren abundants. Entres els blocs de cases hi havia sempre un espai obert i accessible per totes bandes. Gairebé podem dir que no hi havia patis sinó únicament espais lliures. Aquest és un bon exemple de com havia de ser un barri obrer.

De la mateixa manera que Unwin era el personatge més important en quan a urbanització cívica, podem dir que Henry Aldridge va ser força destacat en la problemàtica de l'habitació popular. En una conferència donada per el sr. Aldridge, l'any 1913, a càrrec de la SCCJ, es va descriure les característiques bàsiques de tota llar. Aquesta conferència va ser publicada en un article de la revista 9 de CIVITAS de l'any 1916¹.

Començant pels dormitoris, era essencial com a mínim 3 estàncies; una per els pares i dos més, per a separar els fills per sexes durant l'època infantil i adolescent.

Calia, també, una bona estància comuna, que fos espaiosa, ben il·luminada, ventilada i neta. Aquesta havia de ser la sala més alegre de la casa i havia de servir a la dona per a treballar amb comoditat (cal recordar que en aquella època la dona no estava encara incorporada al treball i que tenia l'exclusivitat pel que fa a les feines domèstiques, per sort, això està canviant). També disposava d'una sala de joc per als infants que, a la vegada, funcionava de menjador per a tots els membres de la família.

Al costat d'aquesta sala hi havia d'haver una petita habitació per netejar la roba o qualsevol element domèstic (a Regne Unit era coneguda com *scullery*). A més, cada llar havia de disposar d'un bany en correctes condicions d'higiene i salut.

Existia una última estància, la existència sobre la qual era força discutida entre els reformadors de l'habitació en la Gran Bretanya. Es tractava d'una sala de recepció de dimensions petites, però que servís per rebre els convidats. Es tractava d'un gran avanç en quan al confort de les famílies menys adinerades i segons Aldridge: *"Considero sobre todo que el modesto aunque vivo deseo de la mujer del obrero de poseer una estancia de este género constituye por su parte la consciencia de una especie de elevación social"*². Cal destacar que Aldridge, juntament amb la seva dona, van lluitar sempre pel dret d'una bona vivenda per a les dones amb menys recursos econòmics (viudes, solteres, etc) perquè tinguessin una llar confortable.

Per últim, tota habitació necessitava sempre un jardí. Aldridge defensà aquesta idea basant-se sobretot en el que significava pels infants i la dona tenir un espai amb accés a l'aire pur i a la llum solar sense sortir de casa seva. A més, comentava que, per la dona embarassada, disposar d'un jardinet, suposava un petit oasis de repòs i de fresca tranquil·litat. Malgrat els avenços d'aquestes propostes, resulta evident la concepció masculista d'aquells temps; forma part de la nostra història i que, enguany, per desgràcia, encara no s'ha superat).

Aldridge va acabar la conferència amb una cita que ens agradaria recordar, deia així: *"Mostradme una nación donde las condiciones de la habitación son saludables y benéficas, y os mostraré una nación que ocupará y*

¹ ALDRIDGE, Henry. "La habitación popular y la construcción cívica". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 36*

² ALDRIDGE, Henry. "La habitación popular y la construcción cívica". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 36*

guardará siempre un lugar de primera fila entre las naciones del mundo"¹.

Abans de definir les solucions aplicades a la Gran Bretanya respecte el problema de l'habitació popular, és interessant estudiar unes classes oblidades i les seves llars (potser més desfavorides que la dels obrers). Es tracta d'un discurs pronunciat per Aldridge sobre les condicions d'alberg dels més pobres². Aquestes eren les següents:

- a) Obrers que treballaven per tot el territori
- b) Vídues i dones solteres
- c) Famílies d'obrers que treballaven de forma intermitent
- d) Famílies dels treballadors comuns sense ofici

En el primer grup trobem els obrers que temporalment no tenien feina ja que tenien oficis on hi ha estacions mortes i, per tant, decidien viatjar per trobar feina. Solien ser persones sense família i la seva llar era l'anomenada casa de dormir o alberg. Aquestes cases disposaven d'una gran cuina o menjador i una estància per a dormir, normalment comuna per a tots els individus o dividit en habitacions³ de fusta de dimensions reduïdes. La vida allà no era íntima i les instal·lacions sanitàries eren deficientes. Aquesta classe de persones es podria dir que no vivien allà per gust sinó

perquè els seus recursos econòmics no els permetia cap altre alternativa.

Per a resoldre aquest problema era necessari l'ajut per part dels municipis cap a les associacions filantròpiques, mitjançant ajudes econòmiques per a millorar els antics albergs o per a crear-ne de nous. Existien a Londres dues associacions encarregades de fer aquest tipus de cases, la *Bruce House* dependent del Consell del Comtat de Londres i l'altre era la *Rowton* que es tractava d'una societat filantròpica.

El segon grup el formen les vídues i les dones solteres. Aquestes dones eren les menys aptes per a trobar un nivell més elevat de confort i passaven la seva existència en petites habitacions insalubres. Com diria Aldridge: *"para la mujer soltera puede ser la buhardilla de una casa vieja o un pequeño aposento en el vivir de una cuadra. Para la viuda será, en Bélgica o en Holanda, la vetusta casita de un béguinage; en Berlín será el cuarto piso de una casa apartada; en Inglaterra será un tugurio en la más pobre callejuela de la ciudad"*⁴.

En aquest cas l'Estat hauria d'intervenir creant salaris mínims per aquestes dones, les quals canviarien la seva vida completament si el seu sou fos suficient per proporcionar-se un bon aliment i un bon abric per protegir-se del fred. A més, existia un moviment al Regne Unit per a crear vivendes per a aquest grup de dones. Tot i així, era

¹ ALDRIDGE, Henry. "La habitación popular y la construcción cívica". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 36*

² ALDRIDGE, Henry . "Las condiciones del albergue de los más pobres". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 39*

³ En aquest cas, el terme *habitació* és el que coneixem actualment

⁴ ALDRIDGE, Henry . "Las condiciones del albergue de los más pobres". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 39*

necessari que l'Estat subvencionés aquest tipus de moviments.

El tercer grup, el formen els anomenats *slum class*. Es tractava d'obriers amb feina intermitent. Segons Aldridge: *"esta clase representa la desesperación de los reformadores de la vivienda"*¹. Eren gent que no podien millorar les seves condicions. Només l'acció directa de l'Estat podia resoldre aquests problemes. Al Regne Unit, la iniciativa privada es va negar a resoldre aquesta situació concreta, ja que aquests casos els consideraven impossibles. Era per aquest motiu que feia falta l'acció municipal.

L'últim grup el formen els treballadors (i les seves famílies) sense ofici concret per amb habilitats suficients. Les seves feines eren poc valorades tot i l'esforç físic que comportaven, eren anomenats treballs *no específics*. Aldridge coneixia bastants obrers d'aquest tipus al seu país i podia afirmar que disposaven de grans habilitats i tenien quelcom en comú i era la bondat i el respecte sobre els seus companys. Tal i com diu Aldridge i tenia tota la raó: *"els pobres són els millors amics dels pobres"*². Aquesta classe d'obriers representava el 20% de la població industrial i per tan era necessari resoldre, de manera urgent, la seva situació d'habitatge. Aquesta situació era, ni més ni menys, la de viure en les parts més velles dels suburbis, en cases de dos o tres sales com a molt i en aglomeracions insalubres i antihigieniques totalment. A Berlín es trobaven en els blocs de cases més apartats on

les vivendes estaven amuntegades una sobre l'altre i on els pisos superiors robaven tot l'aire i la llum als pisos inferiors. A més, els seus lloguers eren força cars i no els permetien estalviar. Sovint eren les cases on els seus avantpassats havien viscut generació rere generació.

En el mateix article³, apareixia una conferència del sr. M. John Burns on també parlava d'aquesta baixa classe industrial. Segons ell, considerava que era la desesperació per el reformador de l'habitació. A més, el problema de l'habitació feia derivar altres problemes com la mortalitat infantil, la misèria, el crim, noves malalties, alcoholisme, etc. Això era degut, segons Burns, a la poca imaginació legislativa, a la falta d'autoritat municipal i al poc interès per eliminar aquestes situacions. Com resoldre el greu problema? Burns ho tenia clar; augmentar els salaris dels treballadors sense professió determinada, millorar la seva educació i les seves condicions de treball, tot això, unit a la reforma de l'habitació donaria grans resultats. Hi havia un fet en el que reflexionava Burns i és força interessant, deia així: *"el Estado alberga al criminal, al vagabundo, al pordiosero, hasta al imbecil más depravado, el coste varía de 150 a 400 libras esterlinas por cama, y, sin embargo, no podemos proveer a ello, y gruñimos cuando se nos solicita suministrar 400 libras esterlinas(...), si tuviéramos más casas para los trabajadores independientes, no necesitaríamos tantas camas para los vagabundos, los criminales y los viciosos"*⁴. Tot això té sentit, i és el que Aldridge deia, que és més car oblidar-se'n del problema

¹ ALDRIDGE, Henry . "Las condiciones del albergue de los más pobres". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 39*

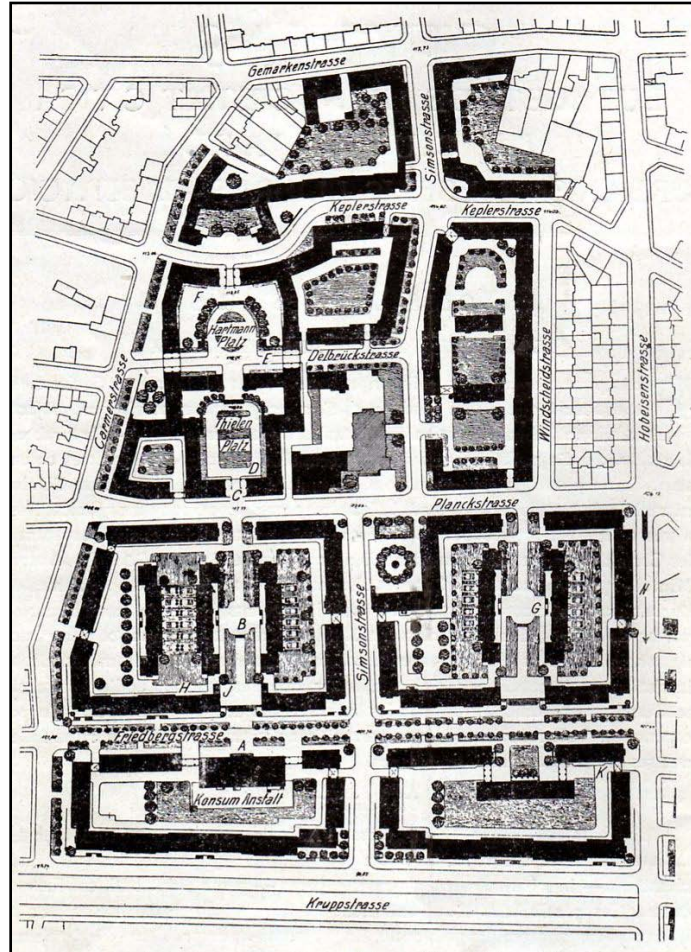
² ALDRIDGE, Henry . "Las condiciones del albergue de los más pobres". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 39*

³ ALDRIDGE, Henry . "Las condiciones del albergue de los más pobres". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 39*

⁴ ALDRIDGE, Henry . "Las condiciones del albergue de los más pobres". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 39*

Foto: barri d'habitacions a Essen. Plànol general.

que resoldre'l ja que si no s'encarava el problema de l'habitació les conseqüències derivaven en hospitals, presons o psiquiàtrics plens de necessitats.

2.31 - La gestió de l'habitació popular

En aquest apartat analitzarem les solucions proposades tan a l'estranger, de la mà de Gran Bretanya, com a Catalunya per part de CIVITAS. Les solucions de CIVITAS, com veure, eren diferents les de l'època de Montoliu i las de l'època de Rubió i Tudurí.

a) Solució anglesa sobre el problema de l'habitatge

Quan parlàvem de la urbanització i reforma podríem afirmar que Gran Bretanya i Alemanya estaven al capdavant del tema. Pel que fa l'habitació popular, Gran Bretanya, i en concret Anglaterra, era la nació més avançada en aquell moment.

La solució anglesa partia de la Llei de les vivendes i plans d'ampliació de les ciutats (*Housing and Town Planning act*) de 1909. Es tractava de dotar de petites habitacions per a les masses populars inferiors, vivendes de més amplitud per a la classe mitja i burgesa i vivendes distingides i de luxe per a les classes acomodades i riques, però totes basades en exigències de higiene i de estètica. En una conferència donada per W. Tompson i publicada

en un article de l'exemplar 2 de CIVITAS de l'any 1914, s'explicava aquesta llei¹.

Existien en aquell país (com en molts altres) barris on l'aire, la llum i la circulació eren deficientes i les cases eren, igual que els mateixos barris, insalubres. Com diria W. Tompson, el gran responsable d'aquesta llei: "*A causa de los malos alojamientos, la tisis hace sus víctimas por millares cada semana; la mortalidad excesiva de los niños - nuestra degollación de los inocentes moderna - continua día a día; la embriaguez y la degeneración físicas contribuyen a corromper y envilecer la masa del pueblo, y la locura entre los pobres va siempre en aumento, porque allí donde la luz del sol no penetra es difícil que la luz de la razón permanezca clara i fuerte*"². Aquesta afirmació vindria a dir el mateix que Montoliu propagava a Catalunya, i significa que les autoritats públiques eren les culpables de que les classes més desprotegides s'estiguessin, no només corrompen, sinó, ens arriscariem a dir, exterminant; Tompson ho anomenava la "*degollación de los inocentes*".

A Anglaterra, ja s'havien gastat, gràcies a la llei de 1909, 10.000.000 lliures per millorar barris necessitats, mentre que la despesa a Catalunya per reformar barris insalubres era nul·la.

Entrant en el que aquesta llei deia, trobem l'article 17 que encarregava als municipis la inspecció sistemàtica de totes les habitacions i ordenava que insistissin en millorar,

reconstruir i, si calia enderrocar totes aquelles vivendes que fossin declarades insalubres. Els articles 14 i 15 proposaven una sèrie de reglaments i condicions sanitàries per a les cases, i obligava el seu compliment. En un espai de trenta mesos, més de setanta mil vivendes havien sigut sotmeses a l'article 15 i, durant el mateix temps, vuitanta mil cases van ser objecte dels articles 17 i 18, que ordenaven que els municipis podien tancar o enderrocar les cases en males condicions higièniques. Seguint amb la llei de 1909, els articles de l'1 al 13, autoritzaven a tots els municipis i als anomenats *District Councils* poder comprar terrenys per la expropiació, ja fos dintre o fora del seu districte, amb l'objectiu de crear allotjament a la classe obrera. Aquests terrenys es podien atorgar en arrendament a societats, individus o associacions d'obres per a edificar cases per a treballadors o sinó el propi municipi podia fer-se càrrec de ser ell mateix qui edificqués les vivendes.

La llei també deia que si quatre inquilins de cases formalitzaven una queixa al *Local Government Board*, podia ordenar-se al *District Council* construir les vivendes necessàries. Els municipis també podien fer petits préstecs al 3,5% d'interès per 80 anys o menys i podien hipotecar durant 40 anys les dues terceres parts del cost de les vivendes per a obrers que elles proveïen. Aquesta era la teoria, però convé veure la pràctica. En els tres anys després de fer la llei, es van fer préstecs que sumats donaven un total de 5.000.000 francs per a construir cases

¹ THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 35

² THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 35

¹ SCCJ. "Informe que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín eleva al Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas". *Civitas, 1a època, N° 7 i 8, pàgines 205 i 1*

en els departaments rurals i de 8.000.000 francs per a la construcció de vivendes en els municipis urbans. A més, a les societats de utilitat pública se'ls van concedir préstecs hipotecaris superiors a 19.000.000 francs. A Irlanda, per exemple, es van gastar 200.000.000 francs en la construcció de 42.000 habitacions familiars, amb subvencions de l'Estat i dels municipis.

Aquesta llei va ser admirada de forma constant per els membres de la SCCJ i van intentar inculcar aquests ideals en la política d'habitatge catalana i espanyola. Convé destacar que aquesta mena d'iniciatives eren poc (per no dir gens) freqüents a Barcelona o als nuclis urbans espanyols i això no significava que no existís el problema, simplement no era tan desenvolupat com a la Gran Bretanya però, tot i així, feia falta començar a conscienciar-se i a practicar aquesta mena de polítiques d'habitatge.

b) Solucions proposades per la SCCJ durant l'època de Montoliu sobre el problema de l'habitatge

Aprofitant que l'Ajuntament de Barcelona va realitzar un projecte relatiu a l'adquisició de terrenys per a cases barates, la SCCJ va enviar, l'any 1915, un informe¹ a les autoritats municipals explicant els mètodes que s'haurien

de dur a terme per a solucionar el problema de l'habitatge.

Abans d'entrar en detalls, l'informe exposava la necessitat fonamental d'aplicar totes les solucions a la vegada, amb més o menys intensitat, però resultava imprescindible no oblidar-se cap acció: la política territorial, l'acció vers els transports públics, els ajuts econòmics o en espècies, la inspecció i denúncia de les cases inhabitables, la municipalització dels serveis bàsics, etc. calia aplicar-los tots ells sense oblidar-se'n cap ja que sinó tots els esforços i sacrificis podrien no servir de res.

Montoliu i els seus companys dividien les solucions en dos grans blocs: l'acció directa i la indirecta. Començarem pels medis indirectes.

I.- MEDIS INDIRECTES: Aquests es podien subdividir en dos apartats: mesures generals i particulars. Les **mesures generals** anaven dirigides a fomentar i millorar les condicions bàsiques en el que es derivava el problema. La més important era l'anomenada política territorial que consistia en aconseguir un domini superior sobre el comerç dels terrenys per tal de poder controlar l'especulació individual i, per tant, l'alça dels preus de les vivendes. Aquesta mesura, ben aplicada, hagués estat suficient per resoldre el problema però la falta de recursos públics i el poc interès mostrat per les autoritats ho feien impossible. Un efecte indirecte de la política territorial va ser la recaptació d'impostos provinents de l'augment de valor

dels terrenys a causa de les millores col·lectives dels propis terrenys.

Un altre efecte de la política territorial consistia en la compra de terrenys, aquesta mesura era més directa i facilitava la tasca de regular el comerç immobiliari. Alemanya era un exemple clar d'aquest tipus de comerç tal i com vam comentar en l'apartat d'urbanització i reforma. La SCCJ creia que seria convenient crear un fons municipal per a la compra de terrenys i així, poder tenir un control més exhaustiu sobre el terreny municipal. En el 1r Congrés Internacional de Ciutats Jardí i Construcció Cívica de l'any 1914 ja es va acordar que tots els països havien de legislar una llei amb l'objectiu d'apropiar-se terrenys per a la creació de cases individuals o col·lectives per a les classes treballadores¹. Aquestes mesures no tenien cap futur si no anaven acompanyades de plans racionals d'urbanització i d'ordenances diferencials pel que feia a l'eixamplament de les ciutats, ja que això suposava un instrument bàsic per a regular l'estoc de terrenys disponibles segons les necessitats urbanes.

Un punt important sobre les mesures generals de la intervenció municipal era el relatiu als serveis de comunicació. Segons l'informe: *"es inconcebible que una gran ciudad como Barcelona carezca todavía de aquel minimum de condiciones en el servicio de referencia que permitan el fácil, económico y cómodo transporte de vecinos que, por su escasez de recursos; se hayan impedidos de habitar en los centros comerciales y urbanos*

*más importantes, de alquileres, por esta misma razón, prohibitivos para clases pobres"*². Això significa que feia falta un correcte servei de tramvies amb una bona distribució de xarxes de transports que comunicés el centre de la ciutat amb les zones barates d'habitatge de les afores de la ciutat. Convé recordar, que en aquells temps existia una gran desproporció entre les facilitats existents pel que fa al transport entre uns barris (adinerats) i uns altres (obers). A part de la correcta xarxa de transports, també cal fer referència als preus del servei. Era important incloure unes tarifes econòmiques reduïdes en aquelles franges horàries d'entrada i sortida del personal a les indústries perquè els treballadors poguessin tenir facilitat per usar aquests mitjans sense que això suposés una gran despesa per a les seves economies reduïdes. Aquesta mesura va aportar grans beneficis a les ciutats que van idear tal solució, com per exemple Bèlgica. En aquest país, segons *l'Institut de Sociologia Solvay*, el bon servei de comunicacions resultava el principi fonamental de la brillant política social de l'Estat. Les corporacions locals van poder desenvolupar, en aquells anys, habitacions barates, higièniques i còmodes a tots els ciutadans a qualsevol lloc de les afores, ja que les tarifes reduïdes dels transports permetien als obrers el desplaçament des de les colònies industrials fins a les fàbriques i als tallers sense que això suposés un cost elevat pels seus escassos sous. El millor mitjà per aconseguir aquesta fita era municipalitzar les empreses de transports urbans, tal i com avui en dia succeeix.

¹ Sense autor.

"Resoluciones del 1r Congreso Internacional de Ciudades Jardín y Construcción Cívica". *Civitas*, 1a època, N° 6, pàgina 182

² SCCJ. "Informe que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín eleva al excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas". *Civitas*, 1a època, N° 7 i 8, pàgines 205 i 1

L'última mesura general que Montoliu i la SCCJ proposaven era crear oficines de demanda i oferta de vivendes, el que a Alemanya era conegut com la Borsa d'Habitació Popular. Aquest servei, que corresponia únicament als ajuntaments, funcionava de forma semblant a les borses de treball i havia de ser de forma gratuïta per als compradors i amb un preu irrisori per als propietaris.

Les **mesures particulars** resultaven més eficients a curt termini que no pas a llarg. Eren bàsicament les subvencions i ajuts a la iniciativa particular. Però, calia no caure en el parany de favoritisme que facilitava aquesta mesura ja que sinó podria convertir-se, tot plegat, en un cercle viciós i corrupte. Aquests imports, que es podien distingir entre auxilis econòmics i en espècie, haurien d'anar destinats a entitats i particulars que es dediquessin a la construcció de cases barates i, particularment, a les societats cooperatives de caràcter obrer, aquestes mesures les recullen dos apartats:

A. Auxilis econòmics: Es dividien en tres auxilis diferents: 1r. préstecs hipotecaris per a les finques que posseïen les entitats o particulars sense o amb baixos interessos, 2n. garanties d'interès i subscripció d'accions de les empreses o entitats relacionades amb la construcció de cases barates i 3r. préstecs als propietaris de cases insalubres per tal de fer més fàcil la reforma de llurs vivendes. Aquesta última solució havia d'anar lligada a una

exhaustiva inspecció, denúncia, expropiació i enderroc de les cases o grups de cases inhabitable.

B. Auxilis en espècie: Consistia en cedir terrenys a les corporacions destinades a la construcció de cases particulars. Era urgent que les classes obreres tinguessin accés a lloguers assequibles i que les classes mitges inferiors poguessin comprar a ple domini una caseta, ja que ells si que tenien una mínima capacitat d'estalvi.

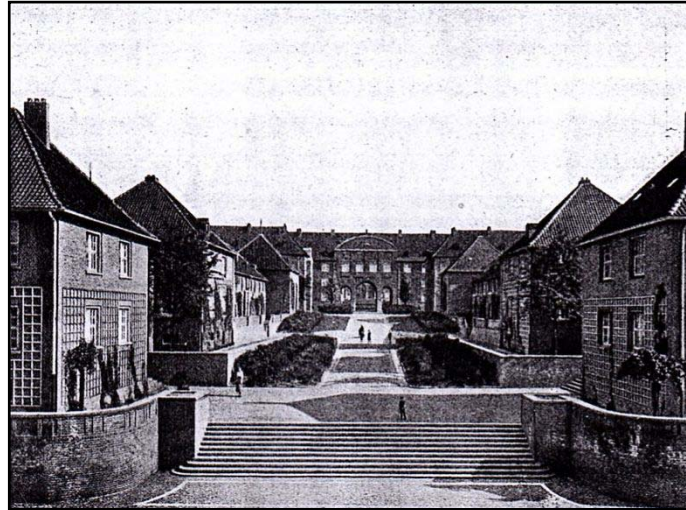
II.- MEDIS DIRECTES: El primer que trobàvem en aquest bloc (el més important) era la municipalització del servei de cases barates, aquest consistia en que l'ajuntament es convertís en l'empresari pel seu compte. No només el municipi havia de ser el propietari dels terrenys sinó que ell mateix havia de construir i administrar l'habitatge popular que creés. La forma per a dur a terme aquesta proposta consistia en crear una junta autònoma independent sota el control del municipi, és a dir, un Institut d'Habitació Popular. El millor per començar era fer algun assaig de projecte de casa per a obrers. Existien dos tipus de cases: les cases bloc de veïnatge com les construïdes a París per la fundació Rotschild que resultaven més barates i accessibles per les classes desfavorides i la casa familiar pròpia de les Ciutats Jardí que eren més confortables a nivell higiènic i estètic però que requerien inversions

superiors. Aquestes dues tipologies de vivendes eren igualment defensades en la primera època de la SCCJ però la tendència va variar en la segona època tal i com veurem en un altre apartat.

La segona mesura directa era la relativa a la inspecció, denúncia, expropiació i enderroc de cases barates que no tinguessin les condicions necessàries, segons les regles establertes en el capítol III de la Llei de Cases Barates que s'havia recentment fet. Aquesta solució calia que fos acompanyada de recursos necessaris per als habitants que estaven obligats a deixar les seves llars. Un exemple notable d'una eficaç acció municipal, en aquest aspecte, ens el va oferir el municipi de Liverpool que, amb un cost de 25 milions de pessetes, l'any 1913, va procedir a enderrocar barris sencers de vivendes inhabilitades i construïdes novament com a llocs elegants, higiènics i confortables plegats de cases barates i dotats d'institucions socials com camps de joc, banys públics, biblioteques, etc. A més, els antics habitants van tornar al seu mateix barri però en condicions molt més satisfactòries.

Vistes totes les solucions que la SCCJ va oferir a l'Ajuntament de Barcelona per resoldre el problema de l'habitatge popular, no quedava més remei que criticar durament la insuficiència del milió de pessetes que es destinaven per a resoldre un problema tan complex com aquell. Deia l'informe sobre aquest projecte que: *"No uno, sino muchos millones deberá invertir el Ayuntamiento para afrontar debidamente el grave conflicto con que se ve*

*amenazada Barcelona por la angustiosa situación de nuestras masas populares, faltas de recursos para procurarse la más elemental de las condiciones de vida: un albergue decente"*¹.

c) *Solucions proposades per la SCCJ durant l'època de Rubió i Tuduri sobre el problema de l'habitatge*

Abans d'entrar en la solució proposada per la SCCJ, en aquesta segona època, és necessari resumir la situació en la qual es trobaven ja que és diferent a la dels primers anys de l'associació. Per tant, un canvi de situació causa noves solucions, alguns creuran que eren poc poderoses,

Foto: barri d'habitacions a Essen

¹ SCCJ. "Informe que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín eleva al excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas". *Civitas, 1a època, N° 7 i 8, pàgines 205 i 1*

nosaltres creiem que la desesperació davant del problema existent va exigir adaptar postures realistes.

La situació, com havia dit, era completament diferent. Rubió i Tudurí, en un article¹ de l'any 1922, explicava la situació. Les mesures que països com Anglaterra havien adoptat eren impossibles a Espanya. No es podia pensar el que es faria si fossin com els rics estrangers sinó el que havien de fer amb les capacitats econòmiques que disposaven. El nombre d'"indomiciliats", "semi domiciliats" i "mal domiciliats" (tal i com els nombre la SCCJ) era tan elevat que les possibilitats de l'Ajuntament de Barcelona no abastarien ni a la meitat dels afectats. Segons la direcció de la Societat, no serviria de res gastar uns quants de milions de pessetes en construir uns milers d'habitacions ja que només seria una gota dins d'un oceà d'indomiciliats. Durant la guerra l'afluència d'immigrants va anar augmentant de manera desorbitada; els barris baixos van atraure a moltes persones i es va crear un gran atapeïment, com els anglesos anomenen *over-crowding*. Pisos destinats a una família eren habitats per set o més; el rellogat era portat fins a extrems impensables. El pitjor de tot era les perillosíssimes densitats que suportaven els barris perifèrics. Al final la gent no tenia més remei que emigrar cap a les zones de barraques, i, diem "zones" en comptes de "barris", perquè allò no tenia cap mena d'ordre. S'estava creant el *Nou Eixample*, a una gran velocitat i sense cap mena de control i ordre. Per fer-nos una idea d'aquest creixement, convé donar la dada del increment

anual de 15.000 persones a l'àrea barcelonina. Si, de mitja, hi havia 5 membres per família, això significava un dèficit anual d'habitatges de 3.000 vivendes. A aquest valor calia sumar-li el dèficit d'allotjaments acumulat durant els anys anteriors. Fent comptes podem veure que l'abast del problema era exagerat.

Al respecte vull fer un paral·lelisme d'aquells moments amb els que vivim ara. La història es repeteix, per desgràcia, les mesures que es prenen enguany, són incorrectes i insuficients; els joves no tenen accés a un habitatge digne. Ens arriben nouvinguts per totes bandes i, al mateix temps, la recessió i l'atur impossibiliten a les administracions responsables aportacions assenyades al respecte.

A continuació, la SCCJ analitzava l'acció municipal i la privada relativa al problema de l'habitatge. Els grans propietaris van anar edificant, millor o pitjor, a l'Eixample Cerdà, cases de pisos per a la classe mitja i, les classes pobres, s'anaven construint un aixopluc, miserable però almenys habitable. Com deia la redacció de la revista CIVITAS: "*Quan un bon home qualsevol no troba casa, cau per força en la necessitat de fer-se'n una, i, a corre-cuita, no té temps de discutir ni subtilitzar sobre quina forma, mètode o doctrina ha de seguir, en bastir-la. Aquest home no dubta gens, i es construeix una barraca*"². És llei de vida per el pobre primer actuar i després pensar, ja que no te temps per pensar, necessita un sostre, en canvi, l'autoritat municipal tenia tot el temps per filosofar i

¹Sense autor. "De les barraques a les casetes. Composició de lloc". *Civitas*, 2a època, N° 10, pàgina 3

² Sense autor. "De les barraques a les casetes. Energia constructiva oficial i privada". *Civitas*, 2a època, N° 10, pàgina 7

filosofar abans d'actuar; el problema era que a vegades no arribaven mai a posar en pràctica res. Era la iniciativa privada qui, més o menys, aguantava la crisi, mentre que l'acció municipal no havia construït una sola habitació a Barcelona.

Arribats en aquest punt, veiem que l'acció municipal només podia fer dues coses: anar a favor o en contra de les barraques. Anar en contra significava competir amb elles en quantitat i preus. Si els preus de lloguer de barraques eren elevats era perquè no existia una habitació popular que competís amb ella però, encara que existissin cases barates, els preus de les barraques baixarien. A més, qui no tenia recursos (la gran massa barcelonina), sabia prescindir de tota preocupació de confort i anar directament al que estava més al seu abast, és a dir, les barraques. Anar en contra de les barraques també podia suposar eliminar per decret totes les barraques però això era impensable ja que es deixaria temporalment a milers de persones al carrer. Per tan, segons la SCCJ, feia falta anar a favor de les barraques. Això, no significava fer el que l'Ajuntament havia anat realitzant, que era situar-se de manera indiferent cap a la postura dels barracaires, sinó que calia aprofitar *l'energia constructiva privada* (que era tan poderosa a nivell d'esforç) per a sumar-la a la municipal i, així, aconseguir controlar la crisi.

De la mateixa manera que en l'Eixample Cerdà l'energia constructiva privada dels propietaris havia fet créixer (sota

plans urbanístics i reglaments d'edificació) el territori de manera ordenada, ara era un nou Eixample que necessitava ajuda. La norma fonamental de l'edificació de l'Eixample Cerdà era tenir un plànol clar i racional i, sobretot, aplicar reglaments d'edificació. Si no hagués existit aquesta norma cada propietari hagués construït com hagués volgut i tot seria, com descriu la Societat: "*un garbuix infecte*"¹. El nou Eixample suburbà, no gaudia d'aquesta norma. L'Ajuntament no s'interessava per els "miserables". Potser creia, de manera egoïsta, que no reportaria cap benefici, quan, realment, el fet de quedar-se de mans plegades suposaria grans pèrdues per la ciutat i, sobretot, per els ciutadans. Aleshores, l'únic que el municipi havia de fer, era fer un pla urbanístic i un reglament d'edificació de cases modestes on es regulessin allotjaments estandarditzats. Si l'autoritat pública practiqués una sèrie d'ajudes econòmiques per a les classes baixes per a que ells es construïssin les seves pròpies llars i, a més, facilités una direcció facultativa i les corresponents despeses d'urbanització (les mateixes que ells haurien de fer si edificuessin per si sols) llavors el problema seria resolt d'una manera (si no perfecte) correcte.

La junta de la SCCJ, creia que amb aquestes solucions es podrien arribar a veure conjunts de cases, i no barraques com les que hi havia en aquells temps. La revista CIVITAS defensava aquestes solucions partint de la idea que: "*cada temps també imposa normes especials. Avui a*

¹ Sense autor. "De les barraques a les casetes. La solució per la col·laboració". *Civitas*, 2a època, N° 10, pàgina 10

Foto: habitació miserable en un barri de barraques de Barcelona

¹ Sense autor. "De les barraques a les casetes. La solució per la col·laboració". *Civitas*, 2a època, N° 10, pàgina 10

² Sense autor. "Resoluciones del 1r Congreso Internacional de Ciudades Jardín y Construcción Cívica". *Civitas*, 1a època, N° 6, pàgina 182

³ SALAS ANTÓN, J. "El derecho de la propiedad en la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 9, pàgina 55

Barcelona, hem de fer front a un problema d'extensió, a una construcció d'eixamplis per a famílies pobres" i continuava dient: "No la deixem créixer com els arbres de la riera que quan voldrem endreçar-la, no hi serem a temps"¹.

d) La cooperació com a mitjà per a resoldre el problema de l'habitació popular

Ja hem comentat en diferents moments que els cívics, i molt en especial Montoliu, recorrien a la cooperació per a resoldre els problemes que comporten les ciutats. Aquest mitjà es mostra més necessari quan parlem de l'habitació popular. Per exemple, en el famós 1r Congrés Internacional de Ciutats Jardí i Construcció Cívica², en les resolucions 4^a i 5ª parlaven d'aquest fenomen i demanaven que els òrgans legislatius atorguessin crèdits a les cooperatives de cases barates, amb un baix interès, i que aquest cost fos cobert per l'Estat, les províncies i els municipis. L'altre resolució (realitzada gràcies a la SCCJ) era que es fomentés la cooperació en totes les seves formes i aplicacions, ja que això proporcionava els millors medis per assegurar als habitants el augment dels valor degut a la col·lectivitat.

Hi ha un interessant article³, escrit per el sr. Salas Antón, que parlava sobre la necessitat d'eliminar la individualització de la propietat i, per tan, col·lectivitzar-la.

Començava explicant que si l'espècie humana es perpetués de forma que cada pare i cada mare només tinguessin un fill, llavors la solució individual podria ser una mica adequada però com que no era així (habitualment) i normalment es tenien dos, tres i, fins i tot, quatre fills, quan els pares deixaven aquest món, havien de deixar la casa

als seus fills i, aquests, impeditos de poder dividir la vivenda en tres o quatre parts, es veien obligats a vendre la propietat. Amb aquest fenomen perdien el benefici recollit durant els anys i, aquest, passava a ser, no per un altre obrer sinó a alguna família burgesa o de classe mitja alta. Ser propietari significava estar 20 anys amortitzant un terreny i la construcció d'una casa sense que l'obrer emmalaltís, perdés la feina o hagués d'emigrar. I, ara que parlem d'emigrar, apareix un altre argument a favor de la col·lectivització; si un obrer aconseguia una feina a Badalona i residia a Poble Nou, no podia mudar-se i, ja no cal dir si li oferien un millor sou o una oportunitat de treball excel·lent a l'estranger; que faria? Renunciaria a l'oportunitat per conservar la casa? Els inconvenients eren múltiples.

Com hem vist, la propietat individual no és un luxe sinó una càrrega. Imaginem que una ventada o qualsevol altre desgràcia provoqués l'enderroc d'una paret de l'habitatge, qui s'encarregava de pagar les destrosses? Una família de classe baixa no tenia suficients estalvis per a reconstruir ni per sostenir assegurances que el protegissin d'aquesta mena de eventualitats. La solució provenia de la col·lectivitat de propietaris, ja fos del municipi o d'una associació obrera formada per els propis arrendataris.

Segons Salas, els inquilins pagarien a la associació, de la qual ells mateixos formarien part, un cànon suficient que servís per a amortitzar el cost inicial del terreny, la construcció, un fons comú per a les reparacions que

poguessin esdevenir i el manteniment. Cap associat seria propietari de la seva vivenda però seria copropietari de totes elles.

Existien varies opcions per qui deixés la vivenda i l'associació cooperativa. Des d'indemnitzar l'associat al que deixés la vivenda, si hagués contribuït amb aixecar-la, fins a no indemnitzar en el cas que hagués comprat el terreny però hagués edificat amb diners de la cooperativa.

Ser propietari no importava, només que estigués protegit amb una llar confortable, higiènica, agradable i, sobretot, barata. Un aspecte que calia preservar era la diversitat d'estils, ja que la monotonia en les vivendes creava angoixa rutinària.

Salas pensava que en els projectes de crear cases barates, l'Estat o els municipis, havien de ser ells mateixos els propietaris o sinó cooperatives, i en aquest últim cas amb la condició de retornar a l'autoritat pública en el cas de dissolució de l'organisme. A més, el municipi que controlés aquestes barriades obreres podria aportar totes les condicions d'higiene i urbanització necessàries i que, molt sovint, es deixaven de banda per propietaris amb interessos d'ampliar al màxim els beneficis personals. Un exemple de municipalització el trobàvem a les ciutats angleses on no pagaven per la quantitat d'aigua que consumissin sinó per la part proporcional al lloguer que pagaven. Així com deia Salas Antón: *"el rico no disfruta de*

más agua que el pobre; pero, disponiendo ambos de igual volumen de agua, el pobre la paga como pobre y el rico como rico"¹.

Per tan, la cooperació dels obrers permetria col·lectivitzar grans barris obrers i, a la vegada, obtenir els beneficis que inclourien una correcta gestió de béns. La màxima cooperació la trobàvem en tot el poble, és a dir, els municipis o l'Estat mateix, així que, la solució del problema de l'habitatge, segons Salas, passava per municipalitzar l'habitatge, idea que compartien els defensors de la Ciutat Jardí.

2.32 - Casa aïllada versus bloc d'habitacions

Com ja hem comentat anteriorment, existien dues tipologies d'habitacions populars: el bloc de pisos (o casa de veïnatge) i la casa familiar pròpia de les Ciutats Jardí, que es coneixien al Regne Unit com *Cottages*.

La primera era formada per un gran bloc on hi vivien diverses famílies, la segona era per una sola família i havia d'estar dotada sempre d'un jardinet.

En aquest apartat cal parlar sobre les postures dels reformadors de l'habitatge, en concret, l'evolució del

pensament a través de les dues èpoques de la SCCJ: l'època de Montoliu i la de Rubió Tudurí.

Tot i que, ja en l'any 1914, el 1er Congrés Internacional de Ciutats Jardí i Construcció cívica va aprovar en la 6a resolució que: "*Considera la casa de vecindad como un método totalmente equivocado de tratar el problema de la habitación. Esta forma de alojamiento conduce a la degeneración y a dar altos precios a la tierra. (...) considera la forma racional de habitación la casa pequeña (de una familia), destacada o de otro modo, con jardín. Las leyes deberían facilitar la construcción de tales*"², Montoliu no opinava el mateix ja que considerava les dues solucions com a vàlides, sempre i quan es tractessin de forma correcta. Ell pensava que els blocs de pisos eren més barats de construir i, per tant, facilitaven econòmicament la seva construcció. Requerien un terreny més petit i no contenien tants detalls ornamentals com les cases familiars. Tot i així, considerava que aquestes cases havien de tenir un grau d'higiene suficient (que sempre seria inferior al de les cases familiars). També creia que havien d'estar ubicats al voltant de parcs i jardins. Per altre banda, les cases familiars tenien els seus avantatges com era l'alt confort que aportaven, una higiene excel·lent i una llibertat més gran. L'inconvenient que tenien aquestes vivendes era el seu preu elevat d'execució que podia endarrerir la seva creació per part de l'acció pública i privada.

¹ SALAS ANTÓN, J. "El derecho de la propiedad en la habitación popular". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 55*

² Sense autor.

"Resoluciones del 1r Congreso Internacional de Ciudades Jardín y Construcción Cívica". *Civitas, 1a època, N° 6, pàgina 182*

De la mateixa manera que en la primera època els articles de la revista CIVITAS anaven més encaminats cap a la gestió del problema de l'habitació que no pas a la tipologia d'aquesta, en la segona època passava el contrari, la preocupació es centrava en quina era la tipologia correcta per a les noves vivendes.

En l'època de Rubió Tudurí es pot observar una clara crítica negativa enfront els blocs de pisos. Aquesta crítica anava dirigida normalment cap a l'Ajuntament de Barcelona, com en l'article escrit en l'exemplar 2 de la segona època, titulat *En guàrdia, contra la política d'habitació popular del nostre ajuntament*¹ de l'any 1920, on acusaven el municipi barceloní d'imposar una vergonyosa superdensitat de població amb l'excusa que calia fer cases barates amb preus reduïts. Això significava construir blocs de pisos i la SCCJ opinava que aquella era una solució insalubre i que crearia un desarrelament social de les classes obreres. És cert que si l'Ajuntament de Barcelona és prenia els blocs de pisos com una solució provisional d'allotjament econòmic, significaria un pas endarrere cap al benestar ciutadà, la higiene pública i la bellesa de la ciutat. Convé, però, recordar que la solució de la casa de veïnatge podia realitzar-se de manera racional i eficient, sense que suposés cap inconvenient pels ciutadans i per a la ciutat.

Una segona crítica cap a l'Ajuntament, relacionat amb els blocs de pisos, el trobàvem l'any 1921 en l'exemplar 6 de la revista CIVITAS². En aquest cas criticaven la poca

reglamentació existent en el projecte de barris Jardí relacionada amb les habitacions populars. Opinaven que feia falta ordenances que reguessin les cases bloc (nombre de cambres per pis, patis, alçades de pisos...). És interessant la part que deia: *"Les facilitats que el projecte ofereix als constructors de cases barates, és exactament igual per als que es proposen edificar cases aïllades, de màxima eficiència higiènica, que per els que construeixen la casa bloc, concebuda com una aglomeració enorme d'habitacions"*³. El concepte "d'aglomeració enorme d'habitacions" sona força dur si tenim en compte que la casa bloc no sempre havia sigut així. S'havien realitzat barris obrers alemanys, francesos o holandesos (com veurem més endavant) amb aquesta tipologia on no tenien res a veure amb una aglomeració, sinó amb espais ben distribuïts, on els edificis tenien una gran capacitat i una poca densitat d'inquilins. Tot i així, els membres de la SCCJ tenien raó, ja que, sense una correcte reglamentació, l'habitació popular podia ser un caos absolut.

Per acabar amb aquest apartat, cal mostrar els arguments que tenien els membres de la SCCJ per defensar que la casa bloc no era la solució adequada en una ciutat com Barcelona. Es tracta d'un article⁴ escrit per Rubió i Tudurí després de visitar un grup d'habitacions d'Amsterdam l'any 1921. Aquesta ciutat, que en aquella època tenia una importància comparable a la capital catalana, usava normalment la solució de la casa bloc per a resoldre el

¹ Sense autor. "En guàrdia, contra la política d'habitació popular del nostre ajuntament". *Civitas*, 2a època, N° 2, pàgina 4

² Sense autor. "Esmenes al projecte, en pro dels barris jardins". *Civitas*, 2a època, N° 6, pàgina 4

³ Sense autor. "Esmenes al projecte, en pro dels barris jardins". *Civitas*, 2a època, N° 6, pàgina 4

⁴ RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau Maria. "Cases familiars i cases en blocs". *Civitas*, 2a època, N° 3, pàgina 10

Foto: cases bloc (imatge superior) i grup de cases familiars (imatge inferior) a Amsterdam

problema de l'habitació però no per gust sinó perquè, segons els seus arquitectes més famosos com Dr. H. P. Berlage, no hi havia més remei. Allà la gestió directa del municipi va ser excel·lent alhora de resoldre el problema de la vivenda. Es van crear cases bloc de dimensions moderades amb pocs pisos i mai es permetia més d'una habitació familiar en tota la profunditat de la casa, així la façana posterior i anterior corresponia a la mateixa família. Els motius per optar aquesta solució eren, bàsicament, per culpa de les condicions naturals del terreny. En quan podien construir cases familiars, el municipi obligava sempre aquesta segona opció però com la majoria de terrenys eren baixos, necessitaven terraplenats de sorra de 3 a 4 metres d'alçada i un pilotatge de cost elevat. Tota aquesta execució de fonamentació representava una cinquena part del pressupost de construcció, un preu molt superior al necessari a Barcelona i, per tant, es decantaven per aprofitar al màxim la zona fonamentada i construïen cases bloc per a varies famílies en comptes d'una casa familiar per a una sola.

A més a més, segons Rubió Tudurí, a Barcelona deien que la casa bloc era una solució provisional, en canvi, als països com Holanda, totes les cases bloc eren permanents i les cases familiars eren les que s'havien alçat de forma "semi-permanent". El motiu que fos així era per guanyar temps, ja que les cases familiars es construïen en llargues sèries i els seus materials eren senzillíssims. En aquestes

pàgines es pot veure fotografies d'algun exemple de cases bloc i cases familiars d'Amsterdam. A més, també es mostra la fotografia de l'aspecte de la construcció "semi-permanent" de cases familiars ubicades en llargues sèries.

2.33 - Exemples pràctics apareguts en la revista CIVITAS

En aquest últim apartat, descriurem dos organismes que es van crear per a solucionar el problema de l'habitatció: La Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular i L'Institut Barceloní de l'Habitació Popular. També es detallaran alguns projectes apareguts en els diversos volums de la revista CIVITAS. Tots ells, corresponent a la primera època, és a dir, la de Montoliu. Alguns contenen fotografies interessants que ens ajudaran a imaginar la magnitud d'aquelles iniciatives.

a) *Organitzacions i institucions*

La primera entitat de la qual parlarem, la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular, tenia la finalitat d'urbanitzar i després edificar vivendes econòmiques (cases barates) i higièniques per a obrers. Aquesta cooperació està allunyada de la idea de Salas Antón però, tot i així, mereix ser estudiada per la tasca de col·laboració entre dues classes oposades com són els socis capitalistes i els obrers.

En la revista 9 de CIVITAS de l'any 1916, apareix un article¹ interessant que explica qui formava el consell administratiu i es pot observar que alguns membres eren socis amb càrrecs importants de la SCCJ. També informava aquest article sobre els beneficis de comprar una casa mitjançant una cooperativa que no pas fer-ho a nivell individual. Cal dir que aquest organisme actuava recolzat per la Llei relativa a la construcció i millora de cases barates dictada el dia 12 de Juny de l'any 1911 i, per tant, obtenia els seus beneficis més destacats.

Abans d'entrar en noms concrets, convé definir una mica l'organització de la cooperativa. Bàsicament existien els elements capitalistes i els obrers en general. Cada una d'aquestes parts tenia especificat en els Estatuts la seva tasca i les corresponents atribucions. Els elements capitalistes o, també anomenats, socis protectors, tenien designat un Consell Consultiu Administrador. Aquest era el responsable de l'administració dels béns de l'entitat i s'encarregava de finançar els costos que aquesta administració originava. A canvi, rebien el 1% sobre els moviments de la caixa. Aquest tant per cent era molt inferior als que existien en altres corporacions semblants de diversos països europeus. A més, garantia una seguretat fidel i duradora. Com hem dit abans, hi havia membres d'aquest consell que formaven part de la SCCJ com el president, per exemple, que era l'Emili Junoy o un dels vocals que era Manuel M. de Sivatte.

¹ Sense autor. "La Cooperativa Nacional de la Habitación Popular". *Civitas*, 1a època, N° 9, pàgina 33

¹ Sense autor. "La Cooperativa Nacional de la Habitación Popular". *Civitas, 1a època, N° 9, pàgina 33*

² SCCJ. "Informe que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín eleva al excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas". *Civitas, 1a època, N° 7 i 8, pàgines 205 i 1*

³ SCCJ. "Informe que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín eleva al excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas". *Civitas, 1a època, N° 7 i 8, pàgines 205 i 1*

Per altre banda, els socis obrers de la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular realitzaven, per mitja d'una amortització de les seves vivendes, un estalvi que a la llarga es traduïa amb la possessió a ple domini de la seva pròpia llar, la qual passat aquell temps d'amortització, el seu valor era superior al del començament. Aquest mètode, unit al benefici que aportava la llei de cases barates, significava un gran estalvi per l'inquilí.

A continuació explicarem un exemple d'estalvi mitjançant la Llei de cases barates del any 1911. Aquest exemple apareixia en l'article que abans hem mencionat¹. Imaginem una casa que tenia un valor de 5.300 pessetes. Comprar-la mitjançant la cooperativa sortia a 22,10 pessetes al mes durant 20 anys ja que l'interès el pagava l'Estat a la cooperativa. Si es volgués comprar individualment caldria abonar el particular l'interès i això pujaria a 31,40 pessetes al mes durant els mateixos anys. Aquí es pot observar clarament que l'estalvi era prou significatiu i, per tant, la Llei de Cases Barates calia ser analitzada de forma correcta per totes les institucions privades i per els obrers.

Un cop estudiat una mica el funcionament de la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular passarem a parlar de l'Institut de l'Habitació Popular de Barcelona.

Quan parlem de la gestió del problema de l'habitació és necessari explicar el desenvolupament del Institut Barceloní de l'Habitació Popular ja que tot i el seu fracàs va significar una primera preocupació municipal per resoldre el problema.

Després d'enviar la SCCJ a l'Ajuntament de Barcelona l'informe sobre el projecte consistorial d'adquisició de terrenys per a cases barates², es va iniciar l'empresa de crear un institut autònom, dirigit per representants del municipi barceloní, així com, delegats de certes entitats relacionades amb el problema de l'habitació. D'aquesta manera, es pot afirmar que aquest institut prové únicament de la proposta que va realitzar la SCCJ.

En aquesta secció s'explicarà tota l'activitat que va tenir aquest organisme des de la seva creació el 31 de desembre de 1915 fins a la seva dissolució el 15 de maig de 1918, gairebé 3 anys i mig més tard.

Antecedents de l'Institut de l'Habitació Popular:

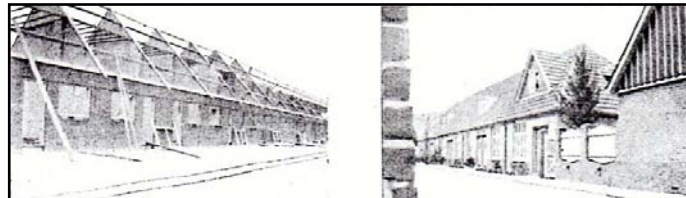
En el mateix informe que he comentat anteriorment³, Montoliu i la direcció de la SCCJ, explicaven a l'Ajuntament de Barcelona les diverses accions preses en diversos països europeus per lluitar contra la crisi de la vivenda.

Com s'explica en l'informe: "*Especial atención merecen en este respecto los Institutos autónomos para la Habitación Popular, que tan extraordinarios frutos han dado en la principales ciudades de Italia. Para no citar sino los importantes, Turín, Milán, Bolonia, Módena, Génova, Florencia, Roma, Nápoles y Cagliari deben en gran parte los grandes resultados en la solución del problema de la Habitación Popular a esta clase de Institutos, que se hallan establecidos en cuarenta y tres Municipios de aquel reino*"¹. Montoliu i els seus companys, un cop més, es recolzaven en pràctiques externes al país per resoldre un problema. Mitjançant algunes dades van convèncer al municipi barceloní, que la proposta donada era la més necessària.

Segons l'informe, l'any 1912, divuit d'aquells instituts autònoms, tenien un capital conjunt de 39.796.000 pessetes, dels quals 27 milions venien dels ajuntaments, de les caixes d'estalvis, dels bancs nacionals i d'altres institucions. Aquests organismes havien demanat préstecs a un interès reduït i en total sumaven 22.693.700 pessetes. Amb aquests recursos es van construir cases barates per un valor de 39 milions de pessetes i, en aquells anys, s'estaven construint noves habitacions per un valor de 10 milions i mig de pessetes. Les vivendes eren de dos tipus: blocs de pisos i cases estil Ciutat Jardí, per a una família, amb jardí inclòs.

Un exemple important que cal recordar és el de Gènova que, amb una població de 272.000 habitants, va veure la

necessitat de procurar noves habitacions per als seus ciutadans de forma higiènica i saludable. Així, el municipi va aportar subvencions importants per a crear un Institut autònom i, llavors, es van poder construir, en varis barris de la ciutat, 1.020 vivendes amb 3.300 habitacions per a 3.700 inquilins. A més, el municipi va ajudar a l'Institut a construir carrers i clavegueres per als nous barris i, la Caixa d'estalvis de la zona, va donar préstecs de 1.600.000 pessetes a l'interès del 4%, un valor força reduït en aquella època. El punt més remarcable en aquesta iniciativa va ser les noves condicions higièniques dels inquilins. Gràcies a aquest canvi, la mortalitat entre els inquilins nous era del 7,2 % mentre que per la resta de la població era del 17,64 %. Una dada que mostra clarament els beneficis sanitaris de una correcta construcció cívica de barris obrers.

Una segona acció que van remarcar els membres de la SCCJ és la de la nova llei francesa que es va dur a terme el juliol de 1912. Aquesta llei va crear les *Offices publiques d'Habitacions a bon marché*, unes institucions semblants als Instituts autònoms italians. Aquestes oficines podien

Foto: aspecte de la construcció semi-permanent a Holanda

¹ SCCJ. "Informe que la Sociedad Cívica la Ciudad Jardín eleva al excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona relativo al proyecto consistorial de adquisición de terrenos para casas baratas". *Civitas*, 1a època, N° 7 i 8, pàgines 205 i 1

construir i administrar cases barates, realitzar inspeccions i investigacions, reformar cases existents, crear Ciutats Jardí, dotar de serveis higiènics i socials com banys, lavabos, residències, etc., a les ciutats i pobles, inclús podien fer comerços en els que no es venguessin begudes alcohòliques.

La solució de la Societat de Montoliu era poder fer un Institut d'Habitació Popular que tingués totes les avantatges italianes i franceses. Un organisme que construís cases de manera eficient però que a la vegada es preocupés de les cases ja construïdes i dels aspectes higiènics i socials de les ciutats però, sobretot, dels barris obrers.

La creació de l'Institut de l'habitació popular barceloní dictat per la Comissió de Foment:

Com hem explicat al principi d'aquest apartat, aquesta entitat pública va ser creada el 31 de desembre de 1915 i va ser dissolta el 15 de maig de 1918, gairebé 3 anys i mig més tard. Tot i haver fracassat, aquesta iniciativa va suposar un gran exemple de l'actuació que calia seguir per a resoldre un problema tan desenvolupat com era l'habitació popular.

Des del principi de la seva creació, tal i com explicava Montoliu en un article¹ de la última revista de la primera època de CIVITAS, es van revelar dues postures totalment

oposades: els qui creien que els recursos i les activitats del nou organisme s'havien d'aplicar exclusivament per estimular i fomentar les iniciatives privades i aquells que opinaven que l'Institut s'havia de preocupar, ell mateix, per adquirir terrenys i construir-hi en ells cases econòmiques i higièniques per a les classes menys afavorides, és a dir, les classes obreres.

Al final, es va acordar una fórmula conjunta a les dues postures per a poder seguir endavant amb la iniciativa. Aquesta fórmula es troba en el "Pla concret d'acció de l'Institut com antecedent a la tramitació del concurs per a l'adquisició de terrenys" que més endavant explicarem. Tot i així, dos factors van fer fracassar aquest institut: la falta de recursos per atendre un problema tan complex com era el de la vivenda popular i la insuficient autonomia que, ja en les bases del Institut, gaudia per una institució tan important com tenia que ser aquesta.

Montoliu i la SCCJ es van manifestar molt dolguts i insatisfets per la poca col·laboració pública que va disposar l'Institut. Es pot observar aquest malestar en una de les afirmacions de Montoliu que deia així: *"Desde el acuerdo consistorial en 31 de Diciembre de 1915 creando el Instituto de la Habitación Popular, han transcurrido más de tres años y medio, y el problema cada vez más grave y apremiante de la habitación popular en Barcelona continua sin resolver, y lo que es más triste, sin haber logrado obtener de los Poderes públicos aquella*

¹ Sense autor. "El Instituto Barcelonés de la Habitación Popular". *Civitas*, 1a època, N° 18, pàgina 299

*inteligente y sería atención que requiere la aguda crisis porque el país atraviesa*¹.

A continuació, explicarem una mica el que es va acordar en el dictamen de la Comissió de Foment creant l'Institut de l'habitació popular².

L'Ajuntament de Barcelona opinava, igual que la SCCJ, que dues eren les accions que calia oferir-se per abordar el problema: l'acció directa mitjançant la qual el propi Institut s'encarregaria de comprar terrenys i construir-hi en ells i l'acció indirecta auxiliant a la iniciativa, ja sigui amb diners o amb espècies, per tal d'incentivar els organismes particulars interessats en la construcció de cases barates. El problema venia quan ja, des del començament, la Comissió de Foment va decidir deixar de banda l'acció directa per tal de focalitzar els esforços amb l'acció indirecta. Per sort al final no va ser així i es va procedir a realitzar les dues accions de forma coordinada.

D'aquesta manera es va decidir crear un organisme delegat i finançat per l'Ajuntament de Barcelona i pels donatius d'altres entitats. També es va acordar traspasar els terrenys que l'Ajuntament havia adquirit en aquell moment per tal que l'Institut els administrés ja fos utilitzant-los o adjudicant-los, a més, un pressupost inicial d'un milió de pessetes i un mínim anual de 250.000 pessetes. Realment allò va ser xavalla comparat amb el que rebien els Instituts italians o francesos que abans hem comentat. A més, segons el dictamen: *"Misión de este organismo,*

*que debe funcionar con la más absoluta autonomía y con plena capacidad de poseer y contratar por sí mismo..."*³, però la realitat era ben diferent ja que el gran nombre de vots de la junta de l'Institut provenien d'organismes partidistes i per delegats de l'Ajuntament, el que feia difícilíssim parlar d'autonomia en el sentit estricte de la paraula. També formava part de l'Institut, crear informes i iniciatives relacionades amb l'habitatge i així fer més eficient la tasca de l'Ajuntament.

L'Institut estava format per un conjunt de 17 membres: l'Alcalde-President, 5 consellers, el president i 2 vocals de la Junta local de Cases Barates i un delegat de la Càmera Regional de Cooperatives, de la SCCJ, de la Societat Econòmica d'Amics del País, de la Càmera Industrial, de la Càmera de Comerç, de l'Associació d'Arquitectes, de la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular i un últim de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Per tant, només un sol vot entre 17 corresponia a la SCCJ; considerem que va ser un gran error, tenint en compte que, com veurem més endavant, tota l'acció feta per l'Institut estava basada en les idees proposades per els companys de Montoliu. Aquest mateix seria l'encarregat de ser el delegat de la SCCJ però va acabar deixant l'organisme després de sentir-se totalment en desacord amb la política d'habitatge que es va emprendre i el poc interès públic mostrat durant el primer any de vida de l'organisme.

¹ Sense autor. "El Instituto Barcelonés de la Habitación Popular". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 299*

² COMISIÓN DE FOMENTO. "Dictamen de la Comisión de Fomento creando el Instituto de la Habitación popular". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 301*

³ COMISIÓN DE FOMENTO. "Dictamen de la Comisión de Fomento creando el Instituto de la Habitación popular". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 301*

¹ COMISIÓN DE FOMENTO. "Dictamen de la Comisión de Fomento creando el Instituto de la Habitación popular". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 301*

² Sense autor. "Plan concreto de Acción del Instituto de la Habitación Popular como antecedente a la tramitación del Concurso para adquisición de terrenos con destino a Casas Baratas". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 305*

Mitjans directes i indirectes vistos de forma general:

En les orientacions generals de l'Institut de l'Habitació Popular¹ es podien observar les grans coincidències entre aquest arxiu i l'informe que la Societat Cívica la Ciutat Jardí va fer arribar a l'Ajuntament de Barcelona en relació al projecte consistorial d'adquisició de terrenys per a cases barates. Algunes de les mesures més importants foren:

Mitjans directes:

1. L' Institut podia adquirir terrenys per edificar vivendes amb jardí, cases bloc, Ciutats Jardí o hotels per a persones soles.
2. Un cop els terrenys fossin edificats podia vendre les obres o llogar-les.
3. Els terrenys sense edificar es podien cedir sempre d'acord amb els principis generals de l'Institut.
4. Les construccions havien d'estar repartides de forma heterogènia, és a dir, sense excloure cap barriada.
5. Tenien preferència respecte les avantatges que oferia l'Institut, les Societats Cooperatives formades per obrers i administrades per a ells mateixos.

Mitjans indirectes:

1. L' Institut podia destinar part dels seus recursos a fomentar i ajudar les entitats particulars destinades a construir cases barates.
2. Aquests ajuts podien ser en forma de préstecs o terrenys.
3. Podien destinar recursos en forma de préstecs als propietaris que estiguessin disposats a reformar les seves pròpies cases insalubres.
4. Unes altres accions indirectes, igual d'eficients eren: desenvolupament d'una política territorial de compraventa de terrenys, proposar urbanitzacions, estudiar ordenances diferencials i gestionar el establiment de línies de comunicacions i tarifes especials per a tramvies i ferrocarrils suburbans.

Pla concret d'acció de l'Institut de l'Habitació Popular²:

Per poder concretar millor la tasca de l'Institut convé explicar l'acció detallada que es va voler desplegar. En concret cal parlar sobre l'acció directa, és a dir, les condicions que tenien que reunir els terrenys que adquirís l'Institut i el tipus de construcció que s'efectuaria. Abans de res, és important senyalar que l'acció directa tenia l'avantatge de concentrar tots els medis d'acció en un sol camí però el que es guanyava amb intensitat es perdia

amb extensió, en altres paraules l'acció directa comportava intensitat mentre que l'acció indirecta aportava més influència i amplitud però les accions resultaven ser menys pures de principis.

De fet, l'acció directa que es volia emprendre consistia en dues empreses: la primera feia referència a la construcció de cases bloc de veïnatge i la segona en habitacions, familiars totes elles, ubicades en un conjunt ben urbanitzat i dotat de multitud d'espais lliures.

Els terrenys que es buscaven per a les cases bloc eren dos solars de 1.250 m² que estiguessin a prop de parcs, jardins o espais lliures. En cada solar aniria una casa bloc amb capacitat per a 40 famílies. Per edificar les cases familiars, que en total se'n volien fer 200, era necessari 180 m² per cada vivenda el que sumava un total de 36 mil m².

Per a la construcció de les cases bloc es volia obrir un concurs perquè tots els arquitectes interessats proposessin

els seus projectes. Cada casa bloc no podia superar les 29 mil pessetes. Pel que feia a les cases familiars, es començaria construint 25 de les 200 previstes, per un preu, individual per casa, de 7.500 pessetes.

La manera com l'Institut havia d'aconseguir els terrenys es realitzaria mitjançant un concurs entre els propietaris de grans finques de Barcelona. A més, existien una sèrie de normes que s'havien de complir, no només pels propietaris sinó per l'Institut i l'Ajuntament. Algunes d'aquestes condicions eren:

- La urbanització seria realitzada per l'Institut o l'Ajuntament de Barcelona. Els serveis bàsics com aigua i llum anirien a càrrec de l'Institut, així com l'extensió de les vies ferroviàries i acordar tarifes especials econòmiques per a les classes obreres.
- El valor del terreny del propietari que perdés degut a la urbanització i els serveis es veuria compensat augmentant el preu de la superfície edificable, així, el propietari no perdria diners i l'Ajuntament podria realitzar totes les obres d'urbanització necessàries. Aquesta mesura era calcada a la usada en les ciutats alemanyes.
- La urbanització del terreny havia de ser realitzada als dos anys d'haver firmat el contracte de l'adquisició del solar.

Foto: casetes de Gidea Park (Anglaterra)

¹ Sense autor. "Plan concreto de Acción del Instituto de la Habitación Popular como antecedente a la tramitación del Concurso para adquisición de terrenos con destino a Casas Baratas". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 305*

² Sense autor. "Disolución del Instituto". *Civitas, 1a època, N° 18, pàgina 310*

³ Sense autor. "La obra del Real Patronato de casas baratas de Sevilla". *Civitas, 1a època, N° 5, pàgina 144*

- L' Institut havia de gestionar condicions com: la superfície edificable de cada solar, l'altura de les cases, la tipologia de les obres, els sistemes de tancament, l'alineació de les vivendes, etc.
- Per a que l'Institut pogués estudiar totes les ofertes, es demanava que els propietaris presentessin el plànol del terreny amb els m² totals i el preu del m².
- En cas de rescissió de contracte, el propietari tindria que abonar la part invertida en la urbanització.

L'ordre de preferència alhora d'escollir els terrenys per adquirir era: La major quantitat de terreny, la major economia dels terrenys i les dificultats alhora d'urbanitzar i d'ubicar els serveis (llum i aigua).

Pel que fa el tema dels préstecs que oferia l'Institut hi havia també una sèrie de condicions. A més, com deia el propi pla: *"la necesidad imperiosa de que el dinero del Instituto no se consuma, sino que sirva para crear riqueza en tales viviendas, siendo luego restituido al Instituto para que éste pueda con el mismo dinero fomentar nuevas construcciones y así servir de multiplicador constante, que en tiempo más o menos lejano haya conseguido formar barrios enteros destinados a habitaciones baratas en el sentido más estricto de la palabra"*¹. Aquesta idea d'usar els diners de l'organisme com a sentit multiplicador és exacta a la idea que tenien les *Offices publiques*

d'Habitacions a bon marché que consideraven aquestes institucions com unes empreses més, que calia que creixessin econòmicament per retribuir els beneficis a la col·lectivitat, en aquest cas, les classes menys afavorides.

La dissolució de l'Institut²:

Al final, el 15 de Maig de 1918, gairebé tres anys i mig després, l'Ajuntament de Barcelona va acordar la dissolució d'aquell òrgan que ells anomenaven autònom i, donant les gràcies per la tasca realitzada, van donar per finalitzada una gran iniciativa que no va gaudir del recolzament necessari ni els recursos suficients.

Es pot considerar que aquest fracàs va ser un dels motius pels quals Montoliu va decidir exiliar-se als EEUU, però només és un d'ells dintre del gran ventall de desil·lusions que es van anar succeint per culpa de certs cercles partidistes del govern municipal barceloní.

b) Projectes i obres

La obra del Real Patronat de cases barates de Sevilla:

Aquesta proposta tenia un caràcter nacional i va ser duta a terme per el propi Rei d'Espanya, Alfons XIII. La descripció del projecte prové d'un article³ que va

aparèixer l'any 1915 en l'exemplar 5 de la primera època de la revista CIVITAS.

Abans de descriure el projecte, la SCCJ valorava que, per fi, aparegués una iniciativa d'aquesta magnitud provinent d'una celebritat com era la del monarca. Comentaven que, d'aquesta manera, potser es fomentaria l'aparició de noves aplicacions i assajos. També elogiaven els grans coneixements que tenia sa majestat en el problema de l'habitació.

Tot va començar, quan a principis de l'octubre de 1913, el Rei va confiar al marquès de la Vega Inclán, Comissari de Turisme, la tasca de construir a Sevilla, una barriada de cases barates; idea proposada per l'Institut de Reformes Socials.

Cada vivenda havia de tenir com a màxim un cost d'execució de 3.500 pessetes i havia de gaudir de les condicions de comoditat i higiene necessàries. Es van prendre com exemples a seguir les cases franceses construïdes per el baró Rotschild o les alemanyes de la mà de l'empresa Krupp. És cert que la idea principal era realitzar vivendes familiars d'edificació aïllada però, finalment, es va decidir fer dos pavellons amplis amb capacitat per 78 vivendes en total per a tot tipus de famílies, des de les mínimes de 3 a 4 persones fins a les més nombroses.

Entre els requeriments indispensables hi havia la de fer sales ben ventilades i aïllar els lavabos fora de les cuines

(una pràctica força habitual en aquells temps). Una altre característica consistia en ubicar els safareigs i l'estança per estendre la roba al terrat, així estava el més allunyat possible del jardins i del trànsit més habitual dels veïns; com explicava l'article: *"Estas faenas del lavado y manipulación de ropa deben aislarse todo lo posible, en contacto con el sol que calcina todos los organismos y con la brisa que purifica y perfuma las blanquísimas ropas que se lavan, cuelan y olean, y se ventilan y secan en las deleitosísimas y purificadoras azoteas sevillanas"*¹. Una norma regulava a tres dies per setmana el dret a utilitzar aquesta part del terrat.

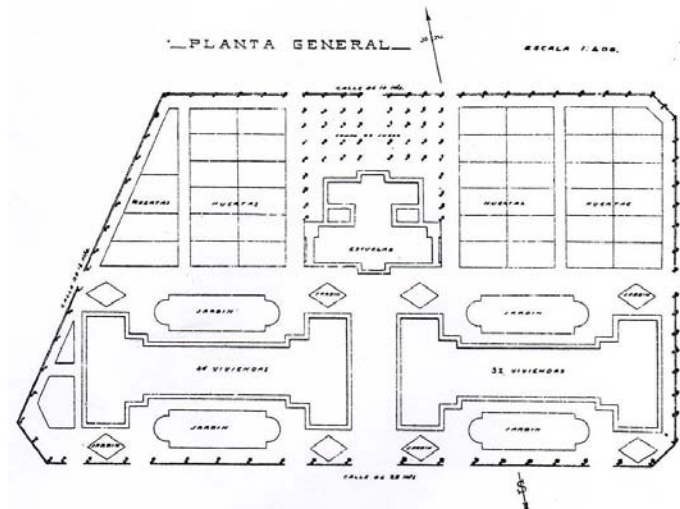
Entrant a fons en el projecte, aquest estava format per dos edificis: un albergava 40 vivendes i l'altre 32. Els dos estaven rodejats de jardins i també disposaven d'una escola amb un camp de joc i varis horts. En total una superfície de 10,400 m² que va ser cedida gratuïtament per l'Ajuntament de Sevilla. A part, el cost d'execució de l'escola va anar a càrrec d'un donatiu del sr. Pedro Zubiría, marquès de Yandurí. Les vivendes tenien dos o tres dormitoris, una cuina menjador i un lavabo.

Els preus de lloguer variaven segons els tres tipus d'estàncies: els més grans costaven 70 reals al mes, els mitjans 60 i els petits 50. En aquests costos d'arrendament anava inclòs l'enllumenat de les escales i parts públiques, l'aigua per a tots els usos, l'educació dels nens que no passessin dels 7 anys a l'escola del Real Patronat i el poder

¹ Sense autor. "La obra del Real Patronato de casas baratas de Sevilla". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 144

Foto: grup de cases barates de Sevilla. Planta general.

disposar d'una petita parcel·la de terreny per el cultiu de flors i llegums.

Hi havia tres condicions per a poder demanar aquestes vivendes: no tenir uns ingressos anuals superiors a 3.000 pessetes, tenir almenys en cada família 4 membres i poder pagar mensualment el cost d'arrendament (aquesta última condició era per poder mantenir l'estabilitat econòmica de tot el col·lectiu).

El cost total de l'obra es va elevar a 225.000 pessetes. Aquest cost va ser finançat per donatius com el de José Pastor (100.000 pessetes), el del marquès de Yanduri (37.500 pessetes) o de la Sucursal del Banc d'Espanya a Sevilla (50.000 pessetes) i també, per subvencions provinents de l'Institut de Reformes Socials (37.162

pessetes) i de la Junta provincial de Beneficència de Sevilla (13.000 pessetes).

Gràcies a aquesta iniciativa, 72 famílies de la capital andalusa van poder gaudir de vivendes barates, còmodes i higièniques.

Les cases barates de la Caixa de Pensions per a la tercera edat i d'Estalvis de Barcelona:

Aquest projecte va aparèixer en el volum 11 de l'any 1916¹. Aquesta va ser una iniciativa interessant degut a les diverses combinacions que oferia a nivell tècnic i contractual. A més, solucionava el problema d'urbanitzar i parcel·lar les illes regulars de l'Eixample de Barcelona. La veritat és que coincidim amb l'opinió de la SCCJ que projectar cases familiars per a obrers en uns solars com els de l'Eixample era una tasca complicada i que l'arquitecte de l'obra, Jeroni Martorell, va aconseguir resoldre de la manera més intel·ligent possible.

El projecte consistia en 74 cases situades en una illa de l'Eixample de 12.337 m² i que estava rodejada dels carrers de la Agricultura, de Manso, de Pallars i de Almogàvers, en el barri de San Martí. Es va decidir escollir aquest barri ja que si la iniciativa funcionava s'estendria pels nous terrenys propers que la Caixa de Pensions havia adquirit.

¹ Sense autor. "Las casas baratas de la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Barcelona". *Civitas*, 1a època, N° 11, pàgina 97

Com ja hem dit, cada casa anava destinada a una sola família. Totes les habitacions tenien llum i vista directa als jardins o carrers. A més, tenien bany, vàter i jardí i estaven distribuïdes artísticament entre zones verdes i en un traçat de carrers que, a part de facilitar la comunicació amb les grans vies de tràfic que rodejaven l'illa, tenien l'amplada justa per a l'escassa circulació que havia d'haver-hi en l'interior d'aquest barri Jardí. En el centre del conjunt, s'hi ubicaria una plaça coberta de flors i plantes i oferiria una bella estància perquè els nens poguessin jugar i els adults reposar.

La tipologia de cases que hem comentat era interessant per la diversitat que oferien. En total hi havia 4 models que eren els següents:

- 1- Tipus mínim: En grups de sis de dos pisos, disposaven de dos dormitoris, cuina, menjador, entrada, bany i safareig.
- 2- Tipus mig: En grups dobles de dos pisos, disposaven de quatre dormitoris, cuina, menjador, entrada i bany complet i senzill.
- 3- Tipus màxim: En grups dobles de tres pisos, disposaven de cinc dormitoris, cuina, menjador, entrada, rebedor, bany complet i safareig.
- 4- Xalet: Aïllats i de dos pisos, disposaven de 4 dormitoris, cuina amb despensa, menjador, entrada i 2 banys.

Tots els models disposaven de jardí i ventilació en tots els dormitoris.

L'altre punt interessant que cal comentar són els diversos sistemes emprats alhora de cedir les vivendes. Des del principi es van descartar els mètodes extrems de venda pura i simple i la d'arrendament comú. Així, es va fixar que es tractaria del sistema d'arrendament amb amortització a base d'estalvi, és a dir, el inquilí aniria amortitzant la seva casa i quan l'hagués amortitzat del tot es convertiria en l'únic propietari. Existien diverses combinacions però les més importants eren:

- 1- Arrendament amb amortització periòdica
- 2- Arrendament amb pagament de lloguer i amortització lliure.

Aquestes opcions es podien agafar amb o sense assegurança de vida. A més, l'arrendatari podia escollir el termini per a l'amortització de capital entre els límits de 2 a 50 anys, sense cap inconvenient d'avançar el termini. Una gran avantatge pel client consistia en poder rescindir el contracte i recuperar tota l'amortització realitzada. Per finalitzar, si l'arrendatari tenia problemes per pagar, la Caixa acudia en el seu auxili facilitant préstecs.

Les cases barates de Sitges de la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular:

Aquest article escrit l'any 1918 en el volum 14 de la revista CIVITAS¹, l'hem afegit en la llista de projectes interessants perquè, a part de ser realitzat per la Cooperativa Nacional de l'Habitació Popular, explica la importància que existia de buscar una entitat encarregada de finançar les obres amb un interès baix. En aquest cas es tractava del Foment de la Propietat, que juntament amb la Cooperativa Nacional de l'Habitació formaven una unió idònia per a construir cases barates. La Cooperativa organitzava els elements obrers per tal que disposessin d'una personalitat col·lectiva i obtenir així, tots els beneficis de la Llei de Cases Barates i, principalment, l'abonament dels interessos de l'Estat. L'entitat de Foment de la Propietat aportava el capital per a poder construir vivendes belles i higièniques amb el mínim interès, el que produïa que es reduís el preu total de l'execució de la obra.

El projecte, es va inaugurar en aquells temps, estava ubicat a Sitges. Consistia en un grup de cases barates per a famílies obreres, que anirien amortitzant, en el espai de 20 anys, mitjançant l'abonament d'una quota mensual equivalent al preu corrent dels lloguers d'aquella zona. De fet, l'article no disposa de gaire informació tècnica sobre com eren les vivendes, tan sols diu que tenien un aspecte exterior magnífic i que es podien comparar a les grans barriades de vivendes populars dels grans centres industrials d'Alemanya i Anglaterra.

El motiu de desplegar en aquesta localitat tal iniciativa era el fort desenvolupament industrial que havia esdevingut a

Sitges en els últims anys i la gran afluència de estiuencs que es dirigia a les seves platges. Aquests dos motius van agreujar el problema de l'habitació en aquesta localitat, la qual cosa, no només era escassa l'oferta d'habitatge, sinó que tenien un preu desorbitat.

Gràcies a aquesta nova barriada, la classe obrera podia disposar d'una vivenda barata i convertir el que abans tenien com un lloguer, en un estalvi continu transformant-se a la llarga en una propietat pròpia.

Els projectes de barris obrers a Bilbao i Burgos:

Els dos darrers projectes significatius que descriurem van ser publicats l'any 1918 en el últim exemplar dirigit per Montoliu².

El projecte de Bilbao, ubicat als terrenys de Torre Urizar, estava ben comunicat per camins públics al costat de Iralabari, a la localitat de Bilbao. Dirigit per l'arquitecte Ricardo de Bastida, 12.600 m² formarien un espectacular barri obrer: 9.000 m² per a jardins i places i 3.600 per edificacions. Aquesta dada mostra clarament la importància que es donava als espais lliures en contraposició amb la part d'edificis. El que es volia aconseguir era la total comoditat dels seus habitants.

El barri estaria compost per 25 blocs de cases amb un total de 270 vivendes de diferents capacitats i preus. El tipus

¹ Sense autor. "La habitación popular en Sitges". *Civitas*, 1a època, N° 14, pàgina 203

² Sense autor. "En Bilbao y en Burgos, proyectos de barrios obreros". *Civitas*, 1a època, N° 18, pàgina 311

general, però, era de tres grans dormitoris, cuina, ampla galeria i lavabo. La peculiaritat d'aquesta iniciativa era que no existiria ni un sol pati ni un sol carrer sinó grans places i espais oberts de més de 40 metres d'amplada. A més, les condicions higièniques serien millors que les de les cases luxoses de la Gran Via de Barcelona.

Tots les vivendes tindrien dues façanes, una al est o al sud i l'altre al nord o a l'oest. La galeria sempre estaria orientada a l'est o al sud, per tal d'aprofitar al màxim la llum natural.

Pel que fa al tema econòmic, el cost del terreny era de 211.000 pessetes, mentre que el de construcció era de 2.436.000 pessetes, en total 2.647.000 pessetes. Realment en aquells temps, aquest era un import força elevat, però tenint en compte les dimensions del projecte, no era excessivament car. A més per abaratir el preu es va començar a fer els contractes de subministrament a gran escala per els principals materials. Les habitacions serien llogades a preus que oscil·larien entre les 12 i 25 pessetes.

El projecte de Burgos, de característiques més reduïdes, va ser aprovat el mateix any 1918 per la Comissió d'obres de l'Ajuntament de Burgos. Es tractava de la construcció de tres blocs de cases per a obrers i recolzats per la Llei de Cases Barates.

El primer bloc, de 15 metres de façana per 11,50 de profunditat, tindria 16 vivendes ubicades en un espai de 172,50 m². En total disposaria d'entresol més tres pisos. Cada vivenda estaria composta per una ampla cuina, un bany senzill, quatre dormitoris independents i un passadís. Totes les habitacions, a més, tindrien ventilació i llum natural gràcies als balcons i les finestres.

El cost d'aquest bloc era de 46.744,92 pessetes. Els altres dos blocs eren de característiques semblants però amb detalls més ornamentals, el que incrementava el preu d'execució a casi el doble.

En definitiva aquests són alguns dels projectes més importants relatius a cases barates, alguns eren més funcionals, altres més estètics, altres amb múltiples

Foto: vista de l'escola pública del grup de cases barates de Sevilla

combinacions constructives i d'arrendament però, com podem veure, tots disposaven de dues característiques comunes que eren la higiene necessària i el preu reduït, dues condicions fonamentals per a tot reformador de l'habitació.

2.4 - Tercer pilar: la Ciutat Jardí

El tercer i últim gran pilar de la ciència cívica és la Ciutat Jardí. Es tractava, com ja hem anat avançant, d'una manera de fer ciutats noves basat en principis cívics i en un sistema organitzatiu del terreny considerat en aquells temps com utòpic. Entrem llavors en el que podríem considerar com el futur de la ciència cívica, la ciutat que havia de resoldre problemes urbans com el de l'habitació, la mortalitat deguda a les pèssimes condicions d'higiene, la lletjor de les poblacions, la massificació de les urbs, etc. En aquest apartat no explicarem el model de la ciutat jardí ni el sistema econòmic en el qual es recolzava sinó aquelles característiques i conceptes que la revista CIVITAS informava, defensava i fomentava al respecte.

En finalitzar aquest apartat explicarem algun dels projectes més importants de Ciutats Jardí, o més ben dit, alguns projectes de Suburbis Jardí, apareguts al llarg de la vida de la revista CIVITAS.

Abans de res, cal esmentar que segons la SCCJ, és igual d'important la creació de noves ciutats com la conservació i millora de les antigues. En el primer exemplar de la revista CIVITAS ho notifiquen en un article que presentava aquesta publicació, tot dient: *"Ambas acciones son igualmente necesarias e igualmente recomendables como método eficaz para lograr un mayor orden, salubridad y belleza en nuestra vida ciudadana"*¹. Aquestes dues accions pretenien impulsar accions en les velles ciutats existents i crear-ne de noves amb el model de la Ciutat Jardí.

2.41 - La Ciutat Jardí, el Suburbi i la Colònia segons la revista CIVITAS

Ja en el primer exemplar de la revista CIVITAS de l'any 1914 trobem una nota informativa² sense firmar on es plantejaven les definicions de les Ciutats, Suburbis i Colònies Jardí. Es tractava només d'ubicar al lector en un marc global per tal de que pogués entendre millor el que significaven aquests conceptes i no els confongués amb

Foto: Norton Way. Sud de Letchworth

¹ Sense autor. "La Sociedad Cívica la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 3

² Sense autor. "Definiciones". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 8

altres fets, ja que, com es queixava Montoliu sovint, se'n estava fent un mal ús. CIVITAS definia així aquets tres conceptes:

- *Ciudades Jardines: Colonización interior, basada en la descentralización de la industria y su traslación al campo, a fin de hacer más sana y más barata la vida urbana, beneficiando a la vez a la agricultura con las ventajas sociales de la ciudad y las mayores facilidades para la venta de sus productos. La Ciudad Jardín debe ser un centro urbano, establecido, según un plan metódico, formando un conjunto orgánico completo y autónomo (...) distinguiéndose de las ciudades comunes en una mucha menor densidad de población, con el aumento correspondiente de espacios destinados a la vegetación y el cultivo. Obtenidas las precedentes ventajas por la colonización de nueva planta en tierra agrícola barata, la Ciudad Jardín debe asegurar su permanencia, sometiendo su desarrollo a un plan económico y administrativo que impida la especulación privada de terrenos o la haga redundar en beneficio exclusivo de la comunidad.*
- *Suburbios Jardín: Colonia desarrollada en las cercanías de la ciudad ya existente, no cómo un organismo cívicamente independiente, sino unida con la metrópoli, de la cual forma un barrio*

de habitación, si bien desarrollado(...) bajo los mismos principios antedichos, que aseguren a sus moradores todas las ventajas estéticas, higiénicas y económicas, compatibles con la vida ordinaria.

- *Villas o Colonias Jardín: Colonia industrial desarrollada en el campo, bajo principios análogos en lo posible a los de la Ciudad Jardín, con objeto de economizar la renta de la tierra y asegurar a los empleados en la industria una residencia sana, hermosa y barata.*¹

Amb aquestes definicions quedava clar el que era considerat Ciutat Jardí. Montoliu es mostrava molt en contra de la gent que adornava les seves urbanitzacions majestuoses i especulatives amb el nom de Suburbi Jardí i més encara Ciutat Jardí. En un exemple, que exposem en les conclusions que vindran després d'aquest últim apartat, veure'm com Montoliu es mostrava decebut pel projecte de Ciutat Jardí de Pedralbes realitzat per alguns dels seus companys de la SCCJ. Ell considerava que si no es complien totes aquestes característiques que van definir, moltes obres d'urbanització no tenien el dret de titular-se Suburbi Jardí.

Montoliu mai ho va dir però encara que es realitzés un suburbi amb els ideals cívics d'higiene, estètica i economia sempre faltaria el més important que era que tots els beneficis extrets d'aquell òrgan anessin a parar a la comunitat i això, generalment no es produïa. Sempre era

¹ Sense autor.

"Definiciones". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 8

una associació o un grup de socis qui s'endua el capital. Potser les obres eren realitzades amb urbanitzacions racionals, amb els seus espais verds, les seves condicions higièniques, amb habitacions barates però, tot i així, sempre existia aquella especulació que enriqueix a uns particulars.

Montoliu tenia una opinió sobre els Suburbis Jardí una mica desesperançadora. En un article seu de l'any 1918 titulat la "*Ciudad Jardín*" comenta que: "*Los suburbios jardines, por excelentes que sean sus resultados en la prevención de los peores males producidos por hacinación de los grandes centros urbanos, no son ciudades jardines(...), el suburbio jardín es un alivio y un paliativo, pero ningún remedio completo. (...) Excelente es, sin duda su efecto, al someter los desarrollos suburbanos a un plan racional; pero tiende necesariamente a favorecer el monstruoso crecimiento de las ciudades, de igual modo que los suburbios comunes, y no contribuye al fin superior de ofrecer un punto de enlace entre el campo y la ciudad*"¹. Significa que encara que es fessin suburbis jardí correctes, amb totes les característiques necessàries, sempre serien insuficients per resoldre els problemes de les ciutats. Sobre les Colònies Jardí mai es va posicionar ni ell ni la SCCJ, però estem convençuts que ho veien com una solució més eficient que la dels Suburbis.

Per acabar de definir la Ciutat Jardí des del punt de vista de la revista CIVITAS, extraurem del mateix article que

abans hem comentat de l'any 1918, els tres principis que Montoliu creia fonamentals d'una ciutat així:

1. Domini públic de la terra: mentre que el domini pertanyés a uns pocs mai s'aconseguiria obtenir els beneficis màxims per a tota la comunitat i seguiria l'especulació any rere any. Això comportaria que els problemes de l'habitació mai se solucionessin i convé recordar que un dels objectius de la Ciutat Jardí consistia en afrontar el problema de les vivendes populars fent-les accessibles per a totes les classes. Si el propietari de les classes era el propi govern de la ciutat i, per tan, de la comunitat, això significaria preus més reduïts i control més eficaç de com es construïa.
2. Limitació del nombre de cases per hectàrea: La densitat edificada era un punt bastant comentat en tots els projectes que apareixien en la revista CIVITAS. Es valorava molt positivament aquesta xifra que marcava directament la qualitat de vida dels residents. Letchworth, la única ciutat que Montoliu considerava com a Ciutat Jardí real, tenia una densitat de 12 cases per hectàrea, un valor molt més reduït que el de qualsevol ciutat d'aquells temps. La densitat, a més de marcar la qualitat de vida ciutadana, indirectament marcava la

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 14, pàgina 205

Foto: suburbi Jardí de Ealing (Londres)

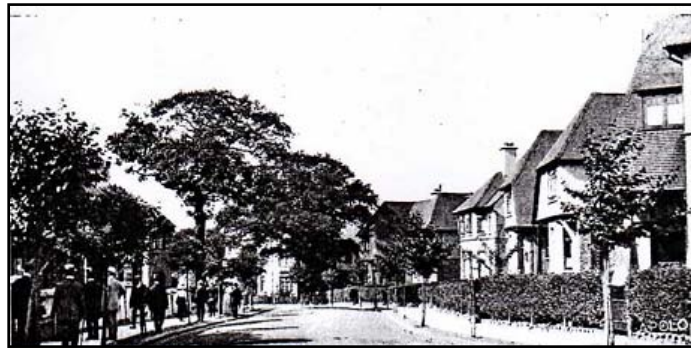
¹ MONTOLIU, Cebrià. "La Ciudad Jardín". *Civitas, 1a època, N° 14, pàgina 205*

² MONTOLIU, Cebrià. "La Ciudad Jardín". *Civitas, 1a època, N° 14, pàgina 205*

³ MONTOLIU, Cebrià. "La Ciudad Jardín". *Civitas, 1a època, N° 14, pàgina 205*

quantitat d'espais verds creats (parcs, horts, jardins...).

3. Limitació del creixement de la ciutat: Aquest principi era possible gràcies a l'extensa zona agrícola que rodejava la ciutat, en la qual no era permès construir-hi ningun edifici. Howard, definit per Montoliu com "el apòstol de la idea"¹, va idear aquesta ciutat rodejada de camps especialment per limitar-ne la seva extensió, a més reforçaria la idea de la ciutat al camp on es pogués accedir a aquest des de qualssevol zona de la ciutat en poc temps. També defensava que la ciutat tenia una vida màxima pel que fa a la quantitat d'habitants; quan s'arribava al límit calia crear noves ciutats Jardí, mai estendre-les ja que es cauria en el mateix error de les ciutats modernes d'aquells temps.

2.42 - Gènesis de la Ciutat Jardí

Montoliu, en l'article ja esmentat de l'any 1918², va desenvolupar els inicis de la Ciutat Jardí. Abans que Howard, el pare de la idea de la Ciutat Jardí, John Ruskin ja havia marcat les fites que calia aconseguir per a les ciutats existents. El moviment de les Ciutats Jardí va néixer l'any 1899, però molt abans Ruskin ja deia el següent: "*mediante una acción higiénica y curativa en las casas que tenemos; y luego con la construcción de nuevas casas fuertes y hermosas, en grupos de limitada extensión, guardando armonía con el paisaje, de manera que no haya en ninguna parte ningún suburbio purulento y miserable, sino calles limpias y atareadas por dentro y campo libre al exterior, con una cintura de bellos jardines y huertos en torno de las murallas, de modo que de cualquier parte de la ciudad pueda alcanzarse andando en pocos minutos el aire fresco del campo y gozarse de un dilatado horizonte*"³. En aquesta definició, analitzada pam a pam, podem observar que és una clara descripció de la Ciutat Jardí, inclús ens atreviríem a dir que la idea de Howard és una copia del que va dir Ruskin sinó fos per l'aportació de gestió del terreny que va desenvolupar. Tot i així, a nivell fisiològic, detalls com la cintura de jardins i horts o el límit de grups de cases són característiques essencials de la Ciutat Jardí.

Un cop concebudes aquestes idees, es va crear la única Ciutat Jardí de nova planta, Letchworth, plantejada fins a l'últim detall abans de construir res. A continuació, a Anglaterra l'any 1907, amb les mateixes idees, es van crear varis Suburbis Jardí com Hampstead (prop de Londres), gràcies a la iniciativa del empresari Barnett. Mentrestant a Alemanya s'anaven reformant les ciutats amb ideals propis de la Ciutat Jardí, i així es va anar estenen una nova idea de construir basada en principis higiènics, estètics i racionals.

Perquè va sorgir aquesta necessitat de fer noves ciutats totalment diferents a les existents? Enric M. Repulles¹, arquitecte que va ser membre de la Real Acadèmia de San Fernando, en un article escrit a CIVITAS l'any 1918², ens indicava que el primer motiu era l'estat dels barris obrers formats a corre-cuita, on estaven construïdes de forma amuntegada cases insalubres i antiestètiques, on els carrers eren totalment estrets, bruts i enfangats i, per si tot això no era suficient, el cel estava carregat de fums fètids i contaminants procedents de les fàbriques. Calia posar remei a la situació. Un altre motiu era les relacions existents entre els obrers i la classe alta. Cada cop més, les diferències eren exagerades i això va provocar les primeres vagues i lluites entre classes. Llavors dintre d'aquest caos, amos de grans fàbriques van començar a considerar a l'obrer com un soci més que calia cuidar. Llavors es va establir un estudi més minuciós de la distribució de les feines, provocant que l'operari estigués

més a gust treballant, ja que estava fent el que millor sabia tenint en compte les seves motivacions. En definitiva l'obrer guanyava drets i començava a ser respectat. Les fàbriques, tal i com les definia Repulles començaven a ser: *"nuevas, amplias, con luz y ventilación abundantes y fachadas artisticas rodeadas de vegetación, con plantas trepadoras que escalan las ventanas y llevan al interior sus flores y sus aromas"*³. Llavors, als obrers se'ls va començar a donar vivendes salubres i belles, rodejades de natura. Així naixien les primeres "Colònies Jardí". Ho escrivim entre cometes perquè només a nivell visual es podien considerar com a Colònies Jardí ja que en el fons era l'empresari el amo de tot aquell escenari i per tan l'obrer no rebia cap benefici comunitari, però la qüestió era començar per millorar les condicions de vida i treball dels més desprotegits.

Per acabar amb els orígens de la Ciutat Jardí ens agradaria transcriure una frase del propi Montoliu sobre l'objectiu principal dels fundadors del moviment de les Ciutats Jardí i deia així: *"El fin de los fundadores de la Ciudad jardín no desconoce la importancia de este aspecto social que busca en la convivencia de todas las clases un resultado de superior armonía en beneficio de los verdaderos intereses y de los comunes ideales de toda sociedad digna de tal nombre"*

¹ Més informació sobre el personatge en el recull biogràfic de l'annex 1

² REPULLES, Enric Maria. "La Ciudad Medieval y la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 16, pàgina 10

³ REPULLES, Enric Maria. "La Ciudad Medieval y la Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 16, pàgina 10

2.43 - Millores que aporta la Ciutat Jardí segons CIVITAS

Com ja hem dit, la Ciutat Jardí es va presentar com la solució als problemes existents en la ciutat de finals de segle XIX. Enmig del gran èxode rural, degut a una ciutat moderna que aportava grans oportunitats a tots aquells que veien com la vida al camp era llarga i dura, les massificacions de cases s'anaven amuntegant unes a sobre de les altres. La ciutat moderna, en ple progrés industrial, va començar a acollir a milers i milers de persones entusiasmades amb la gran oferta de feina que aquesta ofería. Per altre banda, la ciutat va començar a patir els problemes d'aquesta gran massificació, fent que els homes i les dones visquessin en el que la revista CIVITAS definiria com una decadència física¹.

La Ciutat Jardí suposava posar fre a aquesta exagerada densitat de cases on els habitants no podien respirar aire pur i on vivien en condicions higièniques nefastes. Al ajuntar tots els beneficis d'una ciutat normal més les avantatges de viure al camp, els habitants trobarien aquell benestar desitjat per qualsevol societat. Idelfons Cerdà ja imaginava una ciutat així que ell anomenava *ciutat ruralitzada* on les persones disposessin de la intimitat que comporta una ciutat ubicada al mig de la natura. El mateix Cerdà, com escriu Frederic Rahola en l'article que abans hem comentat², comparava la seva ciutat ideal

ruralitzada amb el intent de l'antiga Babilònia que ocupava un perímetre de 50 mil hectàrees, de les quals només 3.844 eren per edificis públics i privats, la resta eren camps i jardins destinats a separar i aïllar els propis edificis.

Les millores higièniques aportades per les idees defensades en la Ciutat Jardí es podien observar mirant els quadres estadístics. En un article de l'exemplar 2 de CIVITAS, sobre la conferència de W. Thompson que tracta de la política social Britànica, respecte el problema de l'habitació³, es podia llegir que les cases amuntegades, sense ordre ni pla concret, donaven un tan per cent de mortalitat (sense cap mena d'excepció) molt més elevat que les cases creades en les Ciutats i Suburbis Jardí. En alguns casos la mortalitat era el doble, el triple o, inclús, quatre cops més en les ciutats modernes que en les ciutats i barris creats amb ideals cívics propis de la Ciutat Jardí. Thompson era, com hem comentat en l'apartat d'habitació popular, el responsable de la llei britànica de les vivendes i plans d'ampliació de ciutats de 1909. En aquesta llei es podien observar disposicions directes del moviment de les Ciutats Jardí. Per exemple, en la segona part de la llei es defensava que el desenvolupament dels nous barris calia estar regulat per plans racionals preparats prèviament per tal d'aconseguir la vida més agradable als ciutadans, i així mateix, aconseguir més anys de vida a tots ells, anys que perdien degut a les pèssimes condicions higièniques existents en aquells temps.

¹ RAHOLA, Frederic. "La Ciudad ideal". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 9

² RAHOLA, Frederic. "La Ciudad ideal". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 9

³ THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 35

A part d'aquesta millora higiènica gràcies a una densitat d'edificacions menor i als correctes plans racionals d'edificació, la Ciutat Jardí també solucionava el problema important de l'habitació popular. La resolució d'aquest fet passava per controlar el problema del sòl, és a dir, aconseguir que la comunitat fos propietària de tot el terreny on s'edificués. Mentre que el sòl fos propietat individual sempre existiria el interès particular amb propòsits personals i, per tant, el preu de les habitacions creixeria i seguiria sent insuficient a nivell higiènic, estètic i, sobretot, econòmic. Segons Montoliu: *"Tenemos en Letchworth el único radical y completo ensayo de habitación popular que ataca el problema en su base"* i continuava *"allí la tierra es propiedad de una compañía por acciones, que la administra en interés de la futura comunidad, a la que ha de revertir, cuando llegue el caso"*¹. A més a més, cal tenir en compte, com ja hem dit, que el preu del terreny comprat alhora de crear una Ciutat Jardí era rural, és a dir, més barat que el urbà, el que feia baratar el preu de les noves edificacions. Si pensem en aquestes dues facetes de la Ciutat Jardí observarem com era evident que aquest model de ciutat donava una resposta clara al problema de l'habitació, principal obstacle a superar en aquells temps.

Per acabar amb les millores que aportava la Ciutat Jardí, ens hem d'ubicar en una època on començaven a aparèixer les aplicacions elèctriques, en concret els transports com el ferrocarril i on els transports de productes

i viatgers estava a l'alça. Aquest esdeveniment provocava que la Ciutat Jardí fos encara més realitzable, ja que permetria descentralitzar la indústria i crear nuclis de Ciutats Jardins allunyats de les grans capitals però en íntim contacte gràcies a les comunicacions. La idea de poder viure al mig del camp en una ciutat i tenir a menys de trenta minuts la gran ciutat era un plus afegit alhora de posar a la pràctica la idea de Howard. Com diria Frederic Rahola: *"los hombres pueden vivir aislados, y en contacto, trasladarse en pocos minutos a través de las más vastas distancias y gozar de todos los provechos de las grandes colectividades, al par que de la independencia del hogar solitario, proveyendo cada día a la reparación del desgaste que ocasiona la intensidad de la acción humana, encontrando el aire oxigenado que reclama la inmersión obligada en la atmósfera turbia, y los bienes de la naturaleza al mismo tiempo que los beneficios de la civilización"*².

2.44 - Política de compra de terrenys

Una de les claus per a poder dur a terme Ciutats Jardí era la compra de terrenys. Aquesta activitat a Espanya no es va arribar a realitzar amb el objectiu de fer Ciutats Jardí. Si que és cert que van cedir terrenys per part d'ajuntaments

¹ MONTOLIU, Cebrià. "La Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 14, pàgina 205

² RAHOLA, Frederic. "La Ciudad ideal". *Civitas*, 1a època, N° 1, pàgina 9

Foto: espai entre cases
d'un barri Jardí holandès,
amb terrenys de joc per
infants

¹ Sense autor. "Les Ciutats
Jardí del gran París".
Civitas, 2a època, N° 1,
pàgina 4

² Sense autor.
"Resoluciones del 1r
Congreso Internacional
de ciudades jardines y
construcción cívica".
Civitas, 1a època, N° 6,
pàgina 182

per a la creació de barris d'habitació populars però mai per a desenvolupar ni un sol Suburbi Jardí.

Un exemple que va aparèixer en el primer exemplar de la segona època de CIVITAS parlava sobre la compra de terrenys de l'*Office departemental des habitations a bon marché du Seine*¹. A París pels voltants dels anys 20 es van proposar crear ciutats satèl·lits a les localitats de Plessis-Robinson, Châtenoy-Malabry, Suresnes-Rueil, Champigny i Stains. El que interessava era que l'*Office* havia destinat el total dels 10 milions de francs, únicament en la compra de terrenys, no en urbanitzar ni edificar. Aquesta idea era perquè el beneficis obtinguts amb la revenda dels terrenys havien de servir per a noves adquisicions. L'*Office* volia aplicar fórmules que garantissin els beneficis col·lectius de la Ciutat Jardí venent sempre amb clàusules que evitessin l'especulació individual i oferissin les millors condicions higièniques i estètiques.

En el famós 1r. Congrés Internacional de Ciutats Jardí i Construcció Cívica de l'any 1914², que tants cops hem mencionat, hi havia una resolució que marcava que tots els països havien de fer lleis que tinguessin com objectiu apropiat-se de terres per part de les autoritats públiques per poder fer Ciutats Jardí.

La veritat és que la SCCJ feia més èmfasi en l'apropiació de terres per tal de tenir un millor control del sòl i garantir habitacions populars que no pas per a crear Ciutats Jardí, suposo que aquest fet el veien com una fita més difícil.

2.45 - Alguns projectes de Suburbis Jardí

Com hem anat fent al llarg dels altres pilars de la ciència cívica, l'últim apartat el dediquem a resumir els projectes més importants. En aquest cas hagués correspost a la difusió de projectes de Ciutat Jardí però és impossible parlar d'obres així ja que en cap cas arriben a tenir les característiques pròpies d'una ciutat d'aquesta tipologia. Tot i que en els títols dels projectes apareix el nom de "Ciutat Jardí" no se'ls a de considerar més que Suburbis Jardí amb deficiències considerables.

Explicarem les obres de la Ciutat Jardí de Sivatte a les rodalies de Barcelona, la que havia de ser la nova

barriada a Sitges basada en el moviment de les Ciutats Jardí, el Suburbi Jardí de Neguri al municipi de Guecho (Vizcaya) i, a nivell europeu, la urbanització, en forma de Suburbi Jardí, de Ruislip Manor prop de Londres.

a) *La Ciutat Jardí de Sivatte*

Aquest projecte, com hem comentat anteriorment, porta el nom de Ciutat Jardí però si tenim en compte les definicions de CIVITAS que hem vist al començament d'aquest apartat veure'm que, com a molt se la podia definir com a suburbi ja que formava part de la ciutat de Barcelona i, per tant, no disposava d'autonomia pròpia.

Aquest projecte va ser creat per un dels socis més influents de la SCCJ que es deia Manuel Sivatte. La descripció del projecte ens el va oferir J. A. Mas Yebra, membre de la redacció de CIVITAS, en un article de la mateixa revista de l'any 1918, concretament en el exemplar 14¹.

Els terrenys es trobaven, tal i com diu el autor de l'article, ubicats al final del carrer Major de Sant Andreu (*sic*) i arribaven fins a la part nord de la serralada del Tibidabo. Aquests terrenys tenien una suau pendent que permetien que les futures cases s'anessin escalonant i així aconseguir grans nivells d'higiene i alhora deixant grans panoràmiques visuals de la ciutat barcelonina.

Un dels punts forts era que, tot i disposar d'un pressupost limitat, tal i com deia l'autor de l'article, les tipologies de les cases eren força estètiques, combinant senzillesa i refinament. Es va buscar evitar la simetria però sense caure en l'error d'alinejar de forma incorrecte les vivendes. En general es buscava, com diu Mas Yebra, la unitat.

Sobre el tema de serveis bàsics comentava que es van buscar les màximes facilitats. Per exemple, l'aigua venia mitjançant conduccions de Moncada i de Dos Rius, els quals van concedir preus assequibles per a la futura barriada.

En una excursió de la SCCJ als terrenys, els membres assistents van elogiar sobretot la gran quantitat de natura allà existent. Aquest va ser el punt que més va sorprendre a Montoliu i els demés convidats, com diria Mas Yebra: *"lo que más la avalora (sic) y merece bien capítulo aparte, es el parque nacional con que la Naturaleza ha querido favorecer aquel plácido rincón de la urbe barcelonesa. Al final del camino que en su día ha de ser vía de comunicación principal, queda el ánimo suspenso ante la contemplación de un bosquecillo de encinas corpulentas y frondosas, que más parece fantasía decorativa de pintura escenógrafo"* i continuava dient: *"pareciéndonos imposible que a tan pocos pasos de Barcelona se encontraran detalles naturales de tan robusto colorido, de tan exuberante vegetación"*². Pensem que deuen haver-hi dos motius per a donar-li tanta importància a aquest projecte: el primer és interessat totalment i el relacionem

¹ MAS YEBRA, J. A. "la Ciudad Jardín "Sivatte". *Civitas*, 1a època, N° 14, pàgina 209

²MAS YEBRA, J. A. "la Ciudad Jardín "Sivatte". *Civitas*, 1a època, N° 14, pàgina 209

amb que el projecte era de qui era i CIVITAS tenien l'obligació de presentar-lo, el segon motiu pensem que és el fet que calia motivar aquest tipus d'empreses ja que s'havia d'aprofitar al màxim els recons on encara hi havia verd natural per a impulsar el moviment de la Ciutat Jardí. Tot i això, pensem que si que és cert que aquestes iniciatives incorporaven la part higiènica i estètica del problema però mai l'econòmic, ja que sempre era un òrgan privat qui en sortia beneficiat, mai la comunitat que havia de viure en la zona.

b) Projecte d'urbanització d'una barriada de Roses basada en principis de la Ciutat Jardí

En un article de CIVITAS de l'any 1916 titulat "Rosas, Ciudad Jardín"¹ podem observar atentament algunes característiques constructives pròpies del moviment de les Ciutats Jardí.

Aquest projecte es podia dur a terme gràcies a que l'Ajuntament de Roses, després de varis anys de gestió, va aconseguir obtenir la cessió de la ciutadella del seu municipi, la qual impossibilitava el desenvolupament d'edificacions ja que es trobava en mig d'una zona formada per una muntanya i les aigües de la Badia de Roses. Aquesta cessió es va aconseguir gràcies a una llei de 1914 que eliminava per complet el caràcter de

fortalesa de la ciutadella i passava a ser del municipi corresponent.

Un cop obtinguda aquesta cessió, es va voler ubicar una nova ciutat. Tal i com deia CIVITAS aquesta zona estaria ben climatitzada a l'estiu per les brises marines i gaudiria d'una esplèndida platja per als que anessin allà a estiuajar. A més, al hivern, gràcies al seu clima sec i a la seva bona comunicació amb França fins a Mònaco, degut a una carretera que estaven construint, Roses es convertiria en un gran reclam turístic provinent de la Costa francesa. A més, Roses, disposa encara actualment de magnífiques cales, coves i túnels marins que, ja en aquella època, membres de la SCCJ veient com una gran font d'ingressos provinent dels turistes.

Ara toca parlar sobre l'avantprojecte d'eixamplament que entre varis objectius un era el de disminuir l'agressivitat de les corrents d'aire del nord, la famosa Tramuntana i facilitar, a la vegada, la circulació dels vents de Llevant que son els que a l'estiu moderaven la calor. CIVITAS descrivia que l'avantprojecte partia d'un ampli passeig vora el mar amb una elegant barana longitudinal i varis embarcadors. Del passeig sortien vies de diverses amplades (entre 20 i 40 metres) de forma radial i encreuades amb altres en forma el·líptica que crearien una xarxa viària mig simètrica mig lliure. Es buscava trencar amb la quadrícula famosa de varies urbanitzacions. Les 3 quartes parts de les noves edificacions tenien que obeir la norma de edificar les

¹ Sense autor. "Rosas, Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 9, pàgina 46

cases entre jardins amb una proporció de 2/3 parts de jardí. Tota aquesta disposició viaria i de cases unit als passeigs ornamentats d'arbres i del gran nombre de jardins que es volien crear, donaria a la ciutat de Roses un aspecte més agradable per als seus ciutadans. Tal i com apareixia a l'article: *"De lo que hoy se trata es de trazar un plano de ciudad ideal, entre jardines, al borde de la más poética de las playas, bajo un cielo hermoso y despejado"*¹.

En el final de l'article, la redacció de CIVITAS, es mostrava disgustada i en una nota informativa expressaven que havien rebut informació sobre el projecte que es duria a terme i que no tenia res a veure amb l'avantprojecte ja que desapareixeria el passeig marítim i tots els carrers serien quadrículats. A més, per tal d'obtenir una gran població es volia eliminar la norma de jardins entre les cases i gran part dels jardins públics projectats. Davant d'aquest gran canvi, la redacció de CIVITAS va mostrar una gran decepció ja que, com ells deien, van ser les iniciatives de gent amb ideals cívics els que havien lluitat per obtenir la ciutadella i, en canvi, els simples especuladors eren aquells qui havien canviat totalment el projecte de Ciutat Jardí

c) *El Suburbi Jardí de Neguri*

L'any 1915 la revista ens va oferir en el seu exemplar número 7 un fabulós article², escrit per l'arquitecte C. E. Amann, sobre el ja creat barri de Neguri. Es tracta de l'article més complet sobre un Suburbi Jardí ja que analitzava des de les condicions inicials del terrenys fins a les futures obres que es volien realitzar en aquells indrets. Nosaltres considerem que aquest suburbi era el que més s'aproximava a la idea de Suburbi Jardí, tal i com Montoliu definia, en l'estat espanyol.

Aquest suburbi va ser creat al mateix temps que la Ciutat Jardí de Letchworth. Neguri va començar a realitzar-se l'any 1903 i estava ubicat a 14 km. de Bilbao i es tractava d'un barri del municipi de Guecho a Vizcaya.

El que va impulsar a realitzar aquesta idea va ser José I. Amann, el director gerent de la Companyia de ferrocarril de Santander a Bilbao que era el propietari de la línia Bilbao- Las Arenes – Plencia. Es tractava de crear un barri on els bilbains poguessin anar a estiuejar, ja que els terrenys en venda estaven ubicats entre les zones de Las Arenes i Algorta (punts clau d'estiueig). Neguri tenia per una banda el mar Cantàbric i per l'altre estava protegida dels terribles vents del nord-oest que tan abunden en el golf de Vizcaya, tal i com descrivia l'autor de l'article.

La superfície que es va adquirir era d'uns 590.000 m², i la va comprar la Societat de Terrenys de Neguri. Es tractava d'uns terrenys que tenien un estat desastrós. El perímetre era completament irregular i estava enmig de camins en

¹ Sense autor. "Rosas, Ciudad Jardín". *Civitas*, 1a època, N° 9, pàgina 46

² AMANN, C. E. "Neguri". *Civitas*, 1a època, N° 7, pàgina 193

Foto: passeig del Port a la Ciutat Jardí Neguri (Bilbao)

qualsevol ordre, vies fèrries i canalitzacions de tot tipus. La seva constitució geològica era també força complexa. En el sud hi havia pedres calcàries cobertes de muntanyetes de sorra provinent de les platges pròximes. En la zona central i nord hi havia tot tipus de sorres, des d'unes molt compactes d'un color grogós fins a unes silícies de color blanc i que eren fàcilment desagregables. Per tant, com deia Amann, a diferència d'altres urbanitzacions a l'estil de Ciutat Jardí com Port Sunlight, Woodlands, Margarete Krupp, Hellerau o Milanino, que eren estudiades sobre terrenys lliures i poc accidentats, Neguri es presentava com un problema d'urbanització difícilment realitzable però, tot i així, es va seguir intentant.

Tot va començar quan es va sol·licitar al municipi de Guecho l'aprovació del pla general d'urbanització projectat pel mateix José I. Amann on es va substituir la xarxa de camins que abans hem comentat per nous

carrers, avingudes i passejos. Mentre es feia això, s'anaven gestionant altres adquisicions de terrenys propers, necessaris pel desenvolupament del futur barri.

Un dels punts més interessants de la creació de Neguri eren les ordenances d'edificació que la Societat de Terrenys de Neguri va crear per tots aquells qui adquirissin un solar. Les ordenances eren les següents:

- L'edificació del solar s'havia de realitzar en un termini de 2 anys
- Havia de ser una casa per una sola família
- El solar mínim era de 465 m²
- El tancament cap al carrer havia de ser en forma vegetal o amb enreixat mai amb murs de pedra
- La casa mai podia estar alineada amb el carrer

La segona clàusula garantia el caràcter del nou barri ja que no es volien pisos. Només es van fer dues excepcions en l'extrem nord-est de Neguri on es van construir algunes vivendes per pisos en forma de xalets de 4 façanes i on les plantes baixes eren ocupades per comerços. La tercera condició era simplement per senyalar una densitat màxima. Amb aquest nombre es va aconseguir una densitat de 21 cases per hectàrea però en realitat va ser menor i es va arribar a la superfície edificada del 14% i si tenim en compte la superfície de carrers i avingudes aquesta xifra era menor. Es tractava d'un coeficient molt

inferior al que demanaven els higienistes de l'època. Per últim, les cases es van edificar a una distància entre 5 i 8 metres del carrer. Això volia dir que el carrer aconseguia una amplada entre 10 i 15 metres.

A continuació, explicarem els serveis públics que disposava el barri de Neguri. Per començar el clavegueram va ser projectat per l'enginyer Recaredo Huagón propulsor del clavegueram a Bilbao. Es tractava d'un gran col·lector general amb sortida al mar. Les obres es van dur a terme gràcies a la Societat de Terrenys de Neguri amb la cooperació dels propietaris de les finques que ja existien. Per altre banda Neguri no disposava de conduccions d'aigua potable cap a la seva zona però tenia la sort de gaudir d'abundants brolladors provinents de l'Ajuntament de Guecho. D'aquesta manera Neguri disposava de 210 litres d'aigua per habitant i dia. L'enllumenat de Neguri va tenir dues fases: la primera mentre els carrers eren propietat de la Societat de Terrenys de Neguri i la segona quan aquestes van passar a ser de domini del municipi de Guecho. En la segona fase, gràcies a la col·laboració del municipi de Guecho i dels veïns de Neguri es van instal·lar focus incandescents suspesos en el centre dels carrers. Per últim, les voreres i l'arbrat es va realitzar mitjançant un impost que requeia sobre els propietaris de les finques. És interessant una iniciativa de la Societat de Terrenys de Neguri que consistia en crear vivers d'arbres que havien de servir per donar ombra als carrers i per decorar els solars. En aquests vivers es

buscava una variada tipologia d'arbres però que tinguessin en comú el de créixer ràpidament. Amb aquesta iniciativa es va aconseguir donar-li un aspecte molt agradable i natural al barri de Neguri.

Ara toca parlar sobre les edificacions públiques que es van anar realitzant. L'any 1910 es va inaugurar una església ampla i elegant, tal i com definia Amann. El solar ocupat per l'església era de 3.000 m² i va ser cedit per la Societat de Terrenys de Neguri. A més, va oferir 25.000 pessetes per a la seva construcció. La resta del import que va costar fer aquesta obra la van donar els pares Agustins, els quals es van encarregar de dur la gestió de la capella. En el mateix temps que es feia l'església s'anava construint una escola de primària i secundària per als nens del barri. Per últim és important citar el parc públic *Jolasetta* (que en basc significa lloc de jocs a l'aire lliure) ubicat a la zona inferior de Neguri. Es va decidir aquest emplaçament ja que resguardava dels forts vents i estava lluny de les vies de comunicació i, per tant, dels sorolls. Aquest parc disposava d'un camp de futbol, el qual ja va servir per a alguns partits internacionals, per a festes benèfiques i altres reunions. El camp de futbol tenia un aforament de 8.000 espectadors. El parc també disposava de camps de críquet i de tennis, inclús una pista de patinatge.

Per finalitzar amb aquest interessant barri jardí ens agradaria explicar que pel futur s'estava projectant un nou parc, carregat de arbres i amb passejos ben ornamentats floralment. Aquest parc aniria ubicat al nord

Foto: casa "Paz" a la Ciutat Jardí Neguri (Bilbao)

de Neguri. A sobre d'aquest parc, separat per la línia de ferrocarril, s'estava projectant també un barri obrer. En aquest, es volia disposar de les casetes a l'estil Ciutat Jardí o les anomenades *Garten-kolonie* alemanyes.

Resumin, tal i com deia Amann: *"Su mérito principal estriba en no haber sido copia de los ponderados modelos ingleses i alemanes. Neguri germinó y creció espontáneamente con la misma perfección de aquéllos, y eso en medio de una atmósfera indiferente cuando no hostil, rodeado de las dificultades inherentes a su intrincado perímetro y a la multitud de líneas de comunicación que le surcan según las formas extrañas"*¹.

d) *Urbanització, en forma de Suburbi Jardí, de Ruislip Manor*

Per acabar amb els projectes relacionats amb el moviment de les Ciutat Jardí, convé explicar la urbanització, en forma de Suburbi Jardí, de Ruislip Manor. Aquesta localitat ja la vam mencionar en l'apartat d'urbanització així que aquí només parlarem dels trets propis de la Ciutat Jardí. La informació està extreta d'un article² de l'any 1914 de CIVITAS, que ja hem utilitzat en altres ocasions del treball.

En el nou plànol de Ruislip Manor es va construir una nova estació de ferrocarril en el centre de la localitat. Aquesta es va ubicar de forma adequada coordinada amb les altres 6 estacions que disposava el municipi de Ruislip. A més, estava en perfecte contacte amb les ciutats veïnes i amb Londres.

¹ AMANN, C. E. "Neguri". *Civitas, 1a època, N° 7, pàgina 193*

² THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas, 1a època, N° 2, pàgina 35*

Un tret important que mostrava lo avançats que estaven els anglesos pel que fa a la reglamentació urbanística és que per a realitzar la transformació del municipi es va crear una ordenació amb les condicions generals sobre com s'havien de disposar els carrers, edificis, espais lliures, objectes d'interès històric o de bellesa natural, magatzems, habitacions, etc. Això suposava un gran avens ja que tota Ciutat Jardí havia d'estar correctament organitzada amb tots els serveis ben ubicats i totes les zones en el lloc que millor li convenia. Per exemple, com informava l'article: *"Se ha convenido dejar siempre de 18 a 30 metros libres ante la fachada de las edificaciones, y el espacio entre el edificio y la calle o camino, deberá estar cubierto de césped y plantado de árboles"*¹. Això ens recorda a aquelles ordenances de Neguri de les que hem parlat anteriorment. La ordenança més important era la que limitava el nombre d'edificis sobre una superfície determinada, és a dir, la densitat.

Pel que fa la previsió d'espais naturals es van projectar 15 espais lliures públics, entre ells dos grans camps, un camp de golf i un llac. La Societat de Ruislip Manor va cedir 40 hectàrees de terrenys per a camps d'esport, un passeig per el llac i dos camps de joc per als més petits.

L'article de Ruislip Manor finalitzava dient que per a realitzar una correcta urbanització mitjançant tècniques del moviment de les Ciutats Jardí calia tres factors: un pla general on estiguessin previstes les principals vies i la divisió de les zones, unes ordenances d'edificació on haurien

d'aparèixer les característiques dels carrers o la densitat edificable i la compra de terrenys per part dels municipis per poder desenvolupar millor el rumb de la ciutat i per obtenir habitatge més barat.

Aquests són alguns dels projectes que van aparèixer a la revista CIVITAS. Opinem que el tracte que va rebre la Ciutat Jardí respecte els altres dos grans pilars és molt inferior i ho relacionem amb el fet de que aconseguir fer Suburbis Jardí era molt més difícil que no pas reformar ciutats o crear barris per als obrers.

¹ THOMPSON, William. "La política social y particularmente municipal británica en el problema de la habitación popular". *Civitas*, 1a època, N° 2, pàgina 35

2.5 - Els espais lliures, una visió global del territori

La revista CIVITAS ens mostra clarament un gran interès per als espais lliures. És obvi ja que una de les característiques del moviment de les Ciutats Jardí és l'aportació a les urbs d'una gran quantitat de jardins, parcs o terrenys de joc per tal de millorar la qualitat de vida dels ciutadans.

Tot i la gran quantitat d'articles apareguts a CIVITAS sobre aquest tema, ens resulta impossible catalogar els espais lliures com el quart pilar de la Ciència Cívica ja que vindria a ser una característica fonamental de la ciència i no pas un pilar com ho pot ser l'habitatge popular o les urbanitzacions i reformes de les ciutats existents. Tot i això, creiem necessari reservar una part del treball a tractar les iniciatives i reflexions dels membres de CIVITAS relacionades amb els espais naturals.

Al llarg dels anys de vida de la revista, com ja hem vist, podem identificar dues etapes diferents, la primera dirigida per Montoliu i la segona per Rubió i Tudurí. Durant la primera etapa es va centrar l'acció cap a la defensa dels parcs naturals i a informar sobre les festes florals, i en concret sobre el balcó florit. En la segona etapa, es va tractar més els temes dels terrenys de joc per a infants i joves i la creació i el manteniment dels parcs de Barcelona.

Començarem tractant les iniciatives elaborades en la primera època de CIVITAS.

2.51 - Iniciatives, reflexions i crítiques sobre els espais lliures durant l'època de Montoliu

Per començar, parlarem del comunicat que va enviar la SCCJ a l'associació excursionista de Catalunya pel que fa a la protecció dels monuments arqueològics i naturals. A continuació, comentarem tota la tasca divulgativa de CIVITAS sobre el projecte de Llei de parcs nacionals realitzat per el Marquès de Villaviciosa. I Per acabar, farem una pinzellada a la iniciativa que es va dur a terme per la SCCJ referida als concursos de balcons florits a Barcelona i Tarragona.

a) *Sobre la protecció dels monuments arqueològics i naturals*

En un comunicat escrit¹ per Montoliu, en nom de la SCCJ, a l'associació excursionista de Catalunya l'any 1914, referit aquest a l'acció sobre la protecció dels monuments arqueològics i naturals al nostre país, es pot observar ja un profund anàlisi sobre el problema que existia de la

¹ SCCJ. "Para la protección de los monumentos naturales y artísticos, particularmente los primeros". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 129

¹ SCCJ. "Para la protección de los monumentos naturales y artísticos, particularmente los primeros". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 129

destrucció dels paratges naturals no només a Catalunya sinó a l'estat espanyol. A més, es marcaven algunes propostes per a solucionar el problema que provenien, sobretot, del país germànic. Igual que passava amb la política d'urbanisme i reformes, Montoliu sentia una clara admiració i a la vegada una certa enveja, sobre la política que l'estat alemany tenia en relació amb la protecció dels monuments naturals i arqueològics.

És cert que també esmentava als EEUU sobre aquest tema i, en menor mesura, a França, però desplegava el seu pensament quan feia referència a com tractaven el tema de protecció a Alemanya.

Convé distingir entre els monuments arqueològics i els naturals. Els monuments arqueològics o historicoartístics estan formats per els principals edificis, ponts o ruïnes antigues i altres de secundaris, com poden ser places, carrers o muralles. Tots aquests monuments són realitzats per l'acció humana. Els fonamentals estaven ja bastant protegits, com deia Montoliu, gràcies a les Comissions de Monuments i als propis centres excursionistes, però per altra banda, els secundaris s'havien deixat oblidats en mans de l'atzar i solien desaparèixer en remodelacions interiors, tal i com vam veure en l'apartat de reformes de nuclis urbans; aquesta segona classe de monuments arqueològics, tal i com deia Montoliu, eren "*alguna de las más típicos y pintorescos atractivos de nuestras antiguas poblaciones*"¹. Qui s'havia d'encarregar de protegir aquests monuments? Montoliu ho tenia clar: calia seguir

l'exemple alemany on tenien els *Verein für Kunstdenkmalpflege*; aquests eren òrgans constituïts per patricis, professors i especialistes que tenien com objectiu la conservació de tot allò que era atractiu i típic de cada població.

Els monuments naturals, als quals Montoliu donava més importància, i que ens interessa més en aquest apartat, feien referència als paratges i comarques, ja fos per la pròpia bellesa o caràcter d'aquests, o pel seu interès científic, geològic o zoològic, i que convenia protegir dels interessos lucratiu individuals. A Espanya, aquesta classe de monuments estaven totalment abandonats i, no només per la poca protecció que tenien sinó, pel poc profit que se'ls hi treia a nivell turístic.

Com ja hem esmentat abans, Montoliu feia referència primer a l'acció dels EUA, on tenien les anomenades reserves, formades per milers d'hectàrees de boscos, prats i rius que estaven totalment protegits de l'acció humana. Alguns exemples de grans parcs nacionals americans són el de la Vall de Yosemite a Califòrnia o el Yellowstone a les muntanyes rocoses de l'Estat de Wyoming.

Com ja he esmentat el que més interessava a la SCCJ era l'acció alemanya respecte a la protecció i conservació. Com deia Montoliu, el govern d'aquest estat va comprendre la necessitat primordial de protegir els espais naturals i es va crear a Berlín un Gabinet Central dirigit pel professor Conwentz, que tenia una gran reputació en la

matèria. Comentar que Montoliu va descobrir aquest òrgan en la segona Conferència Internacional per a la protecció del paisatge, que es va celebrar a Berna el novembre de 1913, on el professor Conwentz va explicar l'actuació del Institut que ell dirigia. Montoliu criticava el fet que Espanya no portés cap mena de delegació al esdeveniment i deia que demostrava un cop més, el poc interès espanyol per aquesta mena d'accions.

Aquest organisme esmentat va ser fundat feia set anys pel Ministre de Cultura a Berlín i estava ubicat al Museu Botànic. Es composava per set departaments entre ells una biblioteca i una sala de conferències. Aquesta mena d'associació ens pot recordar al Museu Social de Barcelona que, tot i que tenia funcions diferents, els dos tenien una estructura similar. Aquest Institut o Oficina estava format, a part del professor Conwentz, per tres

científics i dos bibliotecaris. El finançament provenia directament de l'Estat i de les contribucions particulars. A més, 40 comitès distribuïts per tot l'estat que, sota el finançament de les administracions provincials, treballaven juntament amb l'Oficina Central i estaven formats per delegats d'universitats, del govern, de l'administració agrícola i forestal, de museus i d'associacions científiques. Aquests comitès es trobaven varis cops a l'any, fins i tot, van arribar a reunir-se fins a 20 cops en un any. Montoliu elogiava aquesta mena d'organització on, sota l'esforç econòmic de l'estat, s'aconseguien les fites que interessaven a tota la societat i no a persones concretes.

La forma de treballar que tenien era la següent: per esbrinar quins eren els monuments prioritaris a intervenir es facilitaven qüestionaris per totes les zones, d'aquesta manera es recollia un gran nombre de dades. Un cop recollida aquesta informació es realitzava un inventari organitzat en circumscripcions administratives i també possessions privades. A més, s'acompanyava tota la informació escrita amb documents formats per fotografies, mapes i il·lustracions. Cal recordar que una faceta que caracteritzava a Montoliu era l'organització del material, potser aquesta manera de treballar alemanya va atraure tan al propi Montoliu.

L'Oficina Central comptava amb dos òrgans de publicació del seu material: els *Beiträge für Naturdenkmalpflege* (contribucions per la protecció dels monuments naturals) que eren treballs destinats a societats

Foto: Glacier Point al Parc Nacional de Yosemite (Califòrnia)

¹ MARQUÈS DE VILLAVICIOSA, de Astúries. "Discurso pronunciado por el Excmo. Sr. Marqués de Villaviciosa de Asturias en el acto de presentar al senado el proyecto de Ley sobre parques nacionales". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 139

científiques i especialitzades, i el *Naturdenkmäler, Vorträge und Aufsätze* (monuments naturals, conferències i articles) que eren treballs més curts i d'interès més general, destinats a la propaganda.

L'Oficina Central a més del seu principal objectiu, servia per a ser consultada en projectes de Llei, instàncies, resolucions, informacions i dictàmens per part de l'administració. A més, com ja era habitual en la manera de pensar alemanya, calia instruir les noves generacions i la forma de fer-ho era mitjançant conferències. El 1913 es van realitzar quasi un centenar de conferències destinades als joves.

Com passava a EUA, en les selves de domini públic es van realitzar reserves on l'acció humana no podia intervenir, d'aquesta manera es protegia tant el medi vegetal com animal. A Brandenburg, per exemple, es van reservar 167 hectàrees, inclòs un llac on estava prohibit pescar i caçar i no es podia talar cap arbre. No tan sols es protegien les grans zones també es conservaven petits paratges significatius com una gruta, un estanc, una platja amb dunes, nius d'ocells en perill d'extinció, etc.

Aquesta era la política de protecció alemanya, que tant admirava Montoliu. Ell va lluitar perquè la futura Mancomunitat de Catalunya tingués una gestió similar i així protegir els monuments naturals de la nació; buscava en els centres excursionistes, l'organització necessària que controlés els paratges a conservar. És per això, que va

enviar aquell informe, ja esmentat, al tercer Congrés Excursionista Català, abans que ho fes a qualsevol entitat governamental.

b) *Projecte de Llei de parcs nacionals del Marquès de Villaviciosa*

Poc temps després d'enviar la SCCJ l'informe, que abans he comentat, a les Corts espanyoles, el Marquès de Villaviciosa, començava la tasca de crear una llei per la protecció dels parcs naturals i treure'ls-hi el màxim rendiment de cara al turisme. Tot seguit, esmentarem el discurs realitzat per el marquès i que la revista CIVITAS va publicar l'any 1915¹.

El marquès començava el seu discurs explicant (igual que Montoliu) que existien dos tipologies de monuments: els artístics (Montoliu els anomenava arqueològics) i els naturals, i que aquests segons estaven completament oblidats. Per als artístics existien els museus i els monuments artístics estaven ja protegits però, en canvi, no hi havia cap mena de monument natural protegit.

Per aquells que només miraven el tema econòmic, el marquès va donar la dada de que a Suïssa, gràcies a les bones polítiques de protecció i manteniment dels paratges naturals, es recollia entre 500 i 600 milions de pessetes, a

l'any, provinents del turisme. Llavors preguntava el perquè no es podia fer el mateix a Espanya tenint en compte el elevat nombre d'espais naturals existents a la nostra península.

El discurs del marquès era força entusiasta i va emocionar a tots els presents, com comentaven a CIVITAS, ja que s'havia de reconèixer que aquest personatge tenia una gran facilitat per parlar en públic. Copiarem una de les descripcions que feia sobre els pics de la península en el seu discurs: *"los montes que tenemos en la cordillera cantábrica no son como los del Centro y Mediodía de España, como los del Pirineo, los Alpes, el Cáucaso y el Atlas, por ejemplo, que son montes a base de granito, y el granito es oscuro, y, por tanto, no da alegría al paisaje, sino que son picos de caliza carbonera, que es blanca, mas blanca que la dolomita del Tirolo, y que al sol reciben una coloración espléndida"*¹.

Una de les necessitats fonamentals per treure rendiment als parcs nacionals i a la resta de paratges, consistia en, no només protegir-los, sinó de dotar-los dels camins necessaris perquè qualsevol ciutadà pogués accedir-hi sense cap mena de dificultat.

Per aconseguir el vot favorable dels que hi eren presents, el marquès va recórrer a explicar que el Rei d'Espanya, Alfons XIII, era un dels primers protectors de la natura com ho va demostrar protegint la espècie natural de la *capra hispànica* de la Serra de Gredos. De fet, el Marquès de

Villaviciosa criticava el fet que només el Rei es preocupés per aquests temes ja que en altres països del món els governs ja havien començat la tasca de protegir, mantenir i potenciar els espais naturals públics. Per exemple, als EUA ja s'havien declarat 14 parcs nacionals, 28 monuments naturals (parcs nacionals més petits), 150 boscos nacionals, 3 grans reserves per a animals salvatges i 52 per a ocells. A Canadà també el govern va declarar parcs nacionals protegits per l'estat com el de *Reina Victòria*, el del *Llac Lluisa* o el *Buffalo Park*, que en aquell moment gaudia de 900 bisons. A Nova Zelanda es va crear el Ministeri de Turisme i ja, en l'any 1910, existien 7 parcs nacionals. Al vell continent, Suïssa va ser el primer país en donar exemple de la protecció d'espais naturals. Allà es va crear la "Lliga per a la protecció de la natura" que amb 25.000 membres i amb la col·laboració del govern federal va constituir, l'any 1909, el primer parc nacional suís. Més al sud, a Itàlia, el 6 d'abril de 1913, es va crear el "Comitè per a la defensa del paisatge i dels monuments italians" que s'encarregava de constituir reserves nacionals per a la conservació i desenvolupament de la fauna i la flora.

En un nou discurs del Marquès de Villaviciosa en el Senat, l'any 1916, i aquest publicat per CIVITAS², el marquès elogiava la tasca realitzada per la SCCJ amb els seus informes crítics sobre el tema tractat que va enviar a la Diputació de Barcelona i al III Congrés excursionista Català que abans hem anomenat. Deia així: *"tengo la pretensión,*

¹ MARQUÉS DE VILLAVICIOSA, de Astúries. "Discurso pronunciado por el Excmo. Sr. Marqués de Villaviciosa de Asturias en el acto de presentar al senado el proyecto de Ley sobre parques nacionales". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 139

² MARQUÉS DE VILLAVICIOSA, de Astúries. "Proposición de Ley y discursos pronunciados en el Senado por los señores Marqués de Villaviciosa de Asturias y Conde de Romanones el 14 de Junio de 1916". *Civitas*, 1a època, N° 11, pàgina 108

Foto: Marquès de Villaviciosa d'Astúries

¹ MARQUÉS DE VILLAVICIOSA, de Astúries. "Proposición de Ley y discursos pronunciados en el Senado por los señores Marqués de Villaviciosa de Asturias y Conde de Romanones el 14 de Junio de 1916". *Civitas*, 1a època, N° 11, pàgina 108

² GÜELL, Juan Antoni. "Parcs Nacionals. Real Decreto sobre la aplicación de la Ley de Parques Nacionales". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 145

*la inmodestia, de creerme el primer catalanista de España, en el buen sentido de la palabra, naturalmente, por no reconocer limites la admiración que profeso a la laboriosidad de los catalanes, envio desde aquí, y creo que interpretando seguramente el deseo de todos vosotros, la felicitación más entusiasta y sincera por haber puesto sobre el tapete la cuestión de los Parques Nacionales, a los dignos, a los dignísimos miembros de la Sociedad civica la Ciudad Jardín, de Barcelona"*¹.

D'aquesta manera, gràcies a la feina realitzada per el Marquès de Villaviciosa, es va aconseguir crear un Real Decret l'any 1917 sobre l'aplicació de la Llei de Parcs Nacionals. A CIVITAS, el mateix any, es va publicar aquest Real Decret² que transcriurem els seus articles més significatius. En el primer article deia que els enginyers en cap dels districtes forestals s'encarregarien d'enviar a la Direcció General d'Agricultura, Mines i Camins, els llocs més notables de les seves demarcacions que mereixessin una especial atenció. Existien tres tipus de zones:

- Zones Nacionals: Zones amb extraordinàries condicions naturals o amb particularitats històriques, religioses o llegendàries.
- Parcs Nacionals: Eren com les Zones Nacionals però amb un caràcter excepcional i complet.
- Particularitats o curiositats naturals que calia protegir independentment del lloc on estiguessin ubicats.

El enginyer en cap també tenia que informar sobre les comunicacions que disposava cada lloc, la seva història, la freqüència amb la qual eren visitades i altres particularitats. Les associacions interessades podien informar al enginyer en cap per informar sobre les zones que creessin oportunes a ser considerades com a parcs, zones o particularitats nacionals.

L'article 17 deia que cada zona on s'hagués establert la seva protecció, s'hauria de proposar un pressupost per a crear les comunicacions necessàries per a facilitar el seu turisme. A més, cada zona hauria de fer una dura tasca propagandística per atraure al màxim el turisme, no només nacional sinó estranger.

Un cop realitzat aquest Real Decret, la SCCJ va enviar al enginyer en cap del districte forestal de Barcelona, Girona i Balears un informe amb els paratges i regions que consideraven dignes de ser protegits per la llei.

Entre aquests paratges i regions (que es volien considerar com a parcs nacionals) hi havia la muntanya del Tibidabo, Montserrat i la serralada del Montseny a l'àrea de Barcelona. A Les illes Balears es va considerar que calia protegir la muntanya de Miramar ja que el seu propietari, l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador, havia mort i ningú s'havia encarregat de vetllar per aquesta muntanya de característiques naturals magnífiques. Pel que feia a les zones nacionals es va considerar el Cap de Creus a Girona i les coves naturals d'"Artà" i de "Drach" a Mallorca com a regions dignes de ser protegides per la nova llei.

Tota aquesta tasca, referida a espais lliures naturals, es va dur a terme durant l'època de Montoliu en la revista CIVITAS. Una segona iniciativa va ser la dels balcons florits que explicarem breument a continuació.

c) *Balcó florit*

"Uno de los elementos más indispensables para la vida espiritual de los pueblos civilizados, son las flores. Cuanto mayor es la cultura de un pueblo, más cariño tiene a las flores, más cultiva las flores, adornando con ellas los templos, los palacios, los parques, las casas, los monumentos de los grandes hombres y las tumbas de los que fueron deudos y amigos"

Amb aquestes paraules Montoliu començava un article referit als balcons florits¹ i al poder de les flors sobre qualsevol civilització. Montoliu considerava que on hi havia flors mai podien existir mals pensaments. No obstant, hi havia un problema en les ciutats que consistia en una ordenança municipal que impedia col·locar flors als balcons ja que l'aigua al regar-les queia als vianants. Els membres de CIVITAS, però, van trobar un invent anomenat *Balcó Jardí*, inventat per un industrial anomenat Manuel Girona, que permetia col·locar els testos als balcons i, al mateix temps, recollir les aigües del reg sense que caiguessin al carrer.

Gràcies a aquest invent, l'Ajuntament de Barcelona, després d'una iniciativa del tinent alcalde, el senyor Vidal i Valls, es va proposar distribuir cinc mil testos per tota la ciutat per envellir-la una mica més. Per altre banda, es volia també donar llavors als alumnes de les escoles per a que cultivessin la seva pròpia planta. Aquesta iniciativa s'havia dut a terme en altres ciutats europees.

D'aquesta manera, la SCCJ va aprofitar l'ocasió per a demanar a l'Ajuntament de Barcelona que dintre de les festes florals creessin un concurs on es premiés els balcons florits més bells de la ciutat. La iniciativa va agradar als membres del govern i es va anar realitzant cada any aquest concurs. Montoliu, en la segona festa florida de Barcelona, va formar part del jurat que decidia quin era el balcó més ben engalanat. A més a més, amb motiu de les festes de Santa Tecla, de l'any 1919, a Tarragona es va

¹ MONTOLIU, Cebrià. "El balcón florido". *Civitas*, 1a època, N° 5, pàgina 148

realitzar un concurs exactament igual que el realitzat a Barcelona sobre els balcons florits. Aquest concurs, segons paraules de la redacció de CIVITAS, va tenir un gran èxit.

2.52 - Iniciatives, reflexions i crítiques sobre els espais lliures durant l'època de Rubió i Tudurí

Durant la segona època de CIVITAS, l'activitat dirigida a espais lliures no va cedir i es va seguir informant sobre aquests, en aquest cas es va centrar a l'àrea de Barcelona.

Igual que en el període de Montoliu, es podien distingir dos grans parts: la primera feia referència a les adquisicions i al sistema de parcs i boscos de Barcelona, la segona anava dirigida als "Playgrounds" o terrenys de joc per als infants.

Començarem explicant quines van ser les adquisicions de terres per part de l'Ajuntament de Barcelona pel que fa a parcs i boscos.

a) *Adquisicions públiques de terrenys per a parcs i boscos*

En un article de l'any 1920 de CIVITAS¹, s'explicava que després d'haver adquirit l'Ajuntament de Barcelona els parcs de *La Bulladera, Cal Borni i Guinardó* i les noves adquisicions que es volien fer a la muntanya de Montjuic per a l'Exposició de Barcelona, es volia expropiar, a més, terrenys a Vallvidrera i al Tibidabo per ampliar els parcs i jardins de la ciutat.

Per veure la magnitud de la tasca realitzada pel govern de la ciutat citarem les adquisicions municipals votades en la sessió del 25 de febrer de 1920:

- Bosc de Can Puig (56 Ha)
- Vila Joana (56,67 Ha)
- La Vinyassa (11,33 Ha)
- Bosc d'En Canet (8 Ha)
- Sots d'En Cardona (78 (ha)
- La Font groga, les Coves, Serralada, Pinetons i Bosc d'En Rosés (61 Ha)²

En total sumaven 271 hectàrees i es van comprar per un preu mig de 25 pessetes l'hectàrea.

Cal dir que les adquisicions que es volien realitzar a Vallvidrera responien a l'augment d'edificacions que el funcionament del ferrocarril de Terrassa havia creat en la part nord d'aquest indret.

¹ Sense autor. "Adquisició de nous Parcs municipals a Vallvidrera i el Tibidabo". *Civitas, 2a època, N° 1, pàgina 5*

² Sense autor. "Adquisició de nous Parcs municipals a Vallvidrera i el Tibidabo". *Civitas, 2a època, N° 1, pàgina 5*

Els nous parcs adquirits s'anirien convertint en jardins o en boscos depenen de les dimensions d'aquests i del seu emplaçament. A més, es volia crear unes correctes comunicacions entre aquests boscos i jardins i la ciutat barcelonina.

Considerem que la SCCJ va tenir molt a veure amb aquestes adquisicions i, sobretot, la figura de Rubió i Tudurí.

b) *Els jardins escolars i els terrenys de joc per als infants (playgrounds)*

L'últim apartat sobre espais lliures el volem dedicar als terrenys de joc per als infants, anomenats "*playground*" als EUA i també sobre el pla general de jardins escolars presentat el 14 de maig de 1919 a Barcelona.

Començarem pels jardins escolars. Aquest projecte consistia en crear 15 camps de joc, 15 jardins anomenats de tipus perfecte i 30 de tipus menys perfecte. Veiem que s'entén per perfecció: els jardins de tipus perfecte consistien en grans terrenys per a que els nens juguessin. Aquests espais gaudien de dues sales destinades a una biblioteca i l'altre sala per a les audicions i festes. Els jardins de tipus menys perfecte consistien en habilitar i reformar espais lliures ja existents. Els tres tipus d'espais, a més,

tenien fonts, wàters, equipaments sanitaris bàsics i una saleta per a emmagatzemar jocs.

Una de les fites d'aquests espais era que qualsevol nen o nena de la ciutat no hagués d'estar més d'un quart d'hora caminant fins arribar al terreny de jocs.

L'any 1922¹ Rubió i Tudurí va escriure un article sobre els terrenys de joc. En aquest escrit criticava la poca organització urbanística sobre la reserva d'espais per a que els infants poguessin sentir-se com a la natura i així aconseguir oblidar-se per uns moments que estaven en ciutats atapeïdes de ciment i cases.

Els "*playgrounds*" eren una solució artificial a aquest problema però calia que aquests estiguessin rodejats d'una espessa capa verda i natural i no es tractés d'un

Foto: terreny de joc (playground) defectuós de Liverpool

¹ RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau Maria. "Terrenys de joc". *Civitas*, 2a època, N° 8, pàgina 4

corralet com a molts llocs s'havia fet. Com diria Rubió i Tudurí: *"Un solar voltat de barreres, àdhuc d'algun arbre trist i d'algun arbust magre, no és un jardí. Per a que els nois es trobin en llurs condicions naturals d'existència, el playground ha d'estar vestit i voltat d'una massa vegetal important, i ben ufanosa"*¹.

Rubió i Tudurí considerava que aquest terreny de joc havia de disposar d'un gran espai on els nens poguessin córrer, un estany de poca profunditat, muntanyetes de sorra i aparells senzills de gimnàstica. Si el terreny anava destinat als nens i nenes més grans, seria necessari un camp de futbol i, si pogués ser, una piscina.

Aquests són els espais lliures que la revista CIVITAS va tractar. Cal dir que van ser moltes les iniciatives destinades a aquest tipus de zones i els resultats van ser força favorables. Per tant, podem concloure que molts dels jardins, parcs, boscos, terrenys de joc que hi ha actualment a Barcelona existeixen gràcies a la dura tasca crítica i reflexiva de la SCCJ.

¹ RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau Maria. "Terrenys de joc". *Civitas*, 2a època, N° 8, pàgina 4

2.6- La marxa de Montoliu

Un cop hem explicat els tres grans pilars de la Ciència Cívica ens agradaria finalitzar el treball explicant que va passar amb Cebrià Montoliu durant els seus últims anys de vida. Parlarem d'alguns motius que el van motivar a deixar la SCCJ i de la seva labor durant l'exili voluntari a EEUU, en concret de la seva participació amb la urbanització de Fairhope com a ciutat orgànica i desenvolupada aquesta amb raonaments cívics.

Per començar, intentarem ubicar al lector perquè compregui aquells motius que van fer que Montoliu desistís en la seva tasca de defensar la Ciència Cívica.

2.61 - Motius que van provocar la marxa de Montoliu de Catalunya

Podríem dividir els motius que van provocar l'exili voluntari de Montoliu a EEUU en dos grups: en el primer veuríem aquells motius provocats pels organismes públics i la seva poca col·laboració amb els problemes de la ciutat i el segon serien raons internes relacionades amb els interessos individuals d'alguns membres de la SCCJ.

L'exemple més evident del fracàs d'un organisme públic en relació amb la Ciència Cívica va ser el relacionat amb el Institut de l'Habitació Popular de Barcelona. Com ja hem explicat en el segon pilar de la Ciència Cívica (l'habitatge popular), Montoliu va disposar moltes esperances en aquest organisme creat gràcies a la idea de membres de la SCCJ. El mateix Montoliu va ser el representant de la societat en l'organisme creat però només va durar en aquella funció un any ja que com ell mateix deia, els interessos partidistes de certs cercles van evitar que aquell organisme funcionés adequadament. A part d'aquest fracàs, Montoliu considerava que tan l'Ajuntament de Barcelona com la Mancomunitat no feien suficient per a resoldre els múltiples problemes existents en els grans nuclis urbans: ni cases barates ni plans de urbanització racionals ni creació de suburbis o ciutats jardí. Per tant, veient que per el camí de les organitzacions públiques no aconseguiria les seves fites, només li quedava la iniciativa privada però aquesta també es va veure trontollada com veure'm a continuació.

La SCCJ sempre deia que la seva tasca de propagar els ideals de la Ciència Cívica no havien de confondre's amb els interessos propis que poguessin tenir alguns membres de la societat però, en alguns moments, es pot afirmar que es va utilitzar la revista CIVITAS per a aconseguir objectius individualistes.

Hi ha un article¹ escrit l'any 1917, en el exemplar número 13, on el president de la SCCJ, Juan Antoni Güell, feia una

¹ SCCJ. "Informe de la SCCJ sobre los proyectos tributarios presentados en las Cortes por el Ex ministro de Hacienda D. Santiago Alba". *Civitas*, 1a època, N° 13, pàgina 180

¹ SCCJ. "Informe de la SCCJ sobre los proyectos tributarios presentados en las Cortes por el Ex ministro de Hacienda D. Santiago Alba". *Civitas*, 1a època, N° 13, pàgina 180

² SCCJ. "Informe de la SCCJ sobre los proyectos tributarios presentados en las Cortes por el Ex ministro de Hacienda D. Santiago Alba". *Civitas*, 1a època, N° 13, pàgina 180

crítica al projecte de Llei sobre l'augment de Valor de la Propietat del Immoble i del Règim Fiscal en nom dels membres de la societat. En aquest cas resulta curiós analitzar el que es reclamava en nom d'un col·lectiu sobre un tema que li interessava a ell i als socis que s'encarregaven de comprar i vendre solars per a tasques cíviques, com ells dirien en aquell moment. Aquest projecte de llei establia una sèrie de beneficis derivats del augment del valor del sòl gràcies a les obres de reforma i urbanització. Un projecte que senyalava que una part del augment del valor del sòl (els beneficis) aniria a parar a les diputacions i a ajuntaments. Güell demanava que els que rebessin les compensacions haurien de ser aquells qui produïssin les plusvàlues, és a dir, les entitats (ja fossin privades o públiques) que amb les seves obres aconseguïen augmentar el valor del sòl. El propi Güell argumenta el següent: *"De la misma manera que al Estado, a la Provincia o al Municipio se le ha reconocido en principio el derecho a participar en forma de tributos en los beneficios de las plusvalías a que sus obras y servicios dieran lugar, así mismo, por tanto, habría que reconocer en el proyecto de Ley que nos ocupa análogos derechos y beneficios a las empresas particulares que, sin fines exclusivamente lucrativos y con carácter de utilidad pública o casi pública, se dediquen a la puesta en valor de ciertas extensiones del territorio nacional (...)"*¹. Opinem que podria tenir raó però el que no podien fer era usar els nobles ideals cívics per un benefici individual, ja que era sabut que Güell i altres socis formaven part de

Societats encarregades d'urbanitzar i crear habitacions. És també interessant extreure d'aquest paràgraf conceptes com el de *"sin fines exclusivamente lucrativos"*, ens podem preguntar com s'hauria de quantificar la part lucrativa i la que no ho és, potser pels beneficis obtinguts? Per la contribució a solucionar el problema de l'habitació i de les ciutats? Si fos així potser veuríem que tot plegat era més lucratiu del que anunciaven. També és curiós la part que diu *"carácter de utilidad pública o casi pública"*. Creiem que en el moment que fas una urbanització dirigida a la classe alta allò no es pas una solució pública als problemes existents sinó un negoci dirigit a fer la vida més còmode a un sector reduït i gens necessitat. A més, Güell criticava als ajuntaments per intentar treure diners que realment no els hi corresponien. Com diu l'esmentat informe: *"los Ayuntamientos, cuya escasa o nula participación en la tributación general de la propiedad inmueble del término municipal está clamando a gritos que se les conceda al fin un medio hábil de participar en los beneficios(...)"*².

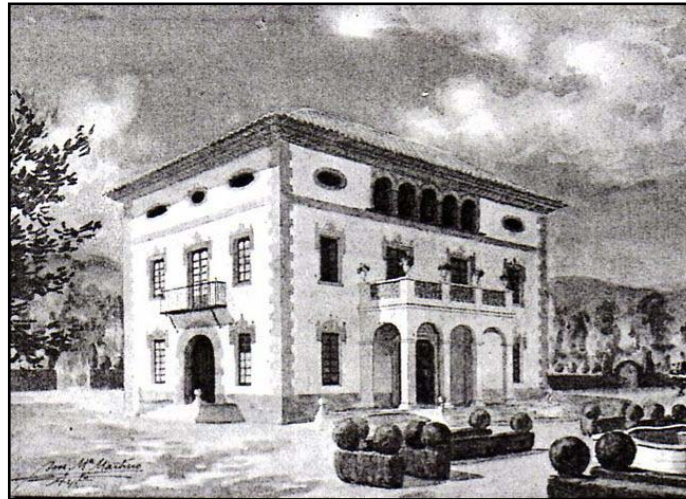
Montoliu, evidentment, va captar que allà passava alguna cosa que no era lògica. Com podia ser que una societat que defensava el benefici col·lectiu alhora demanés privilegis individuals?

Un altre exemple que mostra com es va utilitzar la revista CIVITAS per a fins individuals el trobem ja no en un article concret sinó en tot un exemplar dedicat únicament a una urbanització promoguda per una societat anomenada

Sociedad Anònima de San Pedro Màrtir, i on curiosament el president era també Juan Antoni Güell. En aquest exemplar el primer article¹ fa referència a la descripció d'aquest nou projecte. Montoliu, com a màxim redactor de CIVITAS era l'encarregat de realitzar-lo. En aquest escrit podem observar com Montoliu es veu obligat a defensar una obra de la qual ell no se sent gens conforme. Extraure'm alguns fragments d'aquest article per analitzar el to sarcàstic que utilitzava Montoliu per referir-se a tal empresa.

Començava l'article dient el següent: *"Repetidas veces en estas páginas hemos tenido el gusto de señalar a la atención pública los notables ensayos que en España se realizan siguiendo, más o menos fielmente, las líneas y orientaciones cuyo estudio y discusión como fin peculiar de esta publicación nos hemos propuesto. Más o menos fielmente, hemos dicho, y a propósito, pues, desconfiando de toda excesiva rigidez en la lucha por nuestros ideales, aunque salvando siempre la pureza de los principios, no hemos hallado mejor manera de servir a nuestra causa que aplaudiendo, divulgando y comentando todas aquellas empresas que, por su naturaleza y fines, más se aproximan a los modelos que tratamos de implantar (...) nuestros sueños de Construcción Cívica"*². Aquí Montoliu remarcava que el projecte era realitzat *"más o menos fielmente"* segons els ideals cívics ja que realment no es tractava de cap projecte de Suburbi Jardí sinó una urbanització dirigida a les classes adinerades de

Barcelona. Si que és cert que la urbanització disposaria d'espais verds i de totes les condicions higièniques necessàries però no resoldria pas el problema de l'habitació popular ni els beneficis obtinguts anirien a parar a la col·lectivitat sinó a els socis capitalistes que contribuïssin. També es pot observar com Montoliu anava perdent totalment l'esperança i es conformava amb iniciatives així ho manifesta quan deia: *"no hemos hallado mejor manera de servir a nuestra causa"*.

Es pot observar com Montoliu en aquest mateix article feia referència a les classes a qui anaven dirigides les obres i projectes apareguts durant tot els transcurso de la revista CIVITAS i també, als tipus de promotors de les iniciatives. Deia així Montoliu: *"En las páginas de CIVITAS han desfollado esbozos y reseñas de gran variedad de obras y proyectos de este género, unos de carácter popular, otros*

Foto: projecte de casa senyorial realitzada per l'arquitecte José Mº Martino a la urbanització de Sant Pedro Màrtir

¹ Sense autor. "La Ciudad Jardín de Pedralbes". *Civitas*, 1a època, Nº 15, pàgina 223

² Sense autor. "La Ciudad Jardín de Pedralbes". *Civitas*, 1a època, Nº 15, pàgina 223

*más aptos para las clases superiores, unos a base de cooperativas, otros fundados en el ahorro y la previsión social, otros francamente capitalistas, aunque todos invariablemente encaminados en su armonioso conjunto a ofrecer soluciones parciales, y generalmente laudables al magno y capital problema que es(...) la construcción de la ciudad*¹. Aquesta frase podria definir del tot la tasca realitzada en quan a Ciutats Jardí a Catalunya. Montoliu no s'hagués imaginat, en un principi, que al final de tota la labor que va realitzar per impulsar la Ciència Cívica, els resultats fossin pocs èxits i que la major part d'ells anaren dirigits a classes poderosos. A més, que fossin creats per societats capitalistes, en lloc de cooperatives tal i com ell defensava al començament. En aquest article Montoliu havia de controlar les paraules que utilitzava perquè si hagués sigut per ell mai hagués fet propaganda d'una empresa d'aquell tipus però les circumstàncies el deurien obligar a fer-ho. Sobre el projecte de Pedralbes, Montoliu el definia com a "*potent organització*", desenvolupat amb "*poderosos medis*" i amb les més "*altes exigències de la estètica urbana*". No volem centrar-nos en descriure aquest projecte ja que seria inútil i si així ho haguéssim cregut necessari ho haguéssim fet en l'apartat de Suburbis Jardí però no estem d'acord en que una obra així tingués alguna relació amb aquells projectes. Si que convé destacar que Montoliu deixava clar que aquella nova urbanització hauria d'anar dirigida a una classe alta que volgués disposar de grans finques i tenir Barcelona als seus peus gràcies a miradors esplèndids que oferien les millors

¹ Sense autor. "La Ciudad Jardín de Pedralbes". *Civitas*, 1a època, N° 15, pàgina 223

vistes possibles. A més, les finques eren dissenyades per arquitectes joves que amb medis casi il·limitats podien realitzar obres d'autèntica riquesa ornamental.

Es tractava, en resum, d'un barri de marcat caràcter aristòcrata, tal i com el citava Montoliu. Entenem que, amb iniciatives així i que, a més, provenien de gent que defensava de cara al públic ideals oposats, era lògic que Montoliu decidís renunciar a formar part d'una revista i d'una societat on els que manaven eren gent d'aquesta mentalitat.

Per tant, davant d'aquesta indiferència pública i de la desinteressada labor privada d'alguns cercles concrets de la societat, Montoliu al final va desistir i va exiliar-se als EUA, una terra que ell veia amb ulls esperançadors i que significava una manera de començar de nou encara que ja més vell i més cansat.

2.62 - Fairhope: l'última experiència de Montoliu als EEUU

La revista CIVITAS tal i com hem dit es divideix en dues èpoques que venen marcades per l'exili de Montoliu. La primera època va ser dirigida per Montoliu mentre que en la segona va ser Rubió i Tudurí qui va ocupar la Secretaria.

En la primera nota trimestral¹ publicada en la segona època de CIVITAS s'explicava aquest nou canvi. No només era substituït el responsable màxim de la revista sinó que els recursos van ser reduïts el que va provocar que es limités l'àmbit d'estudi de la revista a l'àrea de Barcelona. Amb l'absència de Montoliu, la revista considerava que es perdia, a més d'una gran persona, una força espiritual amb grans iniciatives i que era totalment necessària per arribar lluny amb una causa tan important com era la del problema de les ciutats.

Ja hem explicat les dues causes que van provocar l'exili voluntari de Montoliu però ara convé explicar la última experiència d'aquest als EEUU. Es tractava del treball urbanístic dut a terme en la colònia de Fairhope. Aquesta urbanització deguda a un nou eixample, se la podria considerar com un gran èxit per a Montoliu ja que al final va aconseguir dur a terme les seves idees en un marc pràctic fora del paper com havia anat realitzant durant tota la seva vida. Podríem dir que abans de morir, Montoliu va deixar una petita petjada de la seva gran labor com a científic cívic. És cert que va aconseguir grans èxits a nivell normatiu, legal i propagandístic però mai va poder dur a terme la seva pròpia ciutat, així que va tenir que exiliar-se a l'altre banda de l'Atlàntic per aconseguir-ho, ben lluny de la seva estimada Catalunya que tants obstacles li va propiciar.

D'aquesta manera toca finalitzar amb aquest gran bloc de la Ciència Cívica explicant el projecte de ciutat

orgànica de Fairhope, aparegut en un article² de l'any 1921 a CIVITAS. El projecte d'eixample de la colònia va ser elaborat l'any 1920 i va atraure a Montoliu per les seves atractives condicions de vida que proposava, per la prosperitat econòmica de la colònia i per el repte que significava el gran creixement urbà i per tant el de crear un nou eixample basat en una urbanització racional seguint els ideals de la Ciutat Jardí. A més aquesta colònia es va crear sota el impost únic (allà anomenat Single Tax Enclaves) que proporcionava grans beneficis a la comunitat. Per a la nova disposició de l'espai a Fairhope es van prendre decisions de tipus orgànic que a continuació explicarem.

En primer lloc era importantíssim el tema de les comunicacions així que es van dur a terme dues accions: la primera consistia en fer una línia ferroviària fins a l'estació més propera ubicada a Louisville i Nashville i la segona en construir un moll comercial per a passatgers. A Fairhope es van ubicar dues estacions (comunicades amb l'anterior via esmentada) una a l'est i l'altre a l'oest de la colònia per mirar de no afectar a la ciutat. Aquestes dues estacions estaven unides per una línia fèrria que contornejava tota la colònia, a més, un tramvia unia el moll comercial amb l'estació de l'est a través de l'avinguda principal de Fairhope. D'aquesta manera la ciutat estava totalment comunicada interiorment i exteriorment permeten un ús menor de vehicles privats.

¹ Sense autor. "Una explicació". *Civitas*, 2a època, N° 1, pàgina 3

² MONTOLIU, Cebrià. "L'obra d'en Montoliu a Amèrica. Urbanització de Fairhope per el seu desenrotlló com a ciutat orgànica". *Civitas*, 2a època, N° 6, pàgina 5

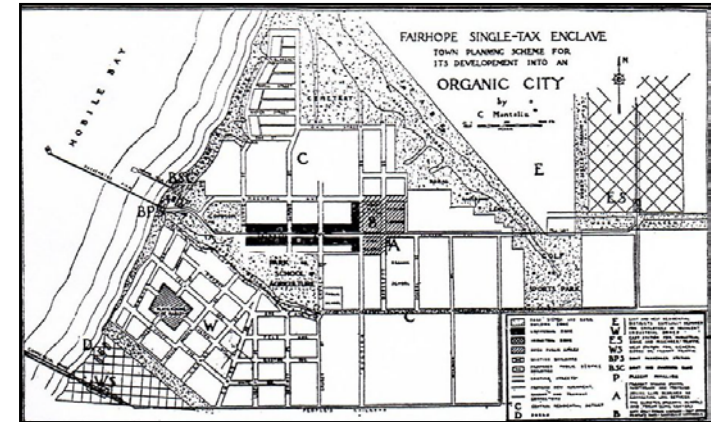
Foto: projecte de la ciutat orgànica de Fairhope

Un altre tema que calia preveure era el de la zonificació. La zona industrial es va ubicar al costat de les estacions per tenir accés ràpid a les mercaderies i per no molestar higènicament la part habitable. En la zona comercial només van permetre construir-hi magatzems, botigues i oficines i totes tenien una limitació d'alçada. La zona rural contenia un sistema de parcs. Tal i com explica Montoliu: *"projectats sobre la base topogràfica de dues pintoresques rieres, que tallen els districtes urbans i s'uneixen després"*¹. Aquesta manera de urbanitzar ens recorda a la de Unwin ja que els dos aprofiten la base topogràfica. Per últim, la zona residencial estava dividida en tres seccions: central, oriental i occidental. A més, les cases eren aïllades, per una sola família i totes elles amb jardins particulars al més pur estil de Ciutat Jardí.

El següent aspecte a considerar en la urbanització de Fairhope va ser el del sistema de carrers i "squares" públics. L'únic que es va realitzar va ser la transformació del antic pla inorgànic de la colònia en un de desenvolupament orgànic. Això es va fer creant dos "squares". El primer, l'occidental, servia d'espai lliure ja sigui per espais de joc com pel mercat ja que aquest tenia el moll ben a prop. El segon "square" havia de ser el nucli central del conjunt del projecte orgànic.

Per últim trobàvem un Centre Cívic dividit en dues parts: la del nord era reservada per al mercat públic i la del sud era destinada a desenvolupar-hi les fases de la vida cívica, tal i com explicava Montoliu. Entre aquestes dues seccions hi

havia els edificis públics com l'Auditori de la Escola Orgànica que estava destinat a promoure la vida cívica en totes les manifestacions possibles, aquest espai era considerat la pedra angular de la ciutat orgànica, tal i com la veia Montoliu.

Aquesta era la ciutat desenvolupada per Montoliu, realment se la pot considerar una gran obra ja que la majoria de les característiques eren pròpies de la Ciutat Jardí com la tipologia constructiva de les cases, les comunicacions, el Centre Cívic, que vindria a ser el nucli de la Ciutat Jardí, etc. A més, el detall del impost únic trobem que era favorable per a la comunitat la qual veia com els seus diners anaven a parar a millorar l'espai on vivien cada dia. També és remarcable la zonificació, la qual estava perfectament pensada per a poder gaudir de les condicions higèniques i estètiques necessàries per a viure en tota ciutat racional, agradable i funcional.

¹ MONTOLIU, Cebrià. "L'obra d'en Montoliu a Amèrica. Urbanització de Fairhope per el seu desenrotlló com a ciutat orgànica". *Civitas*, 2a època, N° 6, pàgina 5

Conclusions

En un principi tenia la idea de realitzar un treball sobre Ebenezer Howard i la seva Ciutat Jardí però, els meus tutors van pensar que seria més interessant enfocar el treball en un personatge concret, Cebrià Montoliu. Recordo que quan em van parlar sobre ell, desconeixia completament qui era, així que vaig decidir informar-me una mica sobre la seva incidència social. A mesura que vaig conèixer més detalls sobre la seva vida i, particularment, la seva mentalitat innovadora, descobria una persona que cada cop més, em resultava admirable.

He de confessar que m'ha costat molt posicionar-me d'una forma neutral alhora de treballar, ja que la majoria (per no dir totes) les seves idees em semblaven genials.

Cebrià Montoliu era una persona que tenia la vida resolta només néixer, ja que provenia d'una família adinerada però es va resistir a formar part d'una classe social com aquella. Fins i tot, va renunciar a ser anomenat Cebrià de Montoliu, senzillament, volia ser Cebrià Montoliu, com a totes les persones a les que defensava.

El seu somni era canviar, dintre de les seves possibilitats, el món on li havia tocat viure. Es preocupava pels més desfavorits, per aquelles persones oblidades però, que l'envoltaven en aquells temps difícils. Desitjava que tots els

ciudadans visquessin en ciutats justes, pròsperes i agradables.

Aquest treball m'ha possibilitat apropar-me als problemes socials existents en aquella època i, alhora, adonar-me que actualment molts encara no s'han resolt. Montoliu era conscient d'aquesta qüestió i la seva resposta va consistir en propostes concretes però considerades, algunes vegades, de difícil execució. La metodologia emprada per Montoliu va ser: primer deixar-se enriquir per aquells que el van precedir, a continuació es va formar la seva pròpia consciència social, les seves pròpies idees, motivacions i interessos; i després, la conseqüent reflexió. Tots aquests passos no servien absolutament de res si no es materialitzaven en actuacions concretes. Montoliu seguia aquests passos constantment per tal de donar solucions als greus problemes de començaments de segle.

La Ciència Cívica va ser la seva gran aportació. Com hem vist, aquesta ciència és força complexa, des de la forma com cal urbanitzar, fins al tracte que requereixen les flors en les nostres ciutats. Tots aquests factors formaven part de la seva consciència cívica. El seu objectiu era l'aportació, en quant, a la millora de la qualitat de vida del conjunt que habitava el territori, mai interessos particulars. Tot i que no ho mostrava sovint, rebutjava els favoritismes que exigien les classes altes, ja que per a ell feia falta equilibrar els desestabilitzats nivells de vida. Suposo que al estar

rodejat de cercles de nivell privilegiat impedia que es posicionés d'una manera més radical. A més, Montoliu creia que el poder públic era necessari per la seva causa i, per tan, es veia obligat a autocensurar-se per tal d'aconseguir petites fites.

Montoliu va idear grans iniciatives, algunes van sortir bé, altres no, però fins la seva mort va seguir intentant deixar el planeta una pèl millor de com l'havia trobat. Fairhope va ser el seu últim èxit; malauradament aquest va tenir lloc a l'altre banda de l'oceà, ben lluny de la seva estimada Catalunya, que el va decebre sobretot per la poca col·laboració que va rebre per part de l'administració pública i dels poders privats.

Durant aquests mesos m'he sentit privilegiat per aproximar-me a un personatge tan noble i a la vegada tan poc estudiat. Montoliu mai passarà a la història però estic convençut que tampoc era el seu propòsit. No se'l recorda degut a que el seu camp d'estudi va ser tan ampli que resultà impossible etiquetar-lo. Tot i així, per mèrits hauria de tenir un lloc privilegiat en la història de la Catalunya de començaments de segle XX.

Jo, tan sols he estudiat un d'aquests camps: el de les ciutats, i he descobert que Montoliu mai estava satisfet, sempre tenia alguna cosa per reflexionar, algun problema per resoldre.

D'aquesta manera em sento orgullós d'haver explicat una mica qui era el Cebrià Montoliu, l'advocat que des de la soledat de la Biblioteca del Museu Social s'esforçava per millorar la vida de tantes persones oblidades per la societat.

Bibliografia

- "Cebrià Montoliu: 1873 – 1923", Ajuntament de Barcelona, Regidoria d'Edicions i Publicacions. *Gent de la casa gran* (1993).
- "L'activitat internacional en matèria d'habitatge i construcció cívica durant l'any 1913", MONTOLIU, Cebrià. *Barcelona : Institut d'Estudis Catalans* (1915).
- "La Ciudad jardín cien años después", GUERRAND, Roger-Henri i CASTRILLO, María A. *Valladolid: Instituto Universitario de Urbanística de la Universidad de Valladolid* (2002).
- "Política econòmica i territori a Catalunya : 1901-1939", ROCA, Francesc. *Barcelona : Ketres editora* (1979).
- "Las Modernas ciudades y sus problemas a la luz de la Exposición de Construcción Cívica de Berlín: 1910", MONTOLIU, Cebrià. *Barcelona: Sociedad Cívica La Ciudad Jardín* (1913).
- Gran Enciclopedia Espasa.
- Gran Enciclopèdia Catalana.

Publicacions:

- "Civitas : butlletí de propaganda de la Ciutat Jardí". *Barcelona: Societat Cívica la Ciutat Jardí* (1914-1924).

Suport digital:

- Enciclopedia interactiva Encarta

Agraïments

Als meus tutors del treball, el Jaume i el Ramón, per guiar-me; sense ells aquest projecte no hagués estat possible. Al final he arribat a comprendre la importància d'un bon índex.

A la meva mare, la primera lectora del treball.

A la Marta i en Pol, per acollir-me a la seva llar, aquell més de juliol. Per fi vaig poder desconnectar per a treballar.

A les responsables de la Biblioteca de Catalunya, per la seva paciència i amabilitat.

Al meu veí i amic Javi, per exigir-me un descans quan més ho necessitava.

Agraïment especial al meu pare, ell és responsable de moltes discussions i enteses que han fet possible aquestes pàgines.